

Viața Românească

Directori: C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

SUMAR

M. Sadoveanu	<i>Insemnările lui Necului Manca</i>
G. Ibrăileanu	<i>C. Sandu-Aldea: Două Neamuri</i>
A. Vlahuță	<i>Cuvîntul (versuri)</i>
N. Bațaria	<i>În munții și văile Epirului</i>
Iorgu G. Toma	<i>Inelul lui Poliecat, trad. din Schiller</i>
I. M. Marinescu	<i>Prima Călătorie (schită)</i>
Octav George Lecca	<i>Domnițe și jupăneșe din trecut</i>
Ana Conta-Kernbach	<i>Cîntec de lăgăn (versuri)</i>
D. D. Pătrășcanu	<i>Decorația lui Vartolomei (schită)</i>
George Tofan	<i>Viața românească în Bucovina</i>
Leandru	<i>Scrisori din Ardeal</i>
Alexis Nour	<i>Scrisori din Basarabia</i>
George Ranetti	<i>Cronici Bucureștene</i>
G. I.	<i>Cronica Literară (Literatura „incendiară” „anarhistă”, etc.)</i>
A. Baltazar	<i>Cronica Artistică (Cei din urmă iconoclaști)</i>
Dr. D. Călugăreanu	<i>Cronica Științifică (Cristelele licide și teoriile asupra vieții)</i>
C. Stere	<i>Cronica Internă (Amnistia)</i>
I. G. Duca	<i>Cronica Externă (Disolvarea Dumei)</i>
P. Nicanor & Co.	<i>Miscellanea.</i>

Recenzii: M. Sadoveanu: „La noi, în Viașoara”. — G. I.: N. Dunăreanu: „Schite și Nuvele din viața de port”. — I. S.: Silviu Traian: „Tumă și Foc”. — M. C.: Georg Brandes: „Anatole France”. — C. B.: D. Onciul: „Tradiția istorică în chestiunea originelor romine”. — L. T.: D. Rousse: „Studii Byzantino-Romine”. — Dragoș: Dr. Danil Ionescu și Alexandra I. Danil: „Culegere de descintece”. — G. F.: Ioan N. Roman: „Studii asupra proprietății rurale din Dobrogea”. — C. Lăcrățanu: „Datele de sol și climă ce trebuiesc cunoscute la noi spre folosul agriculturii”. — G. K.

Revista Revistelor: Convorbiri Literare, Luceafărul, Arhiva, Convorbiri, Revista generală a învățămîntului, Economia Națională, La Nouvelle Revue, Mercure de France, La Revue des Idées, Revue de Métaphysique et de Morale, Revue Philosophique, Revue Latine, Nuova Antologia, Rivista d'Italia, Deutsche Revue, Deutsche Rundschau, Sozialistische Monats-Hefte, Contemporary Review, North American Review, Review of Reviews.

Miscarea intelectuală în străinătate.

Bibliografie.

I A Ș I

Redacția: Str. Română 4. — Administrația: Str. Manolescu 2.

1907

Viața Românească apare lunar, cu aproximativ 150 de pagini, — bonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.75. — Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 75 h. — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 80 de copeici. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 25 h. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viața Românească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor : I. Agirbiceanu, N. Bațaria, G. Bogdan-Duică, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voinești, Vintilă I. Brătianu, M. Carp, dr. P. Cazacu, Dr. D. Călugăreanu, I. Ciocirlan, V. Cioflec, N. D. Cocea, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, I. G. Duca, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, C. Hogaș, G. Ibrăileanu, V. Loichiță, E. Lovinescu, dr. I. Lupaș, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicaticide, I. Mircnescu, S. Măndrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morșun, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Oniciu, inginer N. P. Panaitescu, locot. colonel Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrășcanu, Horia Petra-Petrescu, prof. univ. A. Philippide, prof. univ. dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, dr. St. Popescu (docent), Aurel C. Popovici, D. Popovici-Bayreuth, prof. univ. dr. G. Proca (O. Carp), dr. N. Quinez, Ioan R. Rădulescu, I. Raian, George Ranetti, I. Russu-Șirianu, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, Sever Secula, prof. univ. dr. V. Sion, Dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, căpitan Alex. Sturza, dr. D. Tatușescu, D. A. Teodoru, George Toșan, Al. Zigara-Samurcaș, dr. Alex. Vaida-Voevod, Al. Vlăhuță, N. Volenti și alții.

Condițiile de abonare

IN ȚARĂ :

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 "
Un număr	1 leu, 75 b.

Abonații care nu-și vor plăti abonamentul până la 1 Iulie a. e.,

vor trebui să plătească în plus 4 lei pe an și 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru încasatori.

Penru învățători, proești de sat, primari și funcționari sătești, studenți și elevi, pe an 15 lei.—(Aceștia pot plăti în modul următor: la început trei lei, apoi cîte un leu pe lună cel puțin, până la achitare).

IN AUSTRO-UNGARIA :

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	1 cor. 75 h.

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA :

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE :

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 25 b.

(vezi urmare pag. 3-a a copertei)

Viața Românească

22.OCT.2019

✓ 35 633

BIBLIOTECA ÎN FED
PEDIAGOGHI ÎN ÎNȚELEA MĂȘTERIA
Tg-Mureș - MĂȘTERIA

Univ. "Petru Maior" Tg. Mureș

0868642613

TABLA DE MATERII

<i>M. Sadoveanu</i> , Insemnările lui Neculai Manea	357
<i>G. Ibrăileanu</i> , <i>C. Sandu-Aldea</i> —Două Neamuri—	378
<i>A. Vlăduța</i> , Cuvîntul (versuri)	391
<i>N. Bațaria</i> , În munții și văile Epirului	398
<i>Jorgu G. Toma</i> , Inelul lui Policrat trad. din Schiller	405
<i>I. M. Marinescu</i> , Prima Călătorie (Schiță)	409
<i>Oclav George Lecca</i> , Domnițe și japănese din trecut	419
<i>Ana Conta-Kernbach</i> Cîntec de leagăn (versuri)	440
<i>D. D. Pătrășcanu</i> , Decorația lui Vartolomei	441
<i>George Tofan</i> , Viața Romînească în Bucovina	447
<i>Leandru</i> , Scrisori din Ardeal	452
<i>Alexis Nour</i> , Scrisori din Basarabia	454
<i>George Ranetti</i> , Cronici Bucureștene	462
<i>G. I.</i> , Cronica Literară (Literatura „incendiară“, „anarhistă“, etc.)	465
<i>A. Ballazar</i> , Cronica Artistică (Cei din urmă iconoclaști)	467
<i>Dr. D. Călugăreanu</i> , Cronica Științifică	470
<i>C. Stere</i> , Cronica Internă (Amnistia)	474
<i>I. G. Duca</i> , Cronica Externă (Disolvarea Dumei)	478
<i>P. Nicanor & Co.</i> Miscellanea	482
<i>Recenzii :</i>	487
<i>M. Sadoveanu</i> : „La noi în Viișoara“,— <i>G. I.</i> ; <i>N. Dunăreanu</i> : „Schițe și Nuvele din viața de port“— <i>I. S.</i> ; <i>Silviu Traian</i> : „Inimă și Foc“; <i>Georges Brandes</i> : „Anatole France“,— <i>C. B.</i> ; <i>D. Onciul</i> : „Tradiția istorică în chestiunea originelor romine“— <i>L. T.</i> ; <i>D. Rouso</i> : „Studii Byzantino-romine“,— <i>Dragoș</i> ; <i>Dr. Danil Ionescu și Alexandru I. Danil</i> : „Culegere de descințe“,— <i>G. P.</i> ; <i>Ioan N. Roman</i> : „Studiu asupra proprietății rurale în Dobrogea“; <i>C. Lăcrișeanu</i> : „Datele de Sol și Climă ce trebuiesc cunoscute la noi spre folosul agriculturii“,— <i>G. K.</i>	
<i>Revista Revistelor :</i>	498
Convorbiri Literare, Luceafărul, Arhiva, Convorbiri, Revista generală a învățămîntului, Economia Națională, La Nouvelle Revue, Mercure de France, La Revue des idées, Revue de Métaphysique, Revue latine, Nuova Antologia, Rivista d'Italia, Deutsche Revue, Deutsche Rundschau, Sozialistische Monats-Hefte, Contemporary Review, North American Review, Review of Reviews.	
<i>Mișcarea intelectuală în străinătate</i>	511
<i>Bibliografie</i>	515

Insemnările lui Neulai Manea

(Urmare)

Crăciunul anului 1892.

I.

Cind am pornit din București, am avut o simțire foarte curioasă. Nu eram vesel, nu eram mhnit; mai curînd mă simțeam turburat, în fața zilelor viitoare și a drumului necunoscut pe care mă îndreptam. Cine mai are îndoelile omului slab, la vîrsta mea? Bucățica de pîne, grozăvia aceasta pe care prea mulți o dobîndesc și o minîncă în lacrimi, o aveam. Griji nu mai erau grămădite în juru-mî. — Dar fuseseră odată. Poate ascunzătorile neștiute ale ființei mele mai aveaî amintirea și spaima trecutului: și-mî adiaî prin suflet acuma cele din urmă tremurări ale durerilor încercate.

Doisprezece ani am stat în București. Am pățimit și m'am îngropat acolo. Toate legăturile cu ce fusese odată, în urmă-mî, se rupseseră. Dragostea pentru bătrîniî meî și pentru locurile copilăriei poate mai trăia, dar eî n'o mai deosebeam în mine. La douăzeci de ani dintr'odată am început a face școală într'o lume necunoscută și turburată: și poate de-aceia am fost ca un copil, am fost un întîrziat, și m'am izbit în toate părțile, învățînd numai prin durerile inimei mele. Și totuși, poate încă n'am învățat.

În tren, atunci, în cea din urmă zi a lui Argust, printre nehotărîtele simțiri care zăceau în mine, începură a străbate și gînduri mai limpezi, și-mî amintii de planurile mele c'o căsuță liniștită și albă, într'o stradă ferită de zgomote, în orășelul moldovenesc cătră care mă îndreptam. Cugetînd mai îndelung la urma urmei, nici nu se putea—îmî făceam eu socoteală—să nu găsesc pace în tihna de-acolo. Bucuriî puține, dar și dureri puține. Sufletele și-au păstrat mai bine seninătatea lor, într'o vieată mai ușoară și mai aproape de natura care face mai bunî pe oameuî.

Mă mai gîndeam, după aceia, și la casa părintească de pe valea Moldovei. Din drumul meî, mă hotărisem să mă opresc

măcar o zi. Trebuia să mă împac cu mine-insuși; dragostea pentru pămintul anilor tineri deodată tresărise la lumină. Zăcuse ca inmormintată ani, cit suferisem amar; apoi, după cele din urmă dureri mari, îndrăznise și ea, sfoasă, să-și aducă mingierile.

Cu o căruță arvonită în grabă, de la stație am făcut drumul într'un ceas și jumătate. Parcă mai scăzuse și se rărise pădurea Miroslavel. Era liniște intrinsa cași odinioară, răsuna ca supt o boltă huruitul roților, și cind Rominul care mă ducea opri caif, se auzea deslușit ici-colo, ca o ploae rară, cum cado jruul de pe ramuri pe frunza uscată a anilor trecuți.

În deal, de unde se vede, lângă sticiera apelor, satul, fiintina lui Bănuț nu mai era. Stilpul înnegrit, în strălucirea diuineteii se innăița fără cumpănă; ghizdele se risipiseră.

«Era ș'o leacă de șandrama aici... întrebaî eî pe Romin.

— Era, dar s'aî stricat toate».

În sat, căsuțele foarte lăcute printre pomii liveziilor. Casa cea mare a popei, de lângă biserica veche și surită de ploî, mi se părea acuma mică, scundă, cu ferestrele înguste, cu dranița înnegrită de vechime și umezeală și plină de mușchiu verde. Mică era și bojdunca bătrînilor, acoperită cu stuh și pae; dar chenarele albastre de la ferestruici erau trase drept, varul pe pereti era proaspăt dat și dinnaintea ușei, pină'n părul cel bătrîn cu pere harbuzești, pajîstea era foarte curată. Imi sări în-tăiu îgnainte hăbăind lenes un cățelaudru cu capu rapărțit parcă drept în două printre ochi: jumătate alb și jumătate negru. C'uu ochiu întunecat parcă mă privea crant și cu cellat parcă ridea.

Bătrînul își vri dia casă, capu 'n geam, apoi îi auzii cizmele tropăind în tiadă. Nu știa ce să spue, nu găsea vorbe, dar era foarte vesel, își tot trecea degetele prin barba cărunță și-i sticleau ochii. Maica, mititică și slabă, își pipăi speriată polcuța, se ridică de lângă vatră cu ochii mari, lătinse minile, mă cuprinse, își puse buzele domol pe umărul meu sting, apoi alipindu-și de mine fruntea, inceptu să plingă ca 'ntr'o durere mare.

«Ho, babă, strigă tata clatinindu-și pletele albe. Ce-l bocăști? Doar n'a murit. A venit să te vadă... Lasă-l să între în casa ast' curată; ce-l tot tragî spre vatra ta?...»

Bătrina șop'ea încet, innăbușit: «Dragul mamei, dragui mamei»... Apoi inceptu a-și șterge cu dosul palmelor, uitindu-se într'o parte, obrazul zbrcit, ofilit, umezit de lacrimi.

În odaia veche pe care o cunoșteam așa de bine, cu culmea ei, cu lăzile de Brașov, cu ștergarele în patru ițe, cu scorțurile colorate, cu mirodenia florilor uscate, mă așezaî supt icoane, pe laviță, cu bătrîniî lângă mine. Mama ofta încet, cu amar; bătrînul mă privea liniștit și senin cu ochii lui limpezi, căpril, supt fruntea increțită, zbrcită, de brumele anilor mulți și grei.

Mă întrebaî rar și dădeaî cu luare-aminte din cap la căs-punsurile mele, privindu-mă țintă.

«Ș'apoi acū de unde vii? zicea bătrînul.

— De la București. Acū mă mut de-acolo; vin mai aproape, încoace, în alt tirg.

— Era departe acolo unde erai, dragul mamei, așa-i că era departe? zise mama încet.

— Firește că era departe! rosti bătrînul. Tocmai în jos, în colo...

— Așa-i, așa! șopti bătrîna oftînd.

O vreme tăcurăm. Prin sufletul meu parcă trecea o adiere moale, care venea ca din depărtări și din trecut, do pe tristețea unor mormînte. Părinții mei care mă iubeau ședeau lingă mine. Mă priveau; și vorbeam domol, ca niște străini care n'au ce-și spune.

«Da' ești tot în slujbă? Tot profesor?»

— Apoi da, slujba asta nu se pierde.»

Bătrînul dădu grav din cap de sus în jos în semn de înțelegere. Mama tăcu; lucrul acesta nu-l putea ea înțelege; și iar ofta și-și șterse ochii. Apoi se aplecă, privi pe fereastră și rosti lin:

«Iaca vine și Catincuța dela apă...»

Catincuța era soră-mea cea mică, numai de șaisprezece ani.

«Hei! acū i fată mare, grăi bătrînul rizînd, acū împletește cozi și ese la joc... Ca nîni-pîmîni o mărît și pe asta... Cautăm un băet cu slujbă... dă... să nu dee de rușine...»

Mama se plecă spre pieptul meu și șopti o întrebare tainică:

«Niculiță, da'... cuconița... nevasta ce face?...»

Răspunsei greu: «Bine...» Și valuri de amărăciune îmi tremurau în piept, deșteptînd de-odată răsunete din durerile crude care trecuseră. Ce puteam să spun părinților mei? Ce puteau înțelege ei din amarurile mele, și din cea din urmă grozavă durere, care-mi răcise inima ca'n ceie mai sălbatece geruri ale unei ermi din altă lume? Gemui încet: «Bine...» Și bătrînul dădu încredințat din cap:

«Apoi cum să fie?... Dacă dă Dumnezeu ș'o duce bine, și-i sănătoasă...»

— Noi n'am văzut o niciodată... șopti cu rușine parcă mama. — Iar bătrînul se aplecă, se întinse spre tindă și începu a chema vesel:

«Catincuță... Catincuță... Ia vină, fată, încoace, degrabă... Iaca vra să te vadă Niculiță... Hai... E! hai mai repede... doar ți-i frate... Ce umbli parcă calci în străchini?»

Soră-mea mă privea din prag, rumănă cu ochii ei mari, căprii, lucitori. Voia să ridă, își frămînta minile. Bătrînul se sculă, pași pănă la dînsa, o apucă de umăr și o împinse pînă la mine.

«Ce mai faci, Catincuță?»

Ea se aplecă și-mi sărută mîna. Îmi pusei buzele pe fruntea ei lucie. Mă întorsei spre bătrîni apoi:

«A crescut mare și s'a făcut frumoasă...»

Bătrînii dădeau din cap încredințați și ei de aceasta, iar fata, rușinoasă, sta înaintea-mi și-mi arunca priviri furișe, ca unui străin.

Bătrînul porni după aceea spre crîșmă, ca s'aducă o leacă de băutură. Mama porni pe Catincuța să prindă o găină. Și'n vremea aceasta poarta se izbi și o femeie voinică, grasă, intră în ogradă. Păturindu-și fustele pe dinsa, se apropia repede desculță, gifiind. Cunoscui numai decît pe soră-mea cea mai mare, Ancuța, dar se schimbasesc mult decînd n'o văzusem, era mai plină, mai groasă și avea o infățișare de osteneală și de mișnire. Era îmbrăcată parcă tot cu aceeași fostă de stambă și cu aceeași polcuță mohorită. Cînd mă văzu, se opri, își așeză pe spate costițele, parcă atunci își aducea aminte de ele, apoi se apropiă și mă sărută pe obraji.

«Dragu' mamei! nici nu credeam c'am să-l mai văd...» zise bătrîna de lîngă vatră, și se uita la mine pritr'un painjenis de lacrimi.

Veni și Iordache al Ancuței într'un tîrziu, un om greoiu, cu fruntea îngustă, gros în grumaz, cu ochii mici, negri, îngropați sub frunte. Vorbea rar și apăsat, vorbea într'una fără să sue, fără să coboare glasul, parcă ținea un ison sfirticat în cuvinte. Cînd văzu că am rămas singuri, începu să mi se jăluiască de soră-mea:

«Dumneata trebuie să știi, ești om învățat... La București, acolo, trebuie să se găsească mai ușor de lucru. Da'aici, la noi, e greu de tot dela o vreme... Abia imi pot ținea cei doi boi pe lîngă casă, ș'o vacuță, ș'un purcel... Da' vara, după ce gătesc grija ogorului, mă mai răped încolo și'n coace... În ziua de azi înțeleg eu că se trăește greu... Numai să-ți spun dumnitale: n'am cu cine mă 'nțelege... Ancuța asta numai vorba-i de dinsa... Eu acū înțeleg să mai stee omu' cîte-oleacă, să se mai hodinească, da' după ce face treabă... Ea nu, toată ziua șede, șede și iar șede... Cînd îi vremea lucrul îi eu, he-he, mă scol dezdedimineață, că 'nțeleg eu că altfel nu merge, și zic: Ancuța, cînd a fi soarele așa, de-asupra dealului, tu să mi fi gata cu mămăliga... Da' ea habar n'are... Și eu înțeleg că n'o trage inima la muncă și pace... Și eu muncesc de dimineață pînă în seară, de mă spetesc, și degeaba: n'am cu cine mă înțelege! Dacă n'am cu cine mă înțelege, ce să fac? Îi mai toc capul citeodată, ba o mai apuc la trei parale, dă, ca omul, doar oiū scoate ceva, să se mai hărniciească. Ea nu. Casa nemăturată, străchinele nespălate, păsările flămînde, copiii plîng în toate părțile, ș'apoi, cînd vin, nu-mai atîta știe: să ceară rachiū și pine...»

Începu să mi se îngreue capul de atîta vorbă. De la o vreme am prins o nu mai asculta la înșiruirea lui monotona de vorbe. Priveam pe ferestruica de lîngă mine la părul rotat sub care mă tolăneam de mult, de mult, foarte de mult, pe cînd eram copil în strae albe, și pe cînd se mișcau în juru-mi

aproape, blajini, cu prietenie, cu vorbă bogată, părinții mei și surorile mele. Dincolo era porțița și cărarea la prund, dincolo grădinile oamenilor pe cari am uitat cum îi chiamă...

În odaia de peste tindă se auzea plin, puternic, glasul bătrînului. Vorbeau și fetele. Iar glasul moale al mamei mi se părea așa de departe, așa de învăluit de lacrimi, ca din hotarul morții.

II.

Străin cum intrasem am eșit din satul meu; și cu inima îndoită multă vreme am căutat să deslușesc în mine adevărul, să măresc dragostea pentru biata bătrînă mai ales, care plîngea după mine cașicum pe vecie mă prăpădea.—Și străin m'am strecurat, în amurg, în orașeul în care de mult doream să vin, un orașel pe care nicodată nu-l văzusem, liniștit, tăcut, foarte tăcut mai ales. Mă gîndeam:

«De-acu a'ci voiți dormi ani de liniște... Aici mă voiți bucura de uitarea tuturor...»

Nelinistit, n'am putut închide ochii noaptea toată într'o odae umedă, în cel mai *fain* otel din țirg. Să fi fost trudit ca un hamal și tot n'ași fi putut închide ochii: o ciudată viață se desfășura în juru-mi. Nevăzută întâiu, simțită ascuțit apoi și cercetată la lumina pilpîitoare a unei luminări. Sculat dezdedimineață, am început a colînda pe uliți. Și multă vreme am rătăcit printr'un fel de hrube întortochiate din care izvorau aburi ca din bălți pline de miazme. Casute pitice grămădite unele în altele, plecate unele innainte, altele pe-o coastă, abia rîdicau pînă la fața pămîntului geamuri murdare; și'n jurul lor, printre zăplazuri stricate, se zăreau păduri întregi de mărăcini alătura de lacuri de noroi, un fel de mări-moarte, pe malurile cărora cele mai fantastice și mai ciudate găini fără pene rătăceau, cei mai incovrigați mai ogirjiți și mai opăriți cîni cotileau, adulmecînd duzină de oale sparte, cioburi de farfurii și arsenaluri de tinichele. Un vardist uriaș se plimba căscînd cu sgomot și ștergîndu-și ochii de lacrimi, se plimba de ici colo, și cu cizmele-î uriașe se izbea din cînd în cînd într'un cazan de tablă frînt și ruginit ori zdrobea bucăți de sticlă care țipașu ascuțit. Și cum răsărea soarele, cum umplea de lumină paragina aceasta murdară, uși scunde începură a scîrții, capete zbîrlite se arătau, spăimîntate, orbite de strălucire; un popor întreg nevoiaș eșea ca să-și încălzească zdrențele în pulberea luminii; ploduri plîngeau cu jale, femeii țipașu, iar bărbați trîști, cu fețele palide, porneau în toate părțile, se amestecau, vorbeau limba aspră a neamului rătăcitor; și printre picioarele lor treceau cotcodăcînd găinile înspăimîntate; pe cînd ținci, cu șepci soioase în cap, începeau să zburătească cu toate cioburile care le cădeau la îndămină pe cîinii slabi și jigăriți.

Deocamdată eram înspăimîntat și mă gîndeam cu jale la odăița liniștei mele. Mă gîndeam, și treceam prin ulițele acestea

ale durerii, nădăjduind să es undeva, în cîmp, la lumină, la aer liber. Aşa trecui printre şiraguri de dugheni care se deschideau; printre case leproase cu geamuri mari şi murdare, îndărătul cărora suna înăbuşit ciocanul cizmarului, ori daruia maşina croitorilor; printre cîteva case mai luminate de soare apoi; pe lingă o biserică cu acoperiş de tablă roşie, şi pe lingă gimnaziu. Mă oprii mulţămît: bine că o să am parte cel puţin de o clădire ca lumea, albă şi curată, veselă, în mijlocul unei grădini mari, cu flori felurite colorate printre şiruri de copaci mărunţi, tineri. Numai slovele care spuneau numele şcolii mi se părură prea mari, şi prea şterse de învălurilo ploilor. — De aici o uliţă urca lin undeva, la deal, pe lingă o grădină publică în care abia s'ar fi putut învîrta zece oameni, o grădină publică cu arbori tăiaţi şi schilodiţi în cele mai minunate chipuri. O uliţă urca undeva la deal, apoi cotea scurt. Şi cum păseam încet suind-o, cum făcui şi eu ocolul fără nădejdi mari, deodată îmi veni pe o filfire de vînt o adiere de răcoare, şi deodată înţelesei cu sufletul şi văzuî cu ochi uimiţi cum înaintea, pînă cine ştie unde, în livezi aurite de soare, se înşiră case albe, curate şi liniştite. Vra să zică era în tîrgul acesta şi o colonie rominească! Şi îndată toată fiinţa mi se găti pentru cea mai amănunţită cercetare, cu luarea-aminte cea mai încordată. La dreapta, la stînga, pînă în cîmp la margine, se întindeau uliţele acestei liniştite mahalale, ş'acolo în cîmp, la margine, o dumbravă întinsă de mestecenî se dezvăluia deodată, luminînd cîmpurile de luţernă din jur. Printre pletele rare, aurii, ale copacilor, două mierle se alungau cercînd înăbuşit, din guşă, apoi se azează undeva în frunziş, nevăzute, şi fluieratul lor subţire şi dulce curgea răsunător în pacea dimineţii. Şi munţii se vedeau de-acolo dela marginea dumbrăvii spre asfinţit, munţii depărtaţi, şterşi, dincolo de pădurile posomorite, albastre, cine ştie unde, în depărtări, într'un abur străvăzător ca un fum uşor, luminos.

În uliţa aceasta lungă, care sue la deal spre dumbravă, mi-am făcut cuibul. Am întrebat în două locuri şi îndată am aflat «că este o văduvă, cucoana Smaranda Pacu, care are de dat două odăi...» Nici nu-mi trebuia mai mult. Şi'ndată am intrat într'o ogradă plină de iarbă verde, şi curată, curată ca'n palmă. Întăiu îmi eşi înaintea un căţel rău, care lătra răguşit, cu ochii crunţi, scuturîndu-şi cît ce putea cojocelul de păr lung şi creţ. Un glas destul de gros strigă pe ferestrele deschise: «Ce-i, Parizache?» — Şi'ndată eşi şi cucoana Smaranda, o cucoană foarte grasă, cu două bărbi, c'o tufă de păr sălbatec lingă nasul turtit, imbrobodită cu grimea albă la cap, cu pestelcă albă dinnainte, c'o mătură în mina stingă şi c'o cîrpă uriaşă în dreapta. Cînd mă văzu, se repezi undeva îndărăt, de mistui în vre-o tainiţă şi cîrpa şi mătura, pe cînd căţelul îşi scutura tot mai înfricoşat blana în juru-mi, lătrînd tot mai răguşit şi mai cu durere; după aceea începu să ţipe: «Parizache, vin' la mama, Parizache!»

Cînd am spus pentru ce tulbur liniştea uliţei Dealul-Măru-

lui, cucoana Smaranda începu să zîmbească cu bunătate și îndată obrazul cu nas turtit, cu tufa de păr sălbatec, se lumina: cucoana Smaranda avea doi ochi verzi foarte frumoși și blajini. La lucirea ei de zîmbet răspunse și Parizache: începu să-și fluture ca un steag coada grea, mormăind fericit sub mingierile a două mini pline și moi.

M'am așezat pe scaun, cum se cuvenea, într'o odăe în care nu socot-să fi fost un fir de praț, și nu înțelegeam rostul măturei și al cerpei uriașe. Cucoana Smaranda mi-a adus un pahar de apă rece cu brumă și o chiseă cu dulceți de cireșe negre.

«Apă ca asta nu se găsește nicăeri, zise dumnezei. Avem tîntina în ogradă. Dulcețul e făcut de noi...»

Îndată după aceea cucoana Smaranda își dădu toată osteneala ca să-mi pue nenumărate întrebări asupra vieții mele, a orașului de unde veneam; asupra rudeniilor, asupra prietenilor, asupra slujbei; apoi, după ce-și mulțami intrucitva curiozitatea, mă poști să văd odăile mele. Două oăzi pline de miros de flori variate. În una, un divan uriaș pentru dormit, cu macatură trandafirii, o scoarță înflorită pe perete, iconă de argint și candelă la răsărit; în cealaltă, în salonaș, mobile vechi de mahon, foarte lustruite, foarte curate, acoperite cu horbote, cu tălgerașe de lină sub sfeșnice și sub lampă, și cu un dulap plin de sticlări vechi cel puțin de treizeci de ani, de pe cînd s'a logodit cucoana Smaranda cu răposatul. Mi-a plăcut și livada în care dădeau ferestrele deia amîndouă odăile, o livadă plină de soare, cu pomi rari, cu iarbă ca mătasa. Și mai mult priveam la toate acestea cu sufletul plin de mulțumire, decît ascultam vorba necurmată, cu ușoară răgușală a cucoanei Smaranda, care-mi făcea istoria caselor, a fiecărei mobile, a fiecărui lucru, precum și istoria livezii, fără să uite pe a lui Parizache, plină de peripeții și de înduioșări.

Astfel m'a adus soarta aici, în odăițele acestea liniștite din ulița Dealul-Mărului. În citeva zile cucoana Smaranda a aflat tot ce-i dorea sufletul dela mine și, mulțumită fiind, m'a lăsat în pace. Am început să mă bucur de singurătatea mea, de *sihăstria* așa de îndelung visată. În toamna lină, mă așezam în jilț la o fereastră și primeam în față și'n suflet răcoarea și murmurul moale al livezii. Spre răsărit, departe, dincolo de virfurile copacilor, se vedea limpede din scaunul meu iazul Tîrgului strîns sub dealul repede al Movilăului; se vedea iazul cu lucirile lui de oțel, cu stufăriile întinse, până departe, departe, în răsărit, unde se pierdea într'o, negură care nu se istovea niciodată. În jur, în mahala, abia se simțea vieață. Cînd și cînd izbucneau strigăte, ori învăliri de vorbe; altfel era liniște desevirșită. Rare venea adierea slăbită a unui cîntec de fată, care lucra undeva, la o fereastră, plecată asupra gherghifului. Une-ori pornea vîntul și trecea fremătînd prin toate livezile din preajmă ca printr'o pădure; avea înmlădieri de cîntări încete, ori creștea vijeios, adînc și intristat, cu chemări ce parcă veneau din nesfirșite depărtări.

În toamna lungă, mai mult la geam, în jilțul meu am stat, lângă cărțile pe care mi le-am așezat aproape, pe horbota unui dulap lustruit. Nu eșeam decît cînd trebuia să mă duc la școală. Vremea cealaltă mă înmormintam: sufletul avea nevoie de pace, ca un bolnav ce era. Nu cunoșteam nici pe vecinii din dreapta, nici pe cei din stînga; nu cunoșteam pe nimene dintre locuitorii uliței. Pentru mine figurile tuturoră nu erau decît urabre fugare, dela margine, de lângă dumbrava de mesteceni, pînă lângă grădina publică, la *Farmacia Filipovici*, unde totdeauna stătea la fereastră, cu bărbia în palma dreaptă, un băiat palid și visător.

Mă gîndeam: Am vreme pe urmă să cunosc toate. Nici nu-mi trebuie vreme multă!

Până și în mijlocul colegilor am intrat cu greș, și cu greș am început să-i cunosc. Viața mea pe-atunci era plină de gînduri, plină parcă de oboseală, și de multe ori, cînd cîntările vințului tremurau în livezi și aduceau pînă la geamuri oftări și foșnetul melancolic al frunzelor moarte, mă întorceam cu gîndul înapoi, unde am lăsat o parte din sufletul meu, în vîfor, unde plîng clopote de-asupra mormintelor necunoscute.

III.

În fiecare dimineată cînd aveam ceasuri de clas—istoria—și cînd intram, de-obicei, cel întăiu dintre profesori, în curtea gimnaziului, găseam pe director plimbîndu-se pe aleile mărginite de flori, printre arborii mărunți pe cari brumele toamnei începeau să-i sărăcească de frunze. Nalt și ascăt, numai pielea și oasele, nalt de parcă nu se mai sfîrșea, și adus puțin din șele, umbla domol numărîndu-și parcă pe nisip pașii. Își sălta din cînd în cînd paltonul între umeri încovoiați și-și așeza, își trăgea spre urechi, friguros, căciula de blăniță de miel. Să oprea, ridica spre mine ochii albaștri, reci, și-mi întindea o mină uscată și rece.

«Ce mai zici, domnule Manea? Sănătos? Iaca, eă cu plimbarea mea... Am obicei, dimineata... Eă cam sufăr de stomah și trebuie să umblu mult. Așa, pe urmă, mă simt mai bine... Dar dumneta?»

—Și eă sint destul de bine, domnule Vernescu...»

Cu mine se purta de-obicei prietenos directorul: eram profesor venit din București, mutat după cerere. De lucrul acesta se mira el foarte des: «Cum ai putut dumneta să te duci din București? Acela-i oraș mare, să tot traiești acolo... Alții se grămădesc să între în el; și dumneta fugi... Iaca, eă ași da mult să găsec un schimb la o catedră de matematică... Acolo ași putea să mă caut mai serios...»

Tușea încet, după aceia iar prindea să se plimbe printre arbori. Din cînd în cînd își sălta paltonul în spate și-și potrivea în cap căciula. Și iar ridica spre mine ochii reci c'o întrebare.

În cancelarie, în curînd se adunau profesorii. Cel mai fer-

cheș și cel mai în vază era Iliescu, Leonard Iliescu, de geografie. Sălta ușor la fiecare pas în jurul scaunelor, umbla cu degetele cele mari înfipte sub jiletcă, la subsuoară; cînd vorbea se apleca și dădea din cap subliniind ce spunea și avea un zîmbet nedeslușit, parcă de batjocură, parcă de prietenie pe obrazul rotund, roșcovan. După ce tăcea el, nu mai asculta pe nimeni; începea să-și răsucescă cu luare-aminte mustăcioara încirligată frumos la amîndouă virfurile. Și totdeauna avea planuri politice: «Eă să vă spun drept, să fiu în locul ministrului, așî tăia în carne vie... Știi cum așî organiza școlile? Ca la armată!.. Scurt și rablele, cei cari și-au trăit traiul, și-aă mincat malaiul, afară! afară! numai aă ce căuta în învățămînt... Acū-i vremea celor tineri!

— Mai încet, tinere, mai încet, tinere! nu fi așa de aprig!... rostea rar profesorul de franceză, și începea să-și mingie rîzînd făcălia.

— A! s'avem ertare, cucoane Eliseu, nu vorbesc de dum neta! Și Iliescu se sălta ușor în virful picioarelor și pleca cu grație capul. Dumneta ești încă cu tineretul! Dumneta n'ai închinat steagul... Dumneta ce părere ai, Dragomire?»

Cel de științi își freca încet virful nasului mare din mijlocul feței galbene și puhave, și privea în juru-i pe deasupra ochelarilor.

«Cum?»

Iar toți ceilalți începeau a rîde. Directorul își ridica privirile aspre și-și arăta dinții răutăcioși:

«Dragomir n'are nici-o părere..»

— Bine, bine,» rostea cu liniște Dragomir și iar își freca gînditor nasul uriaș și moale, și iar privea în juru-i pe de-asupra ochelarilor.

În fund pierdut în nouriî fumului de țigară, Radianu, profesorul de latină, nu zicea nimic. Citeodată parcă dormita, și pareă foarte trudit. De cele mai multe ori răsturnat în scaunul lui, cu picioarele întinse sub masa lungă, cu minile cufundate în buzunările pantalonilor, privea neclintit înnainte, în gol, ascultînd, cu sprîncenile ușor încruntate de-asupra ochilor negri, cari aveau o sclipire de oțel cînd se ridicau și priveau o clipă în jur, cu neliniște. Directorul nu vorbea niciodată cu Ion Radianu; nici nu se uita la el, numai rar, cînd îl vedea dormitînd, îi strecura cite-o privire lungă, aspră. Colegii ceilalți zîmbeau cu semne de înțelegere din ochi. Leonard Iliescu rare ori se apleca spre el cu surisu-i de femeie și rare-ori îi punea o întrebare. Într'un rînd, pe cînd prootul de religie făcea «politică acută» cum zicea Iliescu, Radianu tresări c'o vorbă:

«Ce, părinte? și dumneata faci politică?...»

Popa încercă să zîmbească, supt o privire tăioasă.

«De ce să nu fac? Nu sîntem și noi oameni?...»

Radianu își duse degetele la mustățile rari, lăsate, moi, peste buze.

«Nu l zise el scurt. Preoții aă altă menire, cași profesorii...»

Ce fel de politică faci dumneta? politică de căpățuială, cași Iliescu?..»

Leonard prinse a rîde deodată foarte înveselit, apoi se în-eruntă și începu să-și răsucescă repede mustăcioara.

Directorul se întoarse spre Vasile Dragomir și-l privi drept, parcă lui îi vorbea:

«Și asta, politica, e o patimă, ca oricare *al/a...*»

Profesorii tăcură. Dragomir, privind peste ochelari, întrebă cu nepăsare, ridicînd mina spre nas:

«Cum?»

Ion Radianu iar își mîngîia mustățile moi, lăsate a oală, cu degete tremurătoare.

«Aî dreptate, domnule director, zise el încet, foarte trist; aî foarte mare dreptate...»

Îmblădierea dureroasă a glasului îi pătrunse sufletul. Mă întorsei spre el și-l privii lung. Iar își lăsase capu'n piept, cu sprincenele ușor încruntate, cu aeru-i de întunerec și de tristeță pe față.

Intr'un rînd, pe cînd nu era el între noi, am întrebat pe director:

«Mă rog, ce-i cu Radianu?»

— O bestie! zise ascuțit Vărnescu privind într'o parte. Un om care n'are cel mai mic respect de sine... Se îmbată ca cel din urmă birjar. De la o vreme a ajuns într'un hal nemaîpomenit...

— Eh! rosti cu desgust Iliescu, și-și porni înainte buza de jos. Un prost, un fleac, un om de nimic.... Cu inteligența pe care o are, cu cuitura pe care o are, putea să ajungă departe... Știi cum bea, domnule? Grozav bea!... Se'achide în casă și bea; bea singur pînă ce nu mai poate... Îți spun serios, păcat! Nu-î așa domnule Dragomir? Dumneta ce zici?

— Dragomir nu zice nimic! șopti directorul privind ironic spre fața puhavă a colegului. Apoi, nalt și osos, se desfășură în sus și începu să se plimbe încolo și încoace, săltîndu-și din vreme în vreme nedeslăpitul palton din spate.

Încetul cu încetul pricepeam dușmăniile ascunse dintre profesori. Încet-încet mi le lămurea Ion Radianu în întoarcerile spre casă. Aveam același drum: și Radianu locuia într'o căsuță din Dealul Mărului, ceva mai la vale de mine. Cu aeru-i trist, cu fața ca supt negură, mă întovărășea cele mai de multe ori tăcut. Dar cîteodată unele simțiri lăuntrice îi izbucneau printre mustățile rari. Vorbea cu foc și-i scinteaia ochii mici. Simțeam că tremură întrinsul un suflet cald, că sufletul acela cald se stîngea în mihniri necunoscute, și-i vorbeam domol și blînd, într'un început de prietenie. Întăiu nu-î venea să creadă; întăiu începu a rîde și mă privi pieziș:

«Dumneata aî destul coleg?... e cancelaria plină. Ei... n'ai auzit cum m'a zdrobit directorul? O vorbă a spus și m'a zdrobit!...»

Și prinse a rîde cu răutate.

«Ştii dumneata ce se cheamă un om care nu mai are nici-un viitor înaintea lui? Omul acela sint eu. Ce folos poţi avea de la mine? Crezi că nu ştiu ce ţi-a spus directorul? Sint sigur că ţi-a spus lucruri foarte frumoase despre mine cind nu eram eu acolo... Mi le-a spus şi mie, despre asta să n'ai grijă... Ți-a spus că sint un om de nimic, nu-i așa? Ți-a spus nu-i așa? Că nu mai am nici-o fărîmă de respect pentru mine şi pentru societate, nu-i așa?... Ştii, crezi că nu ştiu?...»

Avea un rîs încet așa de dureros, care parcă tremura şi în mine. Îmi era foarte milă, şi el a început a simţi aceasta. Mă căuta totdeauna cu ochii la eşire, se alătura de mine tăcut şi amîndoi ne îndreptam spre uliţa noastră liniştită, pe lingă grădina publică pustie şi pe lingă farmacia Filipovici.

Ş'acuma, în drumurile acelea, îmi făcea *politica internă*, cum spunea el. Şi astfel am aflat că directorul stăpîneşte pe toţi din juru-î c'o inîmă de fier. Avea şi putere deosebită, căci la toţi profesorii împrumutase parole şi cătră toţi privirile lui reci se îndreptau ca o muştrare şi ca o cerere. El era şi duşmanul şi prietenul tuturor. Iar dintre ceilalţi, nu orau doi cari să se simtă bine unul lingă altul. Iliescu ora într'un partid, preotul Zaharia în altul şi de multe ori începeau să răcească în gura mare şi să dea din mîni în mijlocul cancelariei, vorbind despre potlogării, despre pungăşi, pe cari le făceau cind ai lui Iliescu, cind ai popei, — cind erau la putere.

«Încă n'ai auzit discutiî de-acestea, îmi spunea Radianu, eşti nou, se rusinează deocamdată de dumneata... Dar n'are să treacă mult şi ai să-î vezi în toată strălucirea... Numaî Dragomir tace şi se scarpină la nas: el e adică filosof! el ar vrea să împace şi capra şi varza c'o singură întrebare: «Cum?» Atîta ştie să răspundă la ori-ce. Iar domnul Eliseu Popescu îşi mingie tăcălia şi-î batjocoreşte pe toţi. Cind e cu directorul batjocoreşte pe Iliescu, cind e cu Iliescu batjocoreşte pe director şi așa mai departe. I-ai văzut cum staî, i-ai văzut cum vorbesc ca nişte străini... Parcă nu eşti într'o cancelarie a unui gimnaziu... Vorbesc despre orice, despre toate năzbitiile, numai despre şcoală nu... Şi directorul, *boacra*, domnu' Vernescu, îi priveşte pe toţi cu dispreţ şi scoate foarte des ceasul cind se apropie minuta intrării în clas... Pindeşte pe fiecare; aşteptă până la urmă şi-şi înseamnă în mîntea lui plină de cifre toate întirzierile... toate! căci aceasta e datoria lui de căpetenie...—Da, dragă, sfîrşi cu risu-î încet Radianu, o viaţă foarte înălţătoare ducem noi... Despre mine nu mai vorbesc, eu sint în afară de lume!...»

Tot Radianu, într'o zi caldă de Octomvrie, m'a dus pină înaintea casei cucoanei Victoria Popovici.

În sat, acasă, între multe alte lucruri, aflasem că în tîrgul unde vin trăeşte ş'o cucoană care a plecat *de la noi*. «A fost o fată săracă, a unui om, un codaş, — şi iaca a avut noroc...» îmi spunea mama printre oftări. «Dacă te muţi acolo, du-te şi pe-

la dînsa... Eă cred că are să-î pară bine *Vitorici* cînd te-a vedea...»

Intr'o zi mi-am adus aminte de cucoana Victoria, și Radianu m'a oprit înaintea unei porți verzi, închisă ca la o cetate. Era tot pe ulița mea. Mai la deal. Și dincolo de poartă se vedea o casuță pitică cu ferestrele pline de oale de flori.

«Dumneata nu mergi cu mine? am întrebat pe Radianu. Zici c'o cunoști...»

— O cunosc și n'am nici-o dragoste, zise zimbînd prietenul meu. Ce crezi c'ai să vezi? O femeie ca multe altele... Pe ulița asta sînt ca dumneaei, uite, cit păr în cap... Eă mă duc să mă plimb, tot e frumos azi...»

Mai întăi de toate am fost mîhnit de înfățișarea cucoanei Victoria. Era o femeie ca ori care alta, vorba lui Radianu, nici slabă, nici grasă, cu toate trăsăturile feței potrivite, și gema după fiecare val de cuvinte. Arăta să aibă o suferință veche, o boală fără leac. Al doilea, nici cucoana Victoria n'a fost tocmai veselă așînd că sîntem dintr'un sat, și-mi mărturisii îndată că soțul domniei-sale, Popovici, cum îi zicea ea scurt, nu e acasă, e la slujbă, la tribunal. Apoi, gemînd încet, începu a-și tiri picioarele prin casă în căutarea paharului, a linguriței și a chiselei cu dulceți. «Am venit să-mi fac datoria, îmi ziceam. Alceva nu mai aștept...» Cucoana Victoria avea întăi o frică: să nu încep a-i vorbi despre satul nostru. Cu un zîmbet sînjenit își adusese, parcă, aminte că ne-am văzut odată *acolo*, pe urmă tăcuse. Dar văzînd că n'am de gînd s'o îngrozesc cu amintiri din trecut, i se lumina puțin fața și-î păru foarte bine de cunoștință.

Își răsuci domol o țigară și din una din alta, sîffînd din cînd în cînd scrumul în podul palmei stîngi, cu jale prinse a-mi povesti nefericirile cu soțul său: că Popovici cam are obiceiul băutului, că trece prin leafă de nu se mai înțelege nimic din banii la sfîrșitul lunii, că'n sfîrșit, nu-î vorbă, îi dă ea banii pe miere, dar asta n'aduce prea mare folos. De la suferințele casnice nici băgaî de seamă cînd trecu la cele trupesti. Și-mi înșiră, în trei sferțuri de ceas o lungă istorie, din care aflai că o doare des capul, că o doare și vătămătura tot așa de des, că are junghieri prin mîni și prin picioare, că doctorii nu-s buni nici de dracul, că Vinerea nu-î bine să dai cenușa afară, că a cîntat cucoșu'n prag și a știut că-î vin musafiri, că a avut ș'un vis doveditor pentru aceasta; înșiră că pentru suferințele ei un moșneag îi descînta de *puhăele* și-î face un fel de băutură cu spirit și cu buruene...

«Uite, poftim, asta-î doctoria, îmi zicea dumneaei ridicînd dintr'un ungher o sticlă verde și scuturînd-o la lumină. Cînd bea, parcă-mi ia cu mina... Dar ce folos că nu ține mult!—Ioană hai! strigă apoi deodată vîrînd capu'n săliță, să iaî seama să nu se arda friptura ceia, c'apoi știi tu moarea mea! Și nu-mi trebuie, iaca, nimica alta decît doctoria asta, și-mi descîntă și de *puhăele*... Doctorii, nu știi dumneata, lasă pe om să moară cu zile... Uite cită lume moare! Așa! da nu m'ași da pe mina unui

Neamț să mă tai!...—Și viri într'o ascunzătoare, cu grijă, sticla cu doctorii—Uite, vine la o săptămână, și pune apă neînceptută pe un fund de cofaer... Iaca! iar a sărit cucoșu' cela pe gard, și tot îl spun sluteniei celeia să-l păzească, că altă grijă n'are!... Ioană! Ioană hăi! Ia vezi să nu sară în drum cucoșu' cela, că s'a suit pe gard! dacă așa năcaz avem noi cucoanele cu slugile astea! N'ai nici o nădejde întrînsele!...

Cind am eșit, îmi vijiiia capul. Nu mai știam pe ce lume sint. O pornii încet, la deal, afară din țîrg, ca să mă mai răcoresc.

Lumina de toamnă umplea ca de un fum auriu mestecănișul. Numai trunchiurile albe stăteau drepte și neclintite, cu ramurile goale, cafenii, fără frunze. Dormeau în liniște și împrejurimile, și din țîrg veniră tremurînd o vreme cîntările clopotelor.

Radianu îmi eși înaintea de după un tufiș. Incepu a rîde:

«Ai venit să te răcorești, nu-i așa? Mai întâi de toate soțul nu era acasă, și dumneaei ți-a vorbit despre multe suferinți, nu-i așa?..

— De unde știi? am întrebat mirat.

— Cum să nu știu? Asta-i frumos! De ce trăiesc eu între ei, de ce mi-am mîncat de atîta vreme viața? De ce am ajuns caia ce mă vezi?... Se opri puțin, cu privirile înnegurate. O lume întreagă de ființi de-acestea se mișcă în jurul dumnitale. Nule cunoști; eu le-am cunoscut și totuși am rămas aici. La urma urmei te deprinzi... Dar dumneata n'ai să te poți deprinde. Dumneata ești altfel de om. Eu m'am deprins, dar vai de capul meu!»

Mă întorsei spre el. Nu-l înțelegeam.

«De ce te uita așa la mine, urmă ei rîzînd cu tristeți. Dumneata nu știi ce-i în lumea care te încoujoară... Bine,—hai să ne plimbăm puțin, hai să vorbim despre altceva, lasă pe cucoana Victoria în uitare.. Să lăsăm în uitare pe toți... Lumea aceasta m'a zdrobit și m'a ucis.. s'o uităm.. Poate ai să mă înțelegi dumneata odată.»

Și oțtă încet, c'o lumină de durere în ochi.—Apoi în tăcere, umblărăm o vreme printre sîlpii albi ai dumbrăvei, răscolind cu picioarele frunzele moarte, care foșneau tremurător.

«Ce fericite vor fi fiind ființele acestea care vin de la țară! zise deodată Ioan Radianu. Se amestecă atîtea lucruri în ele și sufletul cu toate acestea nu li se turbură...»

Mă oprii, întrebînd:

«Despre cine vorbești?

— Despre cine? Despre toată lumea care ne impresoară. Și despre cucoana Victoria, și despre toți! Și eă tot de la țară vin, tata e gospodar fruntaș, are boi, are pămînt; și n'am fost un băiat tocmai prost, și iaca n'am avut parte de nici-un bine pe lumea aceasta! Și dumneata tot din împărăția aceia vii,—dar poate dumneata ești om fericit. Mai cunosc pe cineva aici care rultămește în fiecare dimineată lui Dumnezeu pentru liniștea pe care o are... Cunosc pe bătrînul Gheorghe Marian... Ce te uita

aşa la mine? Nu, nu rîd, nici nu-mî bat joc de dumneata... Şi ei s'a ridicat ca noi, dar în alte vremuri. A fost directorul gimnaziului. Acuma e la pensie.. Uite, ai să-l vezi.. Are o săhăstrie şi trăeşte singur cuc şi zice că se simte tare fericit. Lumea cealaltă pare despărţită printr'un zid de el... Sî mergi, să-l vezi numai, decit...»

Deodată începu a rîde.

«Cînd mă auzi vorbind aşa, mult şi fără rost, lasă-mă să vorbesc... Am şi eu toane bune cîte-odată; altfel tac în mine. În durerile mele, şi nu crînesc... Acû vorbesc amestecat, fără şir poate,—dar ceva cred că tot poţi înţelege... Cîte-odată tot şbine să ai cui spune, să ai cui spune aşa, *ceva*... Altfel greu e să stai singur ca'ntr'un pustiû... Să nu vezi o faţă prietonă, să nu-ţi pătrundă în suflet o vorbă moale...»

Cuvintele de la urmă, slabe, mi se părea că tremură Cam mergeam, nu ridicai fruntea. Radianu şi el privea în altă parte, cu ochi pe care îi bănuiam turburi şi dureroşi. În tăcere, ne îndreptam spre oraş, pe lîngă dambra aurită de soarele pieziş de toamnă.

Aproape, drept la margine, în mijlocul livezii lui uriaşe, bătrînul Gheorghe Marian ne eşi vesel înainte. Îşi mîngîia capul gol, acoperit de tufe de păr ca zapada, i-i mîngîia mustăţile albe, curate, şi rîdea întorcîndu-şi la fece clipă spre noi obraji stacojii. Păsea încet, printre arborii rari, prin iarbă, şi cu gesturi largi, cu mulţămire, ne arată gospodăria întreagă, de la grajdurile curat ţinute cu nişte păhare pînă la locuinţa lui de singuratec cu ziduri tari albe, acoperită cu olane roşii. Ne pofti în balconaşul apărât de un geamluc cu sticle colorate, ne pofti pe sofale moi, ne aduse cafele în felegene turceşti şi ne puse dînnainte o chiseă plină de tutun mărunt şi galben.

«De la Constantinopol mi-l aduce regulat un Grec...» zise bătrînul cu mulţămire. E ceva rar, ceva nepreţuit... Fumezi o ţigară şi-ţi umple gura de parfum...

— Da' tot cu singurătatea? tot cu singurătatea? întrebă vesel Radianu. Eşti cînd mai daţi pe la dumneata şi te văd aşa, rumânla obraz, parcă mă molipsesc de oleacă de mulţămire...

— Singur, că altfel nu-î chip... zise bătrînul arătîndu-şi dinţii într'un ris tăcut. Am încercat eu de toate, da' am văzut că aşa-î mai bine. Cu lumea n'am nici în clin nici în mînică. Am muncit o viaţă din greu, acû vreau să am dreptul să mă odihnesc... He! mult am răbdat, decînd eram aşa, numai de-o şchioapă, acasă, la ţară, în sărăcia tatălui meu... Crunt am suferit. Bine că mă pot bucura măcar acum...»

Apoi deodată începu a vorbi despre altele; despre stupii lui, despre pomii, despre vaca lui de Tirol, şi despre liniştea marginii aceleia de oraş, unde nu vin veşti, unde nu s'aud muzici unde nu ţipă copii şi nu se ceartă mueri.

«Eû trăesc pentru mine, zise el încet. Aşa înţeleg eu. Nu

fac rău numărul... Poftim, mai faceți cite-o țigară; trebuie să știți că e un tutun foarte bun, foarte ales... Imi pare bine, domnule Manea, că ai venit să mă vezi... Auzisem că ai venit aici în țirgul nostru, dar până azi n'am avut fericirea să te cunosc... Ei, cum te simți?... Bine?...—Datoria! datoria! adăogi el, ridicînd un deget în sus... Mi-ai făcut și eu datoria treizeci de ani, ș'acuma mă odihnesc...»

O lumină rumână se risipise de la asfințit în toată livada întinsă, cu ramurile goale. Invăluise și dumbrava de mestecenî de-aproape; cucerise și dealurile din preajmă, pecind munții în depărtări se îngrădeau în cetatea întunerecului lor. Liniște deplină încremeniso peste toate; răcoarea amurgului venea plină în balcon pe geamlicul deschis și resfira în șuvițe lungi fumul tutunului. Bătrînul, foarte mulțămît, cu părul lui alb, cu mustățile ca niște frînturi de zăpadă de-asupra gurii largi, cu obrazul plin de rumeneala singelui, ne vorbea despre sine, despre ticăni aleasă, despre adîncile-i mulțămiri singuraticice, în care nu se amesteca nici-o altă privire, nici-un alt zîmbet, nici-o altă inimă...

IV.

Așa, de la aceste citeva întîmplări, am început a cunoaște pe Ion Radianu; și de la aceste întîmplări am început a înțelege că avea un dispreț adînc pentru mahalaua liniștită care ne impresura, pentru colegii noștri dintre cari unii fac politică iar alții nu fac nimic; la urma urmei, până și pentru singurătatea veselă și adîncă mulțămire a bătrînului Marian. Vorbele cărora le dăduse drumul fără mult șir, nu-mi descoperiseră tainițele sufletului său. Înțelegem totuși că am de-aface cu un om care suferă greū în lumea aceasta. Ochiul lui cufundați ea'ntr'o negură, mai ales, imi arătau cu prisosință aceasta, de citeori se ridicau spre mine. Foarte cu greū se deschidea; prea anevoe se încheaga prietenia noastră. Demulțorii nu-l vedeam zile întregi; fugea de mine. Il zăream de departe numai, pe fereastra lui, cu părul sălbătăcit, cu pleoapele cernite. M-ași fi dus să-l cercetez acolo, în odăița lui, dar știam bine că nu-mi va deschide: deciteori voiseim să intru la el, mă oprise c'o vorbă scurtă, în care pătrundea parcă o undă de dezgust și de mînie. În zilele acelea, cînd ne întilneam la școală, aproape nici nu-mi vorbea, și cînd întorcea spre mine ochii, parcă mă privea din altă lume, din visuri.

«Iarăși umblă amețit, iarăși s'a pus să bea!... zicea încet, cu dezgust adînc, directorul.

Leonard Iliescu ridea săltîndu-se în virful degetelor: parcă nu mai putea de bucurie: parcă auzea o veste bună.

Și cu toată patima aceasta grozavă, simțeam că prietenia mea pentru acest nenorocit crește. Iar prăpastia de durere a bietului suflet o simții lingă mine cu spaimă într'o sară de

inceput de iarnă, cînd cel dintăiū vîscol începu să geamă prin livezile goale, spulberînd frunzele și tremurîndu-le lingă cercevele ferestrelor. În seara aceea, pe cînd stam singur dinnaintea focului, în lumina lămpii, Radianu pe neașteptate năvăli de afară, ca împins de vînt, și se opri în mijlocul odăii, privindu-mă cu ochii turburi.

Zise rar, cu voce răgușită :

«Bună-seara!» — Apoi privi neliniștit în jur. O clipă păru că ascultă ceva, orică voește să-și aducă aminte de o întîmplare îndepărtată. Se apropië după aceea de foc și întinse minile spre flăcări. Un fior de frig îl străbătu, sub mîngierea căldurii. Îl priveam cu uimire.

«Ce mai faci, amice? șopti el încet, cu greutate. Poate te supăr. Pot să mă duc. Am venit numai să mă încălzesc oleacă. La mine e frig și ured ca 'ntr'o temniță...» Iar se scutură, străbătut de un fior. «Ș'am mai venit să te mai întreb un lucru...»

Ridică deodată ochii spre mine, ochi plini de neguri bolnave; și gura i se întiase într'un rîs dureros, grozav.

«Uite, Radiene, murmură mișcat: stai colea în jilț. Lingă mine. Încălzăște-te innaintea focului. Parcă ți-i frig. Ce ai? Tu n'ai foc acasă? n'ai lemne?...»

El făcu semn cu capul la dreapta și la stînga. Nu, n'avea nimic.

«Ce-ai vrut să-mi spuî?...» El tăcu.

«De unde să am lemne pentru foc? zise deodată privindu-mă țintă. Nu te uiți la mine? Nu înțelegei? Ce mai caut eu aici? Ce caut în lumea asta? ce caut în viața asta? Un om ca mine degeaba mai trăește! Decînd n'am vorbit noi? Decînd n'am schîmbat două vorbe? De trei zile! El bine, dragă, de trei zile ce crezi c'ani făcut eu? Am băut. Ședeam singur, undeva, nu știu unde, într'un colț, poate acasă, poate la crișmă... Asta făceam. Și sorbeam încet, unul după altul, păhărele de coniac... Alita făceam. Și nu mă gîndeam la nimic... Chiar de acela poate bea, ca să nu mă mai gîndesc la nimic!...»

În jilț, rămase cu ochii ațintiți asupra focului. Și urmă cu o mihnire amară :

«Așa, încet... încet... păhărel după păhărel... Așa-mî vine mie.. Și întăiū o undă călduță mi se strecură prin vine, și parcă mă încălzesc, și iar începe a mi se lumina mîntea ca odinioară... Ce om am fost eu, dragă Manea!... Eu puteam să ajung undeva, departe.—și pe urmă am rămas aici și trăesc ca un animal necuvîntător. Citeodată, dragă prietene, viața noastră e foarte tristă!—Și așa stau, și iar bea păhărel după păhărel, încet, și se duc regretelo acestea și rămîn așa cum sînt, cufundat într'o noapte în care nu văd, n'aud nimica... Numai din cînd în cînd trece priu mine o suflare înghețată... Ș-atita. Și pe urmă dorm somn de plumb, și mă trezesc amărit, parcă aș fi omorît pe cineva. Asta-î viața mea, iubite!...»

Radianu dădu din cap cu disperare și ridică încet spre mine doi ochi în care luceau lacrimile.

«Ce? crezi că pling? rosti el tresărind. M-a ajuns numai căldura focului. Nu, eu nu mă înduioșez. Eu sint plin de vîmîn. Eu sint un om foarte rău. Am ajuns foarte jos. Numai pe tine te iubesc. Tu te-ai uitat cu milă la mine. Incolo nu pot să sufăr pe nimeni. Mi-î greață cînd intru în cancelarie, cînd umblu prin tîrg și văd atîția ticăloși, cărora le curge noroi prin vine, cînd intru în strada asta care e o baltă murdară...— Crezi că nu știu, urcă el după o clipă, crezi că nu știu că ești un rătăcit? Ce ți-ai închipuit? Ți-ai închipuit că trăești pe tărîmuri fericite și liniștite... He-he! în liniștea asta care te înșală, curge ca orlunde aiurea fluviul răutății omenești...»

Tăcu. Incruntă sprincenele și-și aținti ochii spre flacări. El priveam uimit, turburat, parcă intram în locuri întunecoase și necunoscute. Omul acesta vorbea despre patima lui cu amărăciunea disperării, vorbea despre lume cu desgustul disperării; vorbele lui închideau o tristeță așa de apăsătoare, încît aveam simțirea că sint față la agonia unui om care a înghițit otravă și blestemă lumea în ceasul morții.

Tăcea acuma, neclintit. Și cel întâiu vînt al ernii suna adînc afară, în livezi, cu creșterii fioroase, cu scăderi tremurate și chinuite. Radianu asculta melodia aceasta viforoasă, o asculta așa parcă răsuna în el, în sufletul lui.

Întreabă într'o vreme:

«Ziceai că vrei să-mi spuî ceva?»

— Da, șopti el. Voiam să te întreb de ce-ai venit aici, în lumea asta a noastră... Da' acū nu te mai întreb. De ce să te mai întreb? Ai venit ca să găsești poate liniște.

— Da, pentru asta am venit. Ai înțeles poate cite dureri am încercat?»

Radianu clătină din cap, cu îndoială:

«Hm! Am înțeles, mi-ai spus.—Vezi tu, zise el, privindu-mă trist, înțeleg să ajungă un om așa, să se ticăloșească pentru dureri adevărate. Dar eu pentru ce-am ajuns aici? Spune! pentru ce-am ajuns? Eu n'am avut nimic. Așa, la început, o dragoste oarecare, puțină, foarte puțină, repede mistuită; și pe urmă nu s'a mai petrecut nimic în mine... Dar vezi, iar mă gîndesc, asta î grozăvia! Nimic! N'am simțit nimic în jurul meu, n'am putut face nimic în lumea asta, nu n'am simțit îndemnat să fac nimic, și încet-încet mi-au amortit simțurile; tot ce-aveam bun în mine s'a dus, repede s'a mistuit, repede s'a risipit, cași începutul acela de dragoste... Așa am fost eu. Nu știu de ce am fost eu așa. Ș'acuma uite,—am ajuns, grozav am ajuns!—Grozav am ajuns! rosti el, cu spaimă; nu pot să mă mai lipsesc de otrava asta!... Știi tu ce-î asta? Văd durerea, văd moartea înaintea mea și nu mă pot stăpîni!—Grozave lucruri! amare lucruri! șopti el repede, c'o înfiorare. Parcă vorbea singur. Apoi se opri ca s'asculte plîngerile vîntului.

«Cite visuri de aur, șopti el într'un tirziu, cite visuri de aur îmi făceam eu odată! Acuma, uite, îmi cărunțește părul și mustața; dar atuncea, eram băiat tinăr. Atuncea puțin mi-a păsat. Cu doi franci m'am dus în București, și c'o buccelută la subsuoară. Pe jos m'am dus. Și dormeam la început undeva, pe pământ, într'un dos, mă ajungea și ploaia de multe-ori; iar de mâncat mâncam de douăzeci de bani pe zi, atit, citeva prune și o bucățică de pine.. Așa am început eu, iubite,—și eram tare ca oțelul! Nici nu m'am îmbolnăvit în vinturi și ploa, nici n'am murit de foame, și greu, greu am dus-o multă vreme, dar aveam tărie, aveam curaj, și mai ales îmi făceam multe visuri... Și munceam, și răzbăt, am, și așa fi putut să răzbat sus, sus... Uite, dacă așa fi putut batir cit de cit zîmbi și vorbi dulce ca Leonard al nostru Iliescu, bine mi-ar fi priit... Tare sus m'ași fi suit. Așa, sus, are să sue el. Da' el n'are nimic din ce-aveam eu. Nici focul meu, nici scăpărările minții mele... Eu am fost totdeauna întâiu, totdeauna, ori-și-unde... Așa, dragă,—și pe urmă am ostenit dintr'odată în pustietatea asta, s'am căzut!...—De-acu n'o să mă mai ridic! De-acu s'a sfușit!...»

Iși plecă în piept capul.

«Poate vrei să știi de ce?—Știi poate, cași mine.—Și sînt și alții cari au ajuns așa, dar în ei a murit totul, ei nu se mai plîng, în ei și judecata a murit... Dar în mine a fost o fierbere mare,—și încă nu s'a potolit cu totul... Eu am avut dureri grozave, grozave dureri cînd am simțit că mă duc! Eu mă mai întorc, cu capu'n piept, cu gînduî, în cimitirul trecutului...—Așa, iubite, așa e nefericirea mea. Și știi că urăsc pe toți citi mă impresoară; îi urăsc pentrucă am ajuns și eu ca ei. De aceia am căzut, pentru-că trebuia să mă prefac și eu, să intru în apa tuturor, sub luciul, unde nimic nu se cunoște...»

Oftă prelung, după aceia parcă-l cuprinse o nebunie a vorbeî.

«Iată, dacă nu te plictisești și nu ți-i somn, am să-ți spun un șir de istorii foarte adevărate. Le știu bine pe toate, am trăit și eu alături, mi-am depănat și eu alături firul nenorocirilor mele. și știu totul.—De liniștea cui te-ai minunat dumneata în frumusețile aceste ale livezilor? Să zicem că te-ai minunat de liniștea cucoanei Smaranda Pacu, care are o casă curată, un cățel flocos, și șade toată ziua la porțiță cu țigara în gură. Să zicem. E văduvă, dar să știi că grozav ar vrea să se mărite iar.. Asta se știe. Apoi în întâia căsnicie a dumnisale, dragă, lucrurile s'au petrecut într'un chip cam ciudat. Da, în întâia căsnicie a cucoanei Smaranda Pacu, care viețuește într'o casă cu dumneata.—Vasile Pacu trebuie să știi că în tinereța lui avea patima băuturii. Dar știi cum bea? Până ce cădea în bot, așa bea!—Iar rudeniile toate, oamenii cu greutate și cu multă minte, s'au sfătuit să-l așeze pe băiat, să-l liniștească, să-l insoare... Da' el vesnic umbra dintr'un șanț în altul. Bine; se sfătuesc și găsesc pe ființa aceasta, pe Smaranda Botezatu. Pe-atunci era tinără și

subțirică și nu bea tutun. S'adună neamurile dintr'o parte și din alta și hotărâsc așa, în sobor mare: Vra să zică, noi facem căsnicie. Dăni: o slujbă băiatului. Și pe urmă nevastă-sa să-l ție la post din partea băuturii... Să-l ție la post până ce s'a dezvăța.—Așa, dragă, s'a făcut căsnicia, și la nuntă Vasile Pacu s'a îmbătat așa de tare cu rachiu, iubite, că altceva nu bea, s'a îmbătat așa de tare încit a căzut sub masă încet, încet, nici nu l-a simțit nimeni; numai miresei i-a trecut un fier roș prin inimă... Și pe urmă două luni l-au ținut rudele închis cu nevestă-sa, luna de miere!... Și-i dădeau trei păhărele pe zi, — numai atita,—ca să-l dezvețe... S'a slăbit, a slăbit omul, s'a făcut alb, și se tinguia că-l arde la inimă, și cerea de băut... Plingea și cerea dela cucoana Smaranda... Asta a fost vieța lor de insurățe!... Și mai făcea una: se scula noaptea și căuta cheile dela dulap... Acolo în dulap era sticla cu venin... Umbla ca un hoț, desculț, prin casă, și nevastă-sa se deștepta și țipa îngrozită... Și într'o bună zi, săracul, nu s'a mai sculat din pat, și s'a stins... A murit din pricină că n'a mai băut.. Și vezi tu, prietene, ai să înțelegi că cucoana Smaranda a rămas fată mare, și de-aceia de-atita amar de ani, decînd e văduvă, se gîndește și ea, saraca, să se mărite... Asta a fost o fericire, aici în casa unde stăm noi înaintea focului...»

«Despre liniștea cui vrei să-ți mai povestesc? urmă cu glas învăluit Ion Radianu. Să zicem că vrei să-ți vorbesc despre liniștea lui Dumitru Avrănescu, care are căsuță chiar peste drum de aici. Il știi? are două mustați foarte groase, ș'un obraz scofilcit grozav. E funcționar. Tatăl său a fost gospodar în Păiseni, aproape, și el a învățat să scrie și și-a făcut un viitor aici la țîrg... Toți vecinii dumnitale trebuie să știi că au devenit fericiți în acest fel. Și-au făcut un viitor la țîrg... Nevasta lui Dumitru Avrănescu s'ămăna cu cucoana Victoria, numai mi se pare că e ceva mai bolnavă. Nevasta lui Dumitru Avrănescu, cucoana Savastița, n'a dăruit societății nici-un bărbat. A născut numai trei fete. Toate au crescut mari și n'au avut zestre. Cea mare s'a măritat cu un băiat care trebuia să-și facă un viitor. Adoua nu se putea mărita din pricină că era foarte urită. Chiar părinții se spăimîntau de părul ei aspru și zbîrlit, de nasu-i ciudat, și de niște buze ca de negru... O ciudațenie... Și cucoana Savastița și cuconu' Dumitru, întreba: «Cînd dracu ai să te măriți, ciuma lumii? Cine dracu are să se mai uite la tine? Bunicu' din groapă?...» S'a întîmplat însă că trăia pe aici un flăcău tomnatic. Poate avea cincizeci de ani; nu bea apă niciodată, și tusea din nineața cînd se scula și seara cînd se culca... Cuconu' Dumitru și cucoana Savastița au fost bucuroși cum nu se poate spune că au dobîndit un asemenea ginere. Și ciuma lumii s'a măritat. La un an, însă, a început și ea să tușească. Și adoua primăvară n'a mai apucat-o: a murit... Asta nu s'a întîmplat de mult... Iar toată zestrea ei au moștenit-o celelalte surori... S'acuma tușesc și ele dimineața cînd se scoală și seara cînd se

cuică. Ba a început să tușească și domnul Dumitru Avrămescu. Poți să-l auzi în fiecare dimineață cum bate doba când ese... Și, poate, înțelege ceva, săracul; și de necaz mare se întristează când ia leafă, de-l aduc alții acasă, și-l cumpănesc pe scări, spre sălașul liniștei lui... Asta-i altă întimplare adevărată...»

Și Radianu începu să ridă încet, cu răutate, ridicind spre mine ochii înnegurați.

Glasul tovarășului meu era acuma scurt și șuerător, trezind în juru-mi fantazmele acestea cumplite dintr'o vieță închisă, care are atitea dureri în întuneriturile ei. Nicl nu bănuiam în jurul meu plămada aceasta a nenorocirii, și destăinuirile lui Radianu, destăinuirile omului acestuia învins, zdrobit, înveniat, mă infricoșau. Tăceam și ascultam vântul, care avea acuma vibrările unor clopote depărtate și strani.

«A, dar sînt unele istorii mai ciudate și, dacă vrei, mai frumoase, începu iar prietenul meu cu risu-l ușor, crud, — și sta neclintit ca de piatră, în jilț, dinnaintea focului pe moarte. — Fiecare casă își are împrejurările ei... Dumneta îți dai socoteală ce înseamnă istoria unei case, istoria unei odăi, cu oglinzile care au răsfrînt atitea obrazuri chinuite și atitea lacrimi, cu scaunele șchioape care au sprijinit atitea trupuri rănite, cu paturile în care au gemut viii, până ce s'au alinat apoi în somn de ghiță?... Fiecare are o istorie amărită, crede-mă pe mine. Uite: odaia mea, n'o cunoști... Odaia mea e goală ca sufletul meu, și rece, foarte rece: e mormîntul meu... acolo îmi sorb eu veninul, acolo beau, și am un pat, care scirție, parcă plînge cînd cad pe el, cînd mă prăbușesc în somn negru! Iar în odăile celelalte stă domnul Alexandru Roman. Pot să-i zic moș-Alexandru Roman: acuma-i cărunt și zbircit... Știi dumneta cum urăsc eu pe omul acesta, pe Alexandru Roman? Îți dai dumneta socoteală? Cu toată disperarea îl urăsc!... De mult, de mult stau eu la dînsul și de mult îl cunosc. De ani îl știu îmbrăcat în straiele-i de șiac, de ani tremură și strînge pară lingă pară... Poate-ai auzit de el. Acuma-i singur: cînd vine vremea grijitului își pune șorț și se leagă cu grimea la cap, cum ai văzut pe cucoana Smaranda: strînge noroiu din uliță și-si lipește pereti. Cu noroi îi lipește ca să nu cheltuiască cu lutul. Ș'ai auzit poate cum umbra din dugheană în dugheană gustînd maslinele și stafidele, ai auzit poate cit de selbatec minincă cînd e poftit undeva, la masă. Grozav îl urăsc. Și-l cunosc de mult. Il cunosc decînd s'a însurat, ș'a luat o fată orfană de-aici, din tîrg, pe una Olga Caraiman, o fată subțirică și blajină, s'o puf la rană. A luat și o leacă de avere zestre. De pe vremea aceia stau eu în odăița mea. Și zi cu zi am băgat de seamă cum curge viața acestor doi oameni care se întovărășiseră să trăiască până la moarte. Îți poți da dumneta seamă ce se petrecea? Flîntă aceia slăbuță și subțire mătura, spăla podelele, grijea prin ogradă, și umbra pe dinnaintea ferestrelor mele îmi o fustă veche, cirpită într'o sută

de locuri, o fustă care fusese de bună somă tirită, apoi părăsită într'un colț de uliță de o cerșetoare... Așa umbla ființa aceea. Apoi, din trei lembe, trebuia să facă mâncare. Celelalte erau ținite în hambar sub chee. Stăpînul îi lăsa și un pumn de făină de grâu și o strachină de fasole care trebuie să fi fost numărate. Cite zile, cite luni, citi ani, a eșit așa în straele-i de șiac Roman, ca să se ducă să-și apere procesele la judecătorie? Cite zile și citi ani a făcut femeia aceea bătătură la genunchi spălînd dușamelele, citi ani a numărat fasolele zgircitului?... Dumneata nu știi nimica; dar eu știu că ea în ani lungi n'a văzut un ban în mînă, n'a văzut odată ce era în dulap și'n sîpete, în dulapul ei și'n sîpetele ei, ani a trăit așa umblind ca o umbră în zdrențele ei și nu m'a văzut decît pe mine la geamul meu. Și zile nenumerate a plîns, fără s'o audă nimeni; eu o auzeam: după aceea n'a mai plîns!—Așa-i că asta-i o poveste din altă lume? Și s'a petrecut aicea, la citiva pași de noi. Pe urmă n'a mai plîns. Pe urmă a început să se uite drept înaintea ei, în necunoscut. Uscată ca o scindură, albă și tristă, umbla încet, moale; putea s'o ude ploaia putea s'o bată soarele: tot atîta era dacă ar fi udat ploaia, ori ar fi ars soarele, o piatră! Așa nesimțire cumplită încă n'ara văzut. Nimic din suflet nu-i mai rămăsese; poate nici nu mai știa dacă-i ființă omenească, și încă o ființă care, cine știe, poate trebuia să se bucure în lume, să aibă zîmbet în ochi, să-i tremure inima! Așa, lingă umbra aceasta, a trăit fiara, a trăit omul pe care-l urăsc așa de grozav și pe care-l las să trăiască. Nu pot să-i fac nimic, nu mă simt în stare să mă apropiu de el. A trăit lingă dînsa și a privit-o cum într'o zi a căzut și a amuțit... N'a gemut, n'a strigat. A stat zile întregi întinsă cu fața în sus, numai ochii îi trăiau... Pe urmă a murit...

Și din odaia mea, prietene, eu am știut, am văzut toate... Da, toate le-am văzut, gemu stîns Radianu, și ființa aceea mi-a fost dragă multă vreme; pe urmă mi-a fos milă de dînsa; pe urmă imi era milă și nu mă mai puteam uita la ea! Asta-i dragostea mea cea puțină, iubite, repede mistuită, repede risipită...»

Încet își ridică fruntea și mă aținti c'o privire sălbatecă. Rîsul crud murise; fața îi era plină de o mîhnire de moarte.

Și foarte lin, sfîrși: «Vieța noastră, prietene, citeodată e foarte tristă...»

După aceea se cufundă ca'ntr'o amortire. Și eu parcă nu îndrăzneam să turbur liniștea odăii și lumina neclintită a lămpii.

(Va urmă)

Mihail Sadoveanu

C. Sandu-Aldea

— Două Neamuri —

Știu că dela un caz individual nu ai dreptul să induci la o clasă și Flaubert a spus-o mai bine decit oricine: „Dela un caz particular nu trebuie indus nimic general și aceia care se cred, prin aceasta, progresivi, merg împotriva științii moderne, care cere să îngrămădești multe fapte înainte de a stabili o lege“. Așa dar, dacă un scriitor alege *un* tip mizerabil dintr'o clasă oarecare, aceasta nu-mi dă dreptul să induc concepția scriitorului despre acea clasă. Cine, de pildă, alege *un* stăpîn rău, *un* țaran rău, etc. nu înșamnă că și are cutare concepție despre clasele din care și-a luat eroii. (Totuși, eu voiu exagera de loc, chiar în acest caz, dacă voiu conchide că scriitorul care *s'a întâmplat* să aleagă un stăpîn, pentru a zugrăvi răutatea, nu e un iubitor al acelei clase, precum unul care ar alege un țaran, în acelaș scop, nu e un om care se prăpădește după țărănime). Dar dacă obișnuiește să-și aleagă pe cei răi din o anumită categorie, atunci, după „știința modernă“—fiindcă am în față o „îngrămădire de fapte“—am dreptul să „induc“ dela aceste mai „multe fapte“ la general, am dreptul să afirm că scriitorul, prin tipurile sale, îmi zugrăvește o *categorie* de oameni. Acest lucru l'am spus de mai multe ori: am spus că alegerea *frequentă* a unor tipuri, de pildă antipatice, din aceiași categorie socială, îmi arată cum privește scriitorul acea categorie. Și, mai am o cale, poate nu așa de sigură, de a face asemenea inducțiuni: Cînd într'o categorie socială, cutare tip e o excepție cu totul rară (să zicem: țaran... exploataitor al arendașului), și în altă categorie, antagonică celei dintăiu, cutare tip e, iar, cu totul rar (să zicem: *arendăș... exploatat de țaran*), și cînd autorul *alege*, din categoria primă *tocmai* pe cel rău, și din categoria a doua *tocmai* pe cel bun,—atunci, iarăși, am dreptul să fac inducțiuni.—Cînd, vorbind în treacăt despre d. Sandu-Aldea (*în urma Plugului*), am caracterizat concepțiile sale asupra subiectului său, am făcut inducții de toate aceste feluri.

Despre *Două Neamuri* nu am de argumentat mult, în această privință. În arendașul Iani Livaridi și în boerul Măcieș, autorul nu ne dă „două cazuri particulare“, ci două categorii de

oameni, căci ne-o spune chiar din titlu: ei reprezintă „două *neamuri*” și apoi, printr'o greșală de procedeu artistic, căci nu era nevoie s'o spue pe față, autorul declară singur: „In acești doi oameni se răsfringeau sufletele a două neamuri deosebite... neamul Măciesilor și al Livarizilor” (pag. 215).—Această declarație, dealtmintrelea, apare de mai multe ori în acest roman.

Așa dar, personajele sale nu sînt „cazuri particulare” sînt tipuri *representative*.—Iar *acțiunea* nu e, nici ea, un „caz particular”, ci un „caz general”, e zugrăvirea unui fenomen social general. E vorba de proprietarii Romîni și de arendașii Greci.

Și personajele secundare conlucrează și ele la caracterizarea acestor categorii: Mișu, fiul lui Livaridi, crișmarul Nicoli, etc. caracterizează pe Greci, iar învățătorul, țărani, etc. caracterizează pe Romîni (și deci categoriile nu sînt numai sociale—arendași și proprietari—ci și etnice: Greci și Romîni)

Și acum, care este concepția, pe care d. Sandu Aldea vrea s'o ilustreze prin romanul său? E simplă și clară: Grecii sînt răi, prin definiție; iar Romîni sînt contrarul, tot prin definiție. Probabil că d. Sandu-Aldea și-a făcut această concepție numai despre Grecii care vin aci ca să se îmbogățească, căci altmintrelea lipsa de *realism* ar fi prea strigătoare: *Un popor, întreg*, nu poate fi numai bun, ori numai rău. Desigur că Grecii care vin să se îmbogățească, sînt un anumit fel de Greci, care trebuie să fie mai răi decît ceilalți, căci sînt o *selecțiune* specială. Așa dar «neamul» aci trebuie înțeles într'un senz restrîns: «neamul» grecesc care se împărășie în lumea mare pentru a exploata munca străină.—Și pe acești oameni, pe toți, nu pe unul numai, ceea ce s'ar putea *intîmpla*, d. Sandu-Aldea ni-i zugrăvește ca fiind *numai* răi, răi în toate privințele, din cap până'n picioare.—Inșă, este cu neputință ca un om—unul singur chiar—să fie *numai* răutate, căci nu este nici un om atît de mizerabil, incît să nu aibă—au spus'—alții—un graunte de bunătate; și cu atîta mai mult este imposibil ca o categorie socială—fie și «neamul» lui Livaridi—să fie alcătuită *numai* din oameni care să fie *numai* răutate.—Celălalt «neam», neamul lui Măcieș, e *numai* bunătate, fără nici un procent, cit de mic, de răutate, ceea ce este iar și o imposibilitate. Și dacă d. Sandu-Aldea *concepe* așa personajele romanului său, d-sa păcătuște împotriva *realismului*, d-sa nu zugrăvește oameni reali, d-sa procedează în mod simplist, prin eliminări, făcînd abstracția de bunătatea *inerentă* oricărui om, mai ales oricărei categorii, și de răutatea *inerentă*, iarăși, ori cărui om și oricărei categorii.—Intr'o novelă, unde omul apare într'un aspect, două, al temperamentului său, această unilateralitate poate merge; într'un roman, unde ni se dă *istoria vieții* unui om, omul trebuie să fie așa cum este el, în totalitatea lui: fatal cu umbre și cu lumini,—unii mai mult cu lumini, alții mai mult cu umbre.—Exagerația în ambele senzuri, este caricaturizare—ea se mai numește și romantism. Dealtmintrelea, este drept, mai toți scriitorii au fost inai mult sau mai puțin romantici, în acest senz,—unii au ajuns la extrem, ca Flaubert în

Bouvard et Pécuchet, care, desigur, este opera lui cea mai slabă. Iar realismul adevărat, compact, nu l'a atins decit Tolstoi, care, de aceea, este cel mai mare romancier al omenirii. Și, să se arăte, în *Anna Karenina* ori în *Războiu și Pace*. Un singur om, din sutele sale de oameni, care să fie numai bun sau numai rău!

Dar să luăm această concepție a d-lui Sandu-Aldea așa cum este și să vedem dacă ea este îndreptățită, prin romanul său. Să vedem dacă autorul își justifică, în roman, intențiile sale, dacă zugrăvirea faptelor realizează această concepție. Dacă o realizează, atunci, *literaricește*, ea este îndreptățită. Și, pentru că presupunem că concepția autorului asupra oamenilor și a lucrurilor, nu s'a schimbat dela ultima sa operă (*În urma flugului*) până acuma, ne vom folosi, pentru a cânta cum își realizează d-sa această concepție, și de volumul său de nuvele.

Să analizăm tipurile mai principale și mai reprezentative: Iani Livaridi, Mișu Livaridi, și Macieș. Să vedem sufletul celor doi dintâiu, spre a constata în ce constă răutatea lor,—și sufletul celui din urmă spre a vedea în ce constă bunătatea lui.

Iani Livaridi a fost crescut în condiții de a deveni energie, econom și harnic; el mai învață cum să se îmbogățească turind munca altuia; prin urmare educația îl pregătește pentru a deveni un exploator ghibaciu și nemilos. Până aici vedem că avem de a face cu un om *tare*, cu o energie ireductibilă, cu unul din acele tipuri care ispitesc pana d-lui Sandu-Aldea și pentru care, după spusa admiratorilor săi, el are o simpatie artistică.—Livaridi e un om cu care nu se glumește: Cind prinde pe țărani cu caii în griul lui, îi bate de-i zvintă. D. Sandu-Aldea simte, pentru această faptă, o mare ură, întocmai cum am simțit noi pentru Mindrea, deși, o spunea nu știu care admirator-critic, Mindrea era în dreptul lui, căci avutul lui era *al lui*... Dacă e așa, atunci și Livaridi e în dreptul lui.—Livaridi exploatează pe țărani, mai cu samă se folosește, pentru aceasta, de faptul că țărani n'au pășune. D. Sandu-Aldea înnegrește pe Livaridi, pentru aceasta—și are dreptate, căci și noi ne revoltăm, cum ne-am revoltat de purtarea lui Mindrea, deși criticii-admiratori vorbeau de «dreptul» lui Mindrea, ceea ce ar putea reclama și Livaridi: dreptul de a impune orice condiții țărănilor, căci moșia era *a sa*. Livaridi e așa de rău, incit, pentru a face pe fiul său să vină dela Paris, întrebuintează, cu o mulțumire drăcească, o stratagemă extremă: face ca fiul său să fie înștiințat că el a murit: atunci, pentru moștenire, va veni,—zice Livaridi triumfând de răutate... Cred că e o exagerare, o caricaturizare, care nu se justifică prin firea lui Livaridi... dar să trecem...

Atitudinea d-lui Sandu-Aldea față cu Livaridi e cu totul alta decit față cu Mindrea,—iar acești doi oameni, totuși, sint din același categorie socială și, mai ales, sufletească... Pe Mindrea, autorul îl absolve, pe Livaridi nu! Mi-a dat dreptate, căci

odată am spus că, dacă pe Mîndrea l'ar fi chemat Ghidale, nu l'ar fi ertat... El bine, Ghidale din Moldova, în Muntenia se numește Livaridi... Fiindcă Livaridi e grec, lui nu i se iartă.

Fiul sau Mișu, utilizat de d. Sandu-Aldea pentru a zugrăvi acelaș «neam» străin, nu zugrăvește acel «neam». Neamul acela e fără inimă, dar e tenace și economic.—așa-și face averile. Iar Mișu e un cheltnitor, un stricat, un om care e în stare să compromită averea agonisită de tatăl său. El, în loc să se arunce, ca tatăl său, în exploatarea nemiloasă. (un moment numai s'ar părea că-și ia în serios rolul de ajutor al tatălui său : atunci se mindrifica), se plictisește, moare de dorul Parisului și fugi acolo, spre a petrece cu oameni care nu-s din «neamul» său, și întocmai ca dinșii. Așa dar, el nu poate fi *caracteristic* pentru zugrăvirea „neamului” lui Iani Livaridi. Mișu—nu vedeți?—s'a asimilat perfect tinerimii „dorco” a țării noastre!... Mișu caută să seducă pe o fată din sat—fata din florii a boerului Măcieș—ceea ce este, cu drept cuvînt, un stigmat de ticăloșie pe fruntea lui Mișu... Această dorință a lui, dealmintrelea nesatisfăcută, e zugrăvită, ceea ce e just, ca o manifestare mizerabilă,—dar mă mîier că d. Sandu-Aldea n'a văzut contradicția în care cade, căci boerul Măcieș a făcut acelaș lucru, izbutind până la capăt, cu femeea unui țaran,—dragoste din care s'a născut tocmai fata pe care o dorește Mișu. Și despre această «dragoste» a boerului Măcieș, autorul ne spune că a fost „o dragoste sănătoasă” ! Cum „sănătoasă” ? N'a fost un adulter ? E curios cum d. Sandu-Aldea se'ntreabă imediat pe pagina următoare : „Ce rău a făcut el (Măcieș) în lumea asta ?”. Ce rău ? Un adulter ! Și un adulter cu femeea unui rob, de care n'ai măcar frică, dacă lucrul s'ar descoperi ! E „a palmui pe un paralic” ! Dar iarăși, se vede că „neamul” din care face parte Măcieș, îl scuzează de această faptă ; mai mult : îi hărăzește un merit !

Boerul Măcieș: dar acesta e o țesătură de neconsecvențe. El e *bum*, el simbolizează un „neam”, pe care autorul vrea să-l încerce cu toate calitățile. Să vedem cum reușește : Am văzut că a comis, cu aprobarea entuziastă a autorului, un adulter. Are o fiică, el știe că are o fiică și, cu toate că stă la o palmă de loc de moșia sa, pe care a dat'o în arendă, și cu toate că vine adesea pe la moșie, el nu și-a văzut încă pe fiica sa care are 18 ani,—acum abia o vede, din întîmplare ; dacă nu venea întîmplarea, tot n'o vedea. Și atunci, ce acces de sentimentalism din partea boerului Măcieș ! Parcă ar fi umblat cu opinci de fier după ea, în lumea largă, și, însfirșit, ar fi găsit'o... Dar acest boer Măcieș, așa de iubitor de țărani săi, dă în arendă moșia—cui ? lui Livaridi, exploatatorului fără milă. Dar chiar dacă n'ar fi știut cui dă moșia, un iubitor de țărani tipic, simbolic, cum vrea să ni-l arăte d. Sandu-Aldea,—autorul ne spune că Măcieș simțea pentru țărani „o iubire ca de frate”,—ar fi dat moșia, pe care se află iubiții săi țărani, fără nici o condiție rela-

tivă la tratarea lor din partea arendașului? I-ar fi lăsat la discreția lui, încît să le impună orice dijmă ar voi arendașul și orice condiții de muncă, folosindu-se de pășunea, pe care, fără aceste condiții, nu le-o închiria?—Și, încă ceva: Măcieș *nu știe* de teribila secetă care ține toată vara,—Măcieș care stă la o palmă de sat, care iubește așa de mult pe țărani! Așa dar, intenția sa de a zugrăvi două «neamuri», unul numai bun, altul numai rău, nu și-a îndeplinit-o d. Sandu-Aldea El a voit să *clasifice*—și a făcut greșala de a amesteca însușirile unei clase cu ale celeilalte: ceea ce face Livaridi a făcut Mindrea; ceea ce face Mișu fac toți feciorii de bani gata, a făcut și boerul Măcieș; ceea ce a făcut boerul Măcieș a voit să facă și Mișu; de chinurile țaranilor e vinovat și boerul Măcieș, etc... Și boerul Măcieș caracterizat prin unele lucruri ca bun, vrea să fie caracterizat tot ca bun și prin alte lucruri, care autorului îi servesc să caracterizeze pe alții ca răi...

Așa dar, după ce se abate dela realitate, concepînd oameni numai buni, ori numai răi, d. Sandu Aldea nu reușește, cel puțin, să-i creeze așa cum i-a conceput. Logica caracterului nu e respectată: oamenii săi fac lucruri protivnice caracterului lor (și contradictorii între sine), pe care, încă odată repet, autorul vrea să ni le dea ca consecvențe cu acel caracter.

Și aceasta, mi se pare că vine dintr'o calitate și dintr'un defect ale autorului. Calitate: autorul, ispitit de unele atitudini, pe care le vede bine și care îi plac, le zugrăvește; scena cînd boerul Măcieș își recunoaște fata e oarecum dramatică, e o scenă «artistică», etc. Defect: autorul n'are spiritul sintetic, alitudinile și faptele personajelor sale nu se topesc la un loc, în concepția sa, pentru a ne da tipuri; ele stau alătura, separate, parcă în diferite compartimente ale creierului său,—și le zugrăvește una după alta—și ele, cum am văzut, adesea nu rimează. D. Sandu Aldea nu poate descoperi *sufletul* în dosul multiplelor atitudini și fapte ale personajelor sale, căci el este numai un puternic tip *receptiv*, și anume vizual.

Cu toate acestea, nici în redarea atitudinilor nu e în totdeauna artist,—și, mai ales atunci cînd vrea să *combată* (căci vom vedea că romanul său e *à thèse*, o operă de propagandă). Discursul lui Mișu, ținut la Paris, într'o societate de *viveurs*, nu este „adevărat“, e o încercare de caricaturizare.—Munca cîmpului e zugrăvită ca o idilă, căci vrea să poetizeze viața de țară, uitînd că această idilă, pe moșia exploatatorului Livaridi, face un efect asupra cetitorului care neutralizează efectul general al operei: suferința ce rezultă din exploatare.—Discursul lui Mișu împotriva țaranilor (cam în aceiași termeni în care un critic-admirator acuza pe țărani, pentru a apăra pe Mindrea—și deci pe Sandu-Aldea), în loc să arate firea egoistă și rea a lui Mișu, este o pagină de gazetărie rece, încît Mișu nu ne apare ca un om rău și plin de ură, ci ca un fonograf al frazeologiei ziaristice. Tristeța lui Mișu, cînd stă la țară, că... uită franțuzește,—o ca-

ricaturizare atît de eftenă, încît mă miră mult la d. Sandu-Aldea, care e o fire de artist!—Și-mi vine o întrebare: Oare autorul, din ură pentru personajul său, nu devine o oglindă schimonosita, cînd oglindește așa pe Mișu?—cum, după propriile vorbe ale autorului, Mișu era o oglindă schimonosită, care reflecta prea urît pe tatăl său? (Și apropo: d. Sandu-Aldea, cînd vorbește de telegrama lui Livaridi despre moartea... sa, nu e și el, ca și Mișu, o oglindă schimonosită a lui Livaridi?).

Dar, în schimb, ce admirabile descripții de natură!

Nu există mai frumoase în literatura noastră; mai ales de felul celor ale d-lui Sandu Aldea. Am făcut această din urmă restricție căci d. Sandu Aldea, cum am spus mai sus, e un vizual pur receptiv. Natura, în opera sa, nu e un „état d'âme“ ca la Sadoveanu; el zugrăvește natura pentru natură. El nu *umanizează* natura decît foarte rar,—ca, de pildă, cînd scrie că sub atingerea coasei, florile cădeau „fulgerate, triste“, ori cînd, zugrăvind aspectul începutului de iarnă, ne spune: „Și nu trecu mult și tufănele *muriră de frig*“,—ceea ce e și de o rară conciziune.

Pe dinsul îl interesează forma și culoarea—aspectul pictural al naturii—și aici e maestru. Iată descripția unei holde: „Holda verde se legăna ușor în bătaia vîntului, învălura, susura, avea o mlădiere de apă. În spicele fragede se frămînta viață nouă, se plămădiau milioanele de boabe arămii, aur sunător închegat clipă cu clipă din sucii pămîntului și din lumina soarelui. Și peste toate plutea o liniște mare ca într'un altar uriaș, din toate se desprindea farmecul puternic al pămîntului negru și rodnic, etc.“.—Sau cînd, și mai scurt, zugrăvește aceeași holdă: „apele de zmarald ale grîului“.—Uneori d. Sandu-Aldea are comparații de o sugestivitate rară: „Se duse apoi la fereastră și trase perdelele groase. Strălucirea zilei năvăli în odaie, veselă, însuflețitoare ca un uriaș hohot de rîs de soare“.—Nu mă pot opri de a mai transcrie cîteva aspecte de natură, redăte fericit: „Soarele răsărea, aprindea focuri de diamante în stropii de rouă, însuflețea orice firisor de iarbă“.—„Depart, se zărea un puț cu cumpănă, ca o cruce subțire, înaltă și strîmbată de vînturi“.—„Cînd și cînd, cite-o ciocirleie venea glonț spre pămînt, ca moartă“.—Sau această în adevăr admirabilă observație, atît de bine redată: „*Trenul fugea... Pămîntul, înnegrit de pluguri, aștepta sămînta de grîu. Locurile despărțite prin coamele răzoarelor, păreau că se învîrtesc, alunecînd repede în urma lor...*“ Și aceasta încă, poate și mai prețioasă: „Soarele se marea, se înroșea, scapăta și, din pragul asfințitului, *se uita cu un ochiu uriaș spre lumea imprăștiată pe ogoare. Rotundul lui rămînea în ochi, și ori încotro te uita, îl vedeai ca un ban mare de aur care fugea, odată cu privirea, peste grîu, peste porumburi, peste niriști...*“ Și ce păcat că autorul scrie mai departe această banalitate: „Acest sfîrșit de zi avea o măreție de taină dumnezeiască!...“

(Dealtmintrelea, autorul are adesea asemenea accese de lipsă de gust dar nu mai fac citații—ajunge că am stricat farmecul cu aceasta din urmă...).

Dar, cum am spus, de multe ori zugrăvirea naturii e... pentru a fi zugrăvită, nu e necesitădă de nimic, nu servește nici a exprina stări sufletești, nici a *incadra*--și deci a complecta și a relieva—viața, nici măcar a scoate efecte de contrast. Aceasta face ca romanul său să fie scris parca în felii: natură, acțiune, natură, etc.

Dacă, cu cea mai mare bunăvoință din lume, am putea găsi rațiunea acelei admirabile descripții a holdei, pe care am citat-o—ca mijloc (poate!) de a zugrăvi prozaismul lui Livaridi, prin contrast cu poezia naturii, ceea ce o pot acorda cu mare greutate; apoi zugrăvirea „puțului cu cumpănă”, a „ciocirlei”,—nu pricep ce *rol* au. Dar sistemul d-lui Sandu-Aldea e: Dacă un episod se petrece pe drum, el se simte dator să zugrăvească *numai decit și întotdeauna* tot ce se vede de pe acel drum... și efectul displăcut e că ai impresia că acest procedeu e un fel de *tic* al autorului. Ca să fie mai bine înțeles, să dau un exemplu unde zugrăvirea naturii are rol: Bucata citată mai sus, unde e vorba de invirtirea ogoarelor, căci așa se văd ele din tren, are un înțeles, căci ea ne sugerează *repezițiunea* cu care merge trenul,—iar cu acest tren fugea Mișu la Paris, fugea așa de repede, cu o inimă așa de ușoară! Aci, deci, evocarea repezițiunii este un adaos fericit pentru creșterea impresiei noastre!

Uneori d. Sandu-Aldea, din cauza *ticului* său, zugrăvește natura așa de *separat* de viața ce se desfășură, că se întâmplă că natura să-ți soliciteze un sentiment contrar decit viața ce se desfășură.—fără ca această contrarietate să dea naștere unui contrast artistic. Așa este aspectul de *idilă* al muncii țărănilor pe care, pe de altă parte, autorul vrea să ni-i arate ca *robi* ai pământului.

Dar... toate acestea le răsplătește împărătește prin citeva pagini de o artă incomparabilă, în care, natură și om se completează, se încadrează perfect, dindu-ne una din cele mai rare pagini de poezie care s'a scris în rominește. E scena de dragoste de sub cireșul din grădina Mărioarei! E împăcarea a doi învrăjbiți—care se iubesc așa de mult!--în sârbătoarea firii primăvăratică... Cireșul, care e unul din personajele romanului, asistă, fericit parcă de fericirea copiilor săi, la topirea acelor două suflete, care vor fi așa de nefericite! Nu pot cita aci bucata, că e mare, și n'o mai comentez, c'ar fi un sacrilegiu: cetiți-o: pagina 183 și următoarele...

Dar—ah! ingraturdinile acestei meserii: „critica“!--dar dacă d. Sandu-Aldea zugrăvește așa de bine aspecte ale naturii, cind e vorba să ne dea un tot, un *ansamblu*, o *sinteză*,—nu mai reușește așa... Cetiți, zugrăvirea satului Vultureasca, și nu veți vedea satul! E acelaș defect, pe care l'am observat la zugrăvirea personajelor: vede atitudini, dar nu le poate închea într'un

tot; aci: vede aspecte, dar nu le poate combina într'un tot, — căci nu poate insufla viață, mai just: nu poate prinde viața care rezultă din reciprocitatea lucrurilor. Ce bine — încă — zugrăvește o grădină!... Dar un sat e un tot, e sumă și se pare ca d. Sandu-Aldea vede admirabil, dar cimpul vederii sale e mărginit; el nu poate vedea decit consecutiv, și nu vede perfect decit natura.

Pentru natură, el are un fel de afinitate; simțul lui pentru natură e așa putea zice, animalic, dacă acest cuvint n'ar putea fi luat in înțeles rău. Vreau să spun că el are un simț special, mai inferior, dar profund, prin care vede și aude ceea ce noi nici nu banuim... Dar mai bine să spunem că simțurile lui sînt așa de puternice și așa de *proaspete*, încît îi aduc senzații care, pentru simțurile noastre amorțite — nu există... In liniștea complectă a naturii, — ei fericitul! — aude „viața tainică a sămănăturilor care nu încetează nici o clipă“; ia spicele de grâu, ei vede cum „se frământă viața nouă“, cum „se plămădesc milioanele de boabe arămii“. — „Nu se poate spune prin vorbă ceea ce soarbe un suflet omenesc prin ochi, prin auz, prin miros, prin adanca, dulcea și tainică înflorare a tuturor simțurilor“ — cînd e in mijlocul naturii... Acestea le spune d. Sandu-Aldea, și in aceste cuvinte se zugrăvește pe sine însuși, poate fără să vrea...

Dar acest scriitor nu este numai, bine înțeles, un pictor al lucrurilor din natură; deși foarte rar, dar sînt in romanul său bucăți de adevărată poezie: poezia primăverii, in paginile deja amintite, unele îi se zugrăvește cea admirabilă idilă de sub cireș; visul Mărioarei murinde in care imaginea acestui cireș al fericirii ei îndepărtate face o duiosă impresie. — ca valsul din Faust cînd Margareta e nebună in închisoare; melancolia boerului Măcieș, cînd, după moartea nevastei sale, „trecea acum ca o umbră prin odăile mari, reci și pustii... etc.“ — o pagină, e drept, à la Sadoveanu, și mai slabă decit ale acestuia, care, in acest gen, e inimitabil, — dar frumoasă, totuși, și suggestivă, etc. etc.

* * *

„Două Neamuri“ nu e un „roman“, pentru că autorul, cum am spus, nu poate redă personaje vii, consecvente, pentru că nu le vede in totalitatea lor, nu are puterea de sinteză prin generalizare, adică putere de a vedea caracterul in dosul faptelor ori atitudinilor personajelor sale; pentru că autorul e atît de receptiv, in cît nu poate eși din *imaginii*, ele sînt mai tari decit din-sul. Și aceasta e atît de adevărat, încît *intriga* îi se pare numai un artificiu, care servește autorului ca mijloc de a-și înșira imaginile sale. Iar imaginile cele mai interesante pentru el sînt ale naturii, așa încît acest „roman“ este, mai degrabă, o compozițiune in genul pitoresc, cu *pretextul* unei intrigi. Zugrăvirea naturii e parcă, ea, intreruptă de viața omenească zugrăvită, și nu invers. Uneori autorul utilizează și pe „om“ tot pictural, in

afară de economia „acțiunii“ romanului: Zugrăvirea, de pildă mai pe larg decît e necesară, a unui băețuș, care n'are alt rol decît că chiamă pe Livaridi la curte, etc.

Dar, să nu se creadă că aș voi să susțin că d. Sandu-Aldea nu cunoaște ori că nu poate reda viața. Că nu cunoaște toată viața, pe care vrea s'o redea în romanul său,—e sigur. Așa de pildă, scena de „despărțire“ la Paris, dintre Mișu și prietenii săi, e absolut falsă, pentru că e absolut moartă; autorul ne dă o „compozițiune“ laborioasă și gazetărească, care, firește, e lipsită absolut de viață.—Dar cunoaște admirabil viața de țară, viața, mai ales, țărănească. Dacă o scenă ca „sortii“ e slabă, în schimb ce vii sînt alte scene; de pildă paginile, unde autorul ne zugrăvește coasa (deși se sfirșește mai slab), adică capitolul „Tineretă“...

D. Sandu-Aldea zugrăvește bine, puternic și viu, și simple aspecte ale unor personaje, ca acel băețuș care fugea în urma docarului și „ținea pumnii strînși și capu'n piept, ca un cal tare'n gură“.. Vedeți imagina suggestivă?... Ori, de pildă, baba Iordăchioaia Țiganca, vrăjitoare și pătătoare de vorbe din Vultureasca, din pricina căreia: «Vecine bune până mai eri se certau azi furcă... iar ea ridea atunci, zgriptoroaica, *sorindu-se pe prispa casei, trăgînd a lene din luleaua înnegrită și ținînd ochii închiși ca o vulpe care se prefăce că doarme*“... Se poate mai bine? Puneți-o pe pînză pe baba Iordăchioaia și veți avea un tablou de Grigorescu.

Dar nu numai aspecte, să zicem «instantanee», poate reda autorul, ci și fragmente de viață, și tot atît de bine. Cetiți paginile, în care autorul ne zugrăvește fericirea Mărioarei, cînd află ea că iubitul ei, Neculai, dus la flotilă, e sănătos; cetiți capitolul «Seceta», în care inclementa naturii, suferința satului și lipsa de inimă a arendașului (afară doar de cîteva exagerări din punct de vedere artistic) sînt redade și întrețesute perfect.—și în care, natură și om sînt așa de bine încadrate de data aceasta; cetiți, mai ales, admirabila scenă cînd învățătorul Curpen, după ce isprăvește scrisoarea către Neculaiu, din partea mamei acestuia,—înduișat de atitudinea Mărioarei, care e de față, face acel adaos la scrisoare: «Vei mai ști că Mărioara lui Cri-văț e aci la noi; pune pe rășchitor niște canură pentru femeea mea. Mi-a șoptit să-ți spun și din partea ei... etc“... Și nu-i șoptise nimic din gură; îi șoptise cu sufletul și Curpen auzise!... Cetiți, însfirșit, acea dureroasă scenă, cînd Neculaiu vine în sat, în concediu, și nu mai găsește pe Mărioara, care murise fără ca el să știe!... „—Maică, măculiță... Mărioara...“ exclamă Neculaiu, —și autorul adaugă: „Stejarul mindru fusese frînt de furtună...“ Cele trei cuvinte, pe care catastrofa i le smulge din adîncul frii, sînt, în adevăr, un semn că stejarul—stejarul mindru și tare—s'a frînt... Dar simt că n'am spus nimic: cetiți pag. 279 și următoarele.

Dar—încă odată!—din aceste fragmente bune (sînt și unele

slabe) nu rezultă un roman, pentru că ele nu se grupează împrejurul unei idei centrale: «romanul» acesta n'are unitate de acțiune, nu este un *organism*, ale cărui organe (fragmentele) să lucreze toate într'un scop unic: viața! După cum am observat că natura și acțiunea sînt așezate, parcă, în felii; tot așa observ că diferitele acțiuni, și ele, stau *alătura*,—că și acțiunea e alcătuită din felii.

Un roman e sau biografic, cum e, de pildă *Dan* al lui Vlăhuța, sau dramatic, cum e, de pildă *Notre Cœur* al lui Maupassant (căci nu găsesc în rominește un exemplu). În orice caz, oricum ar fi romanul, el trebuie să aibă o unitate: totul să convergeze spre un scop, totul să fie explicativ pentru desnodămint. Acum, care e *ideia* d-lui Sandu-Aldea în „*Două Neamuri*”? Se va zice că tocmai: *Două Neamuri*... Desigur, dar aceasta trebuie să reiasă sau dintr'un roman biografic, sau din unul dramatic. Și ambele acestea, orice-ar reeși din ele, trebuiesc, mai înainte de toate, să îndeplinească condițiile unui roman,—condițiile oricărei opere de ficțiune, de altminterlea.

E scris «romanul» acesta pentru Livaridi ori pentru Măcieș, ori pentru Mărioara, ori pentru Neculaiu? Nu știu!—S'ar părea că pentru Mărioara,—dar atunci toate celelalte personaje și toată acțiunea ar trebui să servească ca fond pentru viața Mărioarei! Poate că eroul e satul Vultureasca? Dar atunci pentru ce personajele țărănești nu sînt reprezentative ale satului? Sau poate sînt doi eroi: *Două Neamuri*, adică Livaridi, (Mișu, Nicola) și Măcieș (plus satul)? Dar atunci pentru ce *drama* se concentrează în Mărioara, mai întâiu, și apoi în Neculaiu? Poate că iubirea acestora e „romanul”? Dar atunci pentru ce «*Două Neamuri*»? Și așa putea să fac toate ipotezele posibile și sînt sigur că le voi face în zădar!—Încă odată: povestea vieții Mărioarei *pare* că ar fi „romanul”, dar atunci ce lipsă de unitate! ce lucruri de prisos! ce înșelăciune de sine însuși, a autorului, care vrea să ne zugrăvească, „*Două Neamuri*”...

Și, ce înțeles are moartea Mărioarei?—ca să aleg numai una din greșeli de concepție artistică a autorului.—Că moare foarte natural, că a putut să moară, că trebuia chiar să moară de ceea ce a suferit,—da! Dar pentru ce autorului îi trebuie să moară Mărioara? Căci personajelor nu li se întimplă lucruri, care să nu fie semnificative pentru ceea ce vrea să spună autorul! Mărioara moare—literaricește—degeaba!

Pe lângă lipsa de personaje vii, unitare; pe lângă lipsa de unitate organică, acest «roman» mai are un al treilea defect: e *lezist*; autorul face propagandă prin el. Autorul se amestecă în acțiune, caracterizează *el* personajii, caracterizează *el* situații, face morală,—și adesea cade în gazetărie. Incepe chiar dela titlu, dar aceasta e permis, *numai* aceasta: Autorul are drept ca, în titlu, să și spună *părerea* sa asupra operei sale,—atîta tot.—Dar cînd autorul, cum am văzut, ne spune clar că Livaridi și Măcieș reprezintă două neamuri—in loc să ne lase pe noi să tragem

concluzia acesta, atunci el greșește! Greșește și cînd ne vorbește de «*birții țărani*», de «*oropsiții țărani*»,—căci trebuie să *arate* că-s «*bieți*» și „oropsiți“, nu să ne spună el!... Iar cînd ne spune clar că: „In țara rominească nu mor de foame decit oamenii de talent“, atunci autorul cade în gazetărie, cași atunci cînd ne spune că (la petrecerea dela Paris) «*Leahul dădea o lecție*» de patriotism rominesc, Rominilor și, mai ales că, «*nu s'a găsit ni-neune să-i spună [Leahului] că doina noastră... a răsărit din... suferința adîncă... etc.*»—vorbe foarte adevărate, dar pe care nu trebuia să le spună d. Sandu Aldea... Tot așa autorul trebuia să ne lese pe noi să vedem că «*arendașul n'are nici o legătură cu pămîntul sfînt al acestei țări*», nu să ne-o spue el deadreptul! Să nu ne vorbească, apoi, *dacă e artist (și e!)* de „*stoarcerea averilor din pămîntul frămîntat în singele strămoșilor noștri*“, că e gazetărie pură... Cînd arendașul ride cu cruzime, să nu ne spună autorul: «*Ce crud era rîsul arendașului*», căci ori ne crede prea proști, ori n'are încredere în talentul său: e istoria pictorului care scrie «*cal*» dedesubtul calului său pictat...

Sau, propagandă indirectă prin fraze puse în gura personajelor, fraze care se vede cit de colo că sint ale aceluia care a scris «*romanul*» și care au ca efect artistic de a face ca personajele care le pronunță să fie de carton. Așa, autorul pune explicația *lui* a luxului, în gura lui Măcieș... Acelaș Măcieș are nenorocirea să fie purtătorul polemicii pe care autorul o face împotriva „*gazetărașilor, toți oameni neisprăviți care ne spun pe toate glasurile: țaranul român e leneș, bețiv și hoț*“... Aceste discuții de lucruri prea curente, aceste locuri comune, și în stilul disputelor zilnice, nu sint făcute să mărească valoarea artistică a unei opere!... Iar sfîrșitul „*romanului*“: Mișu deputat; Măcieș care constată ridicarea neamului Livarizilor,—oricît ar fi de juste, mi se par lucruri teatrale și foc bengal, după ce, în tot «*romanul*», am văzut o continuă propagandă în ton gazetăresc... E clar că nu eu m'ași ridica împotriva *tendințelor* d-lui Sandu-Aldea, pe care le aplaud—cu oarecare restricții! Dar ași fi fost fericit ca acea tendință să-l facă să vadă adevărul și să-l facă să simpatizeze cu ceea ce merită să fie simpatizat—și atîta tot: el, autorul, să tacă, să nu să amestece!... Ce admirabilă e scena, cînd vine doctorul la Mărioara, acel păcătos doctor, care ar fi putut'o scăpa, dacă n'ar fi venit de nîntuială! Și ce fericit sint că autorul m'a lăsat pe mine, cetitor, să caracterizez pe acest doctor, și nu mi-a spus el, autorul, singur, sau prin gura vre-unui *porte-parole* al său că: „*Doctorul s'a purtat mizerabil*“...

D. Sandu Aldea are un stil admirabil, o limbă de o siguranță neîntrecută în literatura noastră, expresii cu adevărat poetice, mijloace de stil de primul rang: să dau cîteva exemple măcar: Mărioara tristă: «*iși pleca capu'n piept, se înclina ca o floare ruptă de vînt*»; Mărioara voioasă: «*părea luminată la față ca o floare după ploae*»,—imagini admirabile, doar atîta că, deși la distanță

de 50 pagini, dar bazate pe acelaș efect, fac, oarecum o ușoară impresie de stereotipie; lumina soarelui, năvălind pe geam, după tragerea perdelelor, ca un «hohot de ris», de care am mai vorbit; stolurile de cocori: «două linii lungi, drepte, negre, care se întilneau într'un vîrf ascuțit, ca cele două aripi ale unei săgeți uriașe, fără minier»; Mărioara: „mlădioasă ca o creangă de alun“... dar care se găsește întocmai în Satira I a lui Eminescu, etc. etc.

Și atunci nu pot să nu mă mire,—și să nu mă doară ca o infirmitate a aproapelui,—o sumedenie de expresii gazetărești—tot gazetărești!—prozaice, comune, triviale, pe care mă simt dator să i le reproșez autorului, cu atît mai mult cu cît autorul e un adevărat artist al formei!—Mi-aduc aminte de frecvența formulei: «Ai jură», ori «Ai putea să juri» din *In urma plugului*... Dar în *Două Neamuri* sînt expresii grozave: «*Depărtarea în spațiu* îl făcea să creadă...» Nu e prea «științific?»—«Dar de nicăiri nu-i suridea nădejdea».—«*Eu nu cred* să fi dat Dumnezeu...»; vorbește autorul!—«*Aici e marele secret* pentru ce sufletul omenesc..»—«Era o răsfrîngere de raze... un joc de lumină, pe care am văzut-o cu loții»,—adică, vrea să spună autorul: un joc de lumină știut, cunoscut, care se vede adesea, etc.—D. Sandu-Aldea, alături de «hohotul de ris al soarelui», e în stare să scrie: «Cu o oră mai înainte», «Caveant consules» și «Carul progresului!»

Talenta d-lui Sandu Aldea constă într'o puternică viziune a lucrurilor concrete și bine delimitate; într'o formă mai întotdeauna fericită, prin care poate împărtăși și altora viziunea sa. Cu aceste însușiri poate crea schițe admirabile, cum e Sima Baltag (*cîteva* atitudini consecutive care dau un organism), dar nu poate crea romane. Sînt sigur că niciodată nu va fi un romancier în adevăratul înțeles al cuvîntului. (Ași fi fericit să mă desmin \ printr'un roman adevărat). Mi se pare că d. Sandu Aldea a scris și versuri; nu le-am cetit și, probabil, fiind scriitor începător pe atunci, poate nici nu s'o fi regăsit atunci pe sine,—dar bănuiesc că, dacă ar scrie pasteluri, dacă ar zugrăvi natura, ar da literaturii romînești unele din cele mai frumoase bucăți ale ei.—Gîndiți-vă la descripțiile de natură din *Două Neamuri* (imaginați-le în versuri), amestecate ici și colo cu atitudini de țărani, așa cum se găsesc în acest roman, comparați cu pastelurile lui Alecsandri și veți gici deosebirea mare!..

Am spus aiurea, în trecut, fără să mă explic, că d. Sandu Aldea nu e un poet. Era vorba de *In urma plugului*, acel volum plin de *prușele* unor vătăfi și vechili simpatici.. Am avut dreptul s'o spun și iată pentruce: Pentruca cineva să-mi inspire admirație, să l socot poet, un om superior mie,—pentruca să mi impună—ii cer să aibă un suflet rafinat, distins, de elită. Fie

poetul acela diabolic, imoral, chiar imoral, dar să fie distins! Baudelaire e diabolic și imoral, dar e distins!—Și a sta plin de admirație față cu „*estetica*“ unui asasinat, e, desigur, ultimul semn de decadență, dar aceasta încă se poate împăca cu un spirit distins: distins în perversitate!—A da însă, ca tip simpativ, ca tip reprezentativ al «forței», al „tăriei sufletești“ (s'a spus !!), vulgara purtare, comuna purtare a vătafilor și a arendașilor, nu mi se pare de loc distins, în nici un chip! Această atitudine vulgară; fără macar distincția perversității, nu-mi impune de loc: Acel care o are e mai inferior sufletește decit media oamenilor de cultură printre care mă învîrtesc,—și care, vai, nu păcătuiesc prin o prea mare distincție sufletească...

În *Două Neamuri* nu mai văd această atitudine; aci nu văd decit un remarcabil talent descriptiv, care însă se încearcă să producă ceea ce nu e în firea și menirea sa...

G. Ibrăileanu

Cuvîntul...

Ca 'n basme-i a Cuvîntului putere,
El lumi aevea-ți face din păreri,
Și chip etern din umbra care pierе,
Și iarăși azi din ziua cea de ieri.

El poate morții din mormînt să-i cheme;
Sub vraja lui atotputernic ești:
Străbați în orice loc, în orice vreme,
Și mii de feluri de vieți traești.

Te-atinge doar, și tu—o biată clipa
Ce tremură 'ntre două vecinicii—
Privești de sus a lumilor risipă,
Și toat' a lor deșartăciune-o știi.

Aprinde 'n inimi ura, sau iubire, —
De moarte, de viața-i datator,
Și neamuri poate 'mpinge la peire,
Cum poate-duce mîntuirea lor.

* * *

Voi, căror vi s'a dat solia sfinta
De preoți ai acestei mari puteri,
Voi, în al căror suflet se framinta
Întunecate valuri de dureri

Și gânduri de-un întreg popor gândite—
Nu duceți minunatul vostru dar
Ofrandă minilor nelegiuite;
Ci, ca pe sfinta masă din altar

A 'mpărtașirii taină prea curată,
Așa cuvîntul să vi-l pregătiți—
Ca mii de inimi la un fel să bata,
Și miilor de veacuri să vorbiți.

A. Vlahuță

In munții și văile Epirului

In Epir este un oraș spre care de vreme îndelungată Grecii se uită cu mult jind. E orașul *Ianina*, de care sînt legate atîtea amintiri istorice și care are un trecut cultural frumos.

In afară de aceste lucruri care au fost și nu mai sînt, *Ianina* mai posedă și un alt avantaj hărăzit de natură: adăpostit de munți ce opresc vînturile dela Nord și așezat într'o scobitură adîncă, orașul se bucură de o climă dulce în timpul iernii. Ninge rar, vînturile reci nu-l ating, în schimb însă, plouă mult.

Atît și nimic mai mult. Totul e în trecut, care e îmbrăcat într'o haină glorioasă, pecînd prezentul poartă zdrențe sfîșiate. Iată: aruncîndu-ți privirile de pe un deal înalt din apropierea orașului în mijlocul micii cîmpii dinspre sud, vezi un sat grecesc mic și sărac. Acolo a fost *Dodona*, vestitul oracol la care alergau oamenii din toate colțurile lumii. Astăzi sînt numai ruine, pe care locuitorii satului le calcă cu cea din urmă nepăsare.

Mai spre sus e țara *Dorizilor*. Urmașii acestui trib sînt cei mai săraci țărani greci ce mi-a fost dat să văd.

Iar cînd soarele se lasă spre amurg, lacul de lângă *Ianina* se vede ca o oglindă cu o pată mare la mijloc: e insula *Nișia*, cum îi zic Grecii, în care trăesc vreo 150 de familii de pescari, oameni guralivi și îndrăzneți. In această insulă a fost omorît prin trădare de cătră oamenii Sultanului, marele luptător pentru cauza Albaniei și precursorul luptelor pentru independența Greciei. E *Ali-Pașa*, vestit prin curajul și prin crimele sale, vestit prin războaiele ce a purtat în contra Impărăției Otomane și prin lipsa oricărui sentiment într'insul.

E un veac și mai mult de cînd el a fost răpus, dar totuși a rămas viu în imaginația locuitorilor, care îi proslăvesc isprăvile și transmit generațiilor viitoare fărădelegile sale.

Pe necruțătorul, pe lipsitul de scrupule *Ali-Pașa* îl blestemă Românii din Epir, pentrucă mult rău le-a făcut: le-a răpit libertățile, care făceau din ei un popor aproape independent, a pus mina pe o mare parte din averile și turmele lor, i-a prigonit cu cea din urmă asprime și i-a silit să se imprăș-

tie și să-și caute adăpost în locuri depărtate mult de patria lor.

Pe revoluționarul Ali-Pașa, pe omul care nu știa ce-i frica, îl plîng conaționali săi Albaneji, care se uită cu inima îndurerată la mormîntul lui, bătut de valurile lacului. Ali-Pașa a retezat multe capete de bei albaneji, a făcut una cu pămîntul multe fortărețe și castele în care își asigurau impunitatea și a totputernicia seniorii feudali ai Albaniei.

Dar pentru masa poporului albanez Ali Pașa este un erou național, este omul care a dat o clipă viață poporului său și a reinodat firul istoric, rupt dela *Skender-bey*.

Acum Ali-Pașa doarme tăcut în mormîntul său dela Ianina. Valurile lacului îi spun în limba lor că acum sînt alte vremuri, că nu s'a găsit nimeni care să caute a da trup și suflet visului său.

Și ce a mai rămas dela dînsul? Intr'o odaie din mănăstirea *Sf. Pantelimon* din insulă este o gaură făcută de glonte care a scurtat viața acestui Pașa ce a zguduit adînc din temelii Imperiul semilunii. Alături pe scînduri e o pată neagră, de care egumenul te asigură, că e din singele ce a curs. Și mai e ceva: *castrul*, adică fortăreața Ianinei cu zidurile sale oblice și groase, pe care nu le-au putut atinge nici acțiunea veacurilor ce au curs, nici valurile lacului. Clădită cu mari cheltuieli și cu multă măiestrie de *Venețieni*, odată stăpînitorii țînutului, această fortăreață a fost foarte bine utilizată și a adus prețioase servicii lui Ali-Pașa.

În subteranele acelor ziduri, pe care nu le puteau găuri ghiulele, precum nu le puteau lua cu asalt oștirile Sultanului, își strînsese el bogatele sale comori, smulse dela populațiune și cheltuite pentru revoluția sa; acolo își îngrămădisse marile sale depozite de munițiuni și tot acolo stătea el la adăpost sigur, de unde, cum spune legenda și cîntecele populare, a fost scos prin viclenia și ademenelile favoritei sale *Vasiliki*, o grecoaică care a răsplătit prin trădarea cea mai neagră iubirea pasionată și favorurile cu care o încărcase Ali-Pașa.

În această fortăreață, din care au pornit atîtea lupte epice și s'au pus la cale atîtea planuri mari, astăzi își au locuințele *Eveii*, care nu cunosc și nu vorbesc altă limbă decît doar cea grecească, dar care știu toate meșteșugurile ca să se îmbogățască în săracul oraș Ianina și să smulgă roade și ciștișterului țînut dimprejur.

Căci dacă ți-ai lua gîndul dela trecutul ce frămîntă imaginațiile înfierbîntate și dă speranțe visătorilor de un alt viitor, și ai lăsa pe morți să-și doarmă somnul lor de veci, în prezent nu găsești nimic, care să placă, să surîdă.

Nu cred să fie într'altă parte decît la Ianina un contrast mai izbitor între ceea ce a fost și ceea ce se înfățișază acum privirilor.

Iată: în jurul Ianinei sînt dealuri, dar toate sînt goale, dezbrăcate de orice bogăție și de orice verdeață; cîteva oi plă-

pînde, mînate de un păstor zdrențeros și tăcut, își găsesc a-nevoic hrana printre stîncele, care nu dau nici măcar o piatră bună. Pe ici pe colo cîte un arbore sărac în ramuri și subțire în tulpină se clatină amar în băteaua vîntului și n'adaugă ceva la tristetea și sărăcia peisajului.

Bine înțeles, că locuitorii ce trăesc pe un pămînt așa de ingrat nu se pot bucura de o bună stare materială.

Cum e pămîntul, așa e și omul, este un adevăr, care își găsește cea mai bună confirmare cu țărani greci din jurul laninei.

Nu știu cum o fi fost pe vremurile cîntate de Omer și de ceilalți poeți ai Eladei. Azi, însă, țăranul grec din părțile acelea nu e întrecut în sărăcie și mizerie de nimeni. Timp de un an cit am stat la Ianina, aproape zilnic mi-a fost dat să văd țărani girboviți înaintea de vreme, supti la față, cu o privire lipsită de orice expresiune, aducînd în spinare dela depărtări mari cîte o legătură de lemn, pe care le vind în oraș și cu ce prind pe ele își cumpără apoi o oca două de făină de secară.

Nu e greu de ghicit cam ce avînt pot da comerțului laninei acești muritori de foame, acești oameni îmbrăcați în haine pe care le leapădă Romîni pentru ca să le cumpere dinșii.

De asemenea nu poate contribui la înălțarea locuitorilor orașului acea întreagă armată de cerșetori, recrutați din satele din jurul laninei, unde nu e țăran, care să nu întindă mina și să nu ceară de pomană. Nu poți face la Ianina doi pași fără să nu întilnești mizeria umană expusă în formele cele mai hideoase. Milogi, orbi, paralitici, șchiopi ocupă străzile și umplu văzduhul cu tînguirile lor jalnice. De aceea la Ianina nu e mișcare comercială, nu sînt bogății, nu e viață.

E un oraș care pierde, se stinge pe zi ce merge.

A fost odată mai bine: atunci cînd Tesalia făcea parte din Turcia și Ianina era deșeurul de căpetenie al cerealelor și celorlalte produse ale acestei provincii așa de roditoare.

Azi Tesalia aparține Greciei. Nu știu dacă îi e mai bine laninei, însă, îi e foarte rău, căci prin această rupere i s-a dat lovitura de moarte.

Din vremurile bune i-a rămas doar o aristocrație cum nu prea întilnești în alte orașe ale Turciei, o aristocrație, pe care sărăcia o roade, dar mîndria nu o părăsește.

Această aristocrație se pretinde pur elenă și vorbește numai grecește. Dar dacă sîrîri puțin la suprafață, descoperi că mulți, foarte mulți din cei mai autentici aristocrați sînt de origine arominească.

Dar dinșii și-au identificat aspirațiunile și mai tîrziu și limba cu națiunea grecească.

Alți Aromîni au urmat lor și s'au rupt—din nenorocire, o bună parte pentru totdeauna—din sinul neamului nostru.

Albaneji creștini au făcut tot așa.

Astăzi două școli romîne, una comercială și a doua primară se luptă din greu dacă nu pentru a smulge din nou gre-

cizmului pe frații pierduți, dar cel puțin de a opri pe ceilalți Aromini, a căror tenacitate națională nu putem fi incredințați că va eși biruitoare, din toate ispitele și din împrejurările în care trăesc dinșii.

În Macedonia propriu zisă, Grecii lucrează la asimilarea în masa lor a elementului nostru, prin școli, prin biserici și prin celelalte mijloace culturale.

Și la Ianina Grecii dispun de toate aceste mijloace. Ba încă instituțiunile culturale din Ianina s'au bucurat vreme îndelungată de o reputație fără pereche în Turcia. Din liceul grec de la Ianina au eșit o seamă de scriitori și învățați, de care se ține socoteală.

Dar pe lângă acestea mai e ceva: sint Greci în oraș și sint Greci în satele de prinprejur. Între dinșii și ai noștri e prin firea lucrurilor un contact de toate zilele; limba lor îți răsună într'una la ureche, o vorbesc dinșii, o vorbesc Românii, iar Evreii și Musulmanii numai pe dînsa o înțeleg.

Și mai e ceva: suie-te pe un deal mai înalt și de acolo vezi munții din Grecia, care sint desbrăcați și dinșii de orice verdeață, dar care îți spun că Elada nu e departe și că nu e deșartă nădejdea ca într'o bună dimineată să-ți întindă mîna și să te primească în sinul ei.

Sint prin urmare atîtea și alîtea împrejurări așa de puțin prielnice, din care nu e tocmai lesne să iasă teafăr elementul nostru și care fac excepțional de anevoios rolul școalelor noastre din ținuturile acelea.

Și pilde avem multe. Avem atîția frați, care s'au dezlipit definitiv și pentru totdeauna din masa poporului nostru. Iată *Zagorul* cel înutos, cu comunele sale mari și bogate, cu casele sale înalte, clădite solid numai în piatră și bine împodobite pe dinăuntru.

E un ținut așezat spre Nord de Ianina și unde ajungi după un drum de munte de mai multe ceasuri. Aici, în Zagor, au fost—și nu e mult de atunci—44 de comune rominești. Astăzi în 35 din ele, doar cițiva bătrini mai țin minte că au fost Romini odată și mai știu citeva cuvinte din graiul nostru. Ceilalți au luat limba Grecilor și cu ea și ideile și aspirațiunile lor. Călugărul *Cosma*, căruia Turcii i-au tăiat capul la *Beralul* din Albania pentru unelirile sale în contra Impărăției și din care Grecii au făcut un sfînt, a poruncit populației din Zagor, ca, în numele religiei și a ortodoxiei, să se lase de limba romină, pe care el a afurisit-o cu consimțîmintul Patriarhului de atunci, și să nu vorbească decit grecească, limbă plăcută lui Dumnezeu. Ca resplată el le-a fagăduit ispășirea păcatelor, raiul din cer și libertatea grecească pe pămînt.

Unii n'au plecat urechia la predicile așa de puțin creștinești, dar așa de mult ademenitoare ale călugărului fanariot, dar cei mai mulți l'au crezut, văzînd într'însul un om inspirat din sus dela cer, și așa astăzi noi avem de plîns pierderea Zagorului.

Și ce puțin seamănă cu ceilalți eleni neo-grecii din Zagor! Contrastul acesta te isbește îndată, dacă într-o zi de tirg ai avea vremea să colinzi străzile Ianinei. Alături de țărani piperniciți, galbeni, istoviți de mizerie, îmbrăcați numai în zdrențe, vezi oameni sprinteni, deschiși la vorbă, cu o înfățișare care arată inteligența vioae și bunăstarea materială, purtându-și cu mândrie frumosul lor port și opincile cu moț.

Aceștia din urmă sînt Zagoreni, care mai pot fi mîndri și de faptul că la dinșii găsești cele mai frumoase tipuri de femeie, nu numai din întregul Epir, ci chiar din toată Turcia cît e ea de mare și întinsă.

Frumoasele seliștence își pot găsi tovarășe și deseori rivale care le întrec în femeile din Zagor, cele care au corpul zvelt, ținuta mîndră, pielea obrazului albă, ochii mari și scăpărații de o lumină vie.

Pictorul, poetul, omul îndrăgostit de frumusețea și armonia formelor, își pot găsi modelele lor cele mai reușite în aceste ființe pe care soarele nu le pîrlește; iar sănătosul aer de munte și viața bună dă vigoare trupului și le păstrează neatinsă frumusețea pînă la o vîrstă înaintată.

Și ce bine le șeade lor călare pe călării cu care vin dela depărtări mari la Ianina, ca să tirguiască!

Bărbații le sînt duși departe, între străini, mulți stau aici în blagoslovita Țară Rominească, unde cîștigă averi frumoase. Ele așteaptă în munții lor și ei duc dorul ani lungi de zile.

E zi de mare sărbătoare în comună cînd unul din ei, apucat de dorul patriei, se întoarce la casa lui, la soția, ce i-a fost credincioasă, la copiii ce i-au crescut mari. Aceștia sînt Zagoreni. Vedeti, dar, că nu e mică pentru noi pierderea ce am încercat-o prin grecizarea lor.

Și va fi o zi de biruință mare și frumoasă acea în care, predicîndu-le graiul luminii și al adevărului, vom isbui să-i întoarcem din drumul rătăcirii și să-i aducem din nou în sinul neamului nostru, unde vor ocupa un loc de cinste.

Se va putea, oare, împlini această minune? Nu știm, nu putem pătrunde în tainele viitorului.

Pentru azi atîta mai vreau să spun, că femeile din Zagor dau o notă mai veselă Ianinei și paralele, agonisite în țări străine de bărbații lor, opresc sau mai bine zis amină căderea finală a acestui oraș, al cărui rost e în întregime în trecut.

*

Și acum să părăsim Ianina. Poetul și idealistul va pleca cu dorința de a se mai întoarce acolo, unde găsește atîtea subiecte care îi aprind și îi ațîță închipuirea; omul cu preocupări mai lumești și mai practice, se duce fără gînd de a se înapoia.

Dacă vrei să eși din Ianina îți stau la îndămină două șo-

sele, de care se poartă puțină grijă, căci nevoia lor nu e așa de simțită. Trăsuri și căruțe turbură rar tăcerea și amorteala acestor ținuturi, iar caravanele de cai și catiri își fac alte drumuri mai scurte prin munți.

Una din cele două șosele pornește tocmai dela *Bitoliu*, se oprește o clipă în curatul și frumosul oraș *Corița* și după ce străbate ținuturile stincoase, sterpe și puțin sigure ale *Coloni* și Albaniei de Sud, sfârșește la Ianina după un drum de 4 zile, dacă călătoria va fi făcută fără nici o piedică și fără nici o neplăcere, cum se întâmplă foarte des.

A doua șosea începe dela Ianina și merge în direcție vestică, până ce atinge țărmurile calde ale Mării Ionice la porturile *Preveza* ori *Santi Quaranta*. Drumul acesta, care e și cel mai frecventat, trece prin ținuturi unde crește maslinul și înfloresc alămii și portocalii. De o parte și de alta ale lui sînt sate albaneze și sate grecești. E o climă caldă, aproape meridională; trebuințele omului sînt mici și se pot îndestula lesne; totuși locuitorii, care nu sînt nici harnici, nici muncitori, nu pot eși din mizeria ce s'a incubat la dinșii.

Nu-i frămîntă nici un gînd mai înalt, nici o preocupare, afară de traiul zilnic și plata birului.

La oraș sînt alitea curente, alitea propagande dușmane una alteia, se ciocnesc și se luptă cu cea din urmă înverșunare pentru a se face stăpîne pe teren.

Grecii dela Ianina și din celelalte centre mai puțin însemnate, în nerăbdarea lor de a face cit mai repede parte din Statul elen, forțează mersul firesc al lucrurilor, înjghebind comitete, orînduînd comploturi, alcătuiînd bande.

Rominii se luptă ca să nu fie șterși din cartea vieții; Albanezii mai luminați visează o Albanie mare, puternică care la Nord să înceapă din munții stincoși ai Munte-Negrului și la Sud să pătrundă adinec înlăuntrul actualelor granițe ale Greciei.

Italia simte și dînsa nevoia de a pune mîna pe aceste ținuturi și deschide școli, își formează partizani, luptă—deși nu cu succese mari—in contra influenței precumpănitoare a Grecilor la Sud, a Austriacilor la Nord.

Aceștia urmăresc cu ochiul vigilent, citeodată îngrijat, toate aceste frămîntări și sînt gata în tot momentul de a nu lăsa ca cumpăna să tragă prea mult într'o parte. Ei sînt mai tari decît Italianii, căci sînt mai bine pătrunși de adevărul, că în acele ținuturi isbinda se capătă mai de grabă atunci cînd lupta nu se dă așa de fățiș și cînd nu se face uz de mijloace cinstite și mărturisite.

Iar pe deasupra tutulor și folosindu-se de totul, Turcul își duce înapoi stăpînirea sa și e convins, că e departe de a suna pentru cînsul ceasul din urmă. Numai la nevoie, cînd unul din cei mai mărunți se obrăznicește și se cearăă a-i turbura liniștea, el se încruntă din sprincene și lovește în acela care vrea să

răstoarne o ordine de lucruri, consfințită prin o tradiție de atâtea veacuri.

Țăranii greci sînt cu desăvîrșire străini de curente, ideile și frămîntările locuitorilor dela orașe. Amorțiți de nevoi, încremenți de mizeria ce se moștenește din tată în fiu, ei au pierdut puțința de a se ridica cu gîndul mai presus de trebuințele traiului zilnic.

Să-i lăsăm, dar, pe dinșii, să tinjească în sărăcia lor, să ne despărțim pentru moment și de Albanezii care se mîngie de vitregia timpurilor de azi cu amintirea gloriilor apuse, și să eșin dela Ianina, luînd drumul de munte, drumul care duce la frații și conaționali noștri.

Căci în Epir, ca și în Macedonia, Arominii sînt stăpînitorii munților, pe ale căror coaste și vîrfuri ei și-au durat locuințe curate, cinstite și solide, unde vrăjmașul cu greu poate răsbi, iar cînd s'a încercat, a trebuit să fugă cu gîndul de a nu mai da pe acolo. Morții ce a lăsat în drum i-au dovedit că sînt hotare peste care nu se poate trece nepedepsit.

Să mergem, dar, la munte, ca să ni se răcorească și inserineze sufletul și să ne piară din minte impresiile deprimătoare culese la șes, unde țăranii greci își tirăsc mizeria existenței pe un pămînt ce de mult nu mai e al lor.

Ca să ajungem acolo sus, unde ne chiamă verdeața, răcoarea, falnicile păduri de brazi și de pini, turmele nenumărate de oi, e de nevoie ca întăi să facem un drum de 1—2 ceasuri cu barca pe apă, ce rar se încrețește, a lacului Ianina.

Lăsăm la stînga fortăreața Venețiană, mormintul lui Ali-Pașa, insula unde și-a găsit acest tiran o moarte puțin glorioasă după o viață așa de frămîntată și agitată și descindem la localitatea numită *Por*, adică trecere, portul Ianinei. Petrecem o noapte albă într'un han din cele mai murdare și ținut de cel mai limbut Grec ce mi-a fost dat să văd. Gura lui precum și gîngăniile care cu toatele și-au dat intîlnire în acea clădire veche și atît de neîngrijită, nu te lasă să ațipești măcar pentru o clipă.

O hangiul dela *Por*! El este teroarea tuturor călătorilor cu nervii ceva mai sensibili.

Glasul lui răsună fără încetare în întunericul nopții, te urmărește pretutindeni.

Hangiul dela *Por* știe de toate, e în curent cu totul, în toate își are părerile și soluțiunile lui, îți pune o serie de întrebări pentu ca tot el să răspundă cu un potop de fraze ce nu mai au sfîrșit.

Auzind cuvîntările fără cap și coadă ale acestui automat vorbitor, reprezentant veritabil al rasei sale, nu mă puteam du-meri asupra următorului lucru: cum deștie dînsul atîtea, atuncî cînd nu lăsa nimănuia timpul trebuincios de a spune măcar un cuvîntel. Își făcuse un fel de monopol din două lucruri: de a vorbi numai el și de a-ți prezinta la plecare socoteala cea mai sărată, în tot cazul incomparabil mai sărată decît discursurile sale.

A doua zi în zori ne despărțim de dinsul, ușurați la pungă dar și mai ușurați la suflet.

Chirigiile romini, oameni largi în spate, solid și viguroși croiți ca să suporte toate cliemele și să înfrunte toate intemperțiile și toate primejdiiile, ne așteptau cu catirii lor, ca să o pornim la drum.

Deocamdată erau să ne ducă la *Mețova*, *Aminciu* cum îi zic Arominii, oraș curat românesc, clădit în veacul al X-lea precum ne spun cronicile bizantine.

Ca să ajungi acolo, trebuie să o ții mereu în direcția nord-estică. Drumul ține vreo 15 ceasuri și e anevoios de făcut. El trece prin văi adânci, e săpat printre munți înalți, străbate păduri în care securea n'a pătruns încă și unde tresări la cel mai mic foșnet de frunze.

Satele se văd rar, dovadă că țara nu e tocmai populată. Din cind în cind, la distanțe mari una de alta, întâlnești câte un han vechiu și aproape în ruină, la poarta căruiă stă hangiuul cu ochii perduți în zare. El așteaptă ploile toamnei și zăpezile iernii, ca să-i mai salte negoțul.

În timpul verii cine s'ar închide pentru o noapte în acel cuib de ploșnițe, atunci cind în drum sînt atitea livezi frumoase pe lângă care curge din fîntini o apă așa de rece și plăcută.

Iarna, însă, tabloul se schimbă cu desăvîrșire. Sub greutatea zăpezii arborii își pleacă spre pămînt ramurile goale; munții sînt albi, troenile astupă drumurile și cărările. Mulți călători pier în drum și corpurile lor sînt găsite după trecere de zile și săptămîni întregi. Pe așa vreme călătorul hincuvîntează existența hanurilor și nu se uită nici la puțina curățenie din ele nici la socoteala încărcată a hangiuului al cărui traiu nu e tocmai de invidiat.

Catirii noștri pășesc încet, dar solid. Ei sînt deprinși cu munții, știu să meargă prin potecile înguste, piciorul nu le alunecă pe bolovanii de stînci, cu care e presărat drumul.

După un mers de 7—8 ceasuri, orizontul se lărgeste, se deschide. Acum coborim până ajungem la un riu, care face o mulțime de cotituri și pe care-l trecem de 12 ori.

— Nu mai e mult până la *Aminciu*, ne spune chirigiul nostru, voinicul *Toli*, după ce trecem pentru cea din urmă oară prin albia rîului de care am fost nedespărțiți atîta vreme.

Romînul nostru grăia adevărul. În dimineața zilei a doua de cind ne găsiam la drum și după o plăcută noapte petrecută sub cerul plin de stele la marginea unei păduri ce răspîndea un miros întăritor, drumul a început din nou să urce, iar pe virful muntelui se zăriau case albe și mari.

Acolo trebuie să fie *Aminciu*, îmi zisei eu, care din deseale călătorii făcute în Turcia căpătăsese experiența de a deosebi din depărtare satele și comunele aromînești de așezămîntele celorlalte neamuri.

Și așa a fost. Drumul șerpuește pe povîrnișul dealului. Catirii pierd din ce în ce agilitatea picioarelor, înădușesc, gîfie

de oboseală, se opresc după ce fac cîțiva pași. E un suiș anevoios, dar după vre-o două ceasuri iată-ne ajunși la Mețova.

*
* *

— „Frumos e orașul acesta“, fură primele cuvinte ale unui străin, care făcea parte din caravana noastră. Ei, da, frumoasă, incintătoare chiar e Mețova. Așezată pe două dealuri dintre care unul are case mai puține—e cu fața spre Apus și de aceea se zice *Cheare*—în josul căruia curge un riu. Orașul numără vreo 5,000 de locuitori, Aromini până la cel din urmă, adică Aromini ca limbă, obiceiuri și port, căci încolo ideea grecească s'a incuibat aici adînc și puternic și e nevoie de eforturi aproape supraomenești pentru a putea fi desîdăcinată și înlăturată. Sînt acolo spitale, aziluri de bătrîni, fonduri pentru înzestrarea fetelor sărace, doctori care vindecă gratuit, farmaciile care dau medicamente gratuite și din belșug, școli bine organizate, adică ce n'au amincianii, dar toate pentru cauza grecească, pe cînd noi, pentru cauza romînească, abia le opunem un biet învățător, care ori cită muncă și silințe ar depune, nu poate infrînge puterea grecizmului ce se sprijinește pe baze așa de greu de clătinat.

Și cine a procurat și procură dușmănoasei și otrăvitoarei propagande grecești atîtea arme, ca să lovească în noi și să nu lase ca ideea națională să incolțească? Un *Averof* un *Tușița* un *Sturnara*, etc., toți Aromini, oameni bogați la pungă, dar suciți la minte, căci în rătăcirea lor ei a socotit că săvîrșesc o faptă bună, contribuind cu milioanele lor la pierirea neamului, din care au eșit și a cărui limbă au vorbit-o.

E o constatare tristă, dar adevărată, pe care o faci atît la Mețova, cit și în cea mai mare parte din orașele, satele și tîrgurile aromănești.

Sînt frații noștri, adevărați și rătăciți, care opun piepturile și bogațiile lor ideii ce merge să le lumineze mințile, să le trezească inimile, să le curățească sufletele de tot păcatul și de toată rătăcirea.

Să nădăjduim, însă, în sosirea altor vremuri bune, cînd acolo unde azi se rătăoeste străinul grecizm, va lîlfi, curat și biruitor steagul naționalizmului.

Vor sosi oare acele timpuri? Răspunsul atîrnă mult de hărnicia noastră, de priceperea noastră, de devotamentul nostru.

Până atunci să ne întoarcem din nou la Mețova, această sentinelă înaintată a rominizmului din Turcia.

O stradă dreaptă și relativ bine pavată o străbate în lung și în lat. De o parte și de alta ale ei sînt prăvăliile, ținute de Aromini, sînt școli, farmacii, aziluri. Căni în centru e o grădinișă publică, unde își plimbă plictiseala cei cu dare de mîină.

Casele sînt clădite aidoma cu ale celorlalte comune aromănești. Au cel puțin două caturi, sînt clădite numai în piatră, spoite în albul curat al varului, bine mobilate pe dinău. tru, ele

au o înfățișare foarte prietenoasă și dovedesc buna stare materială a locuitorilor.

Aceștia, indiferent de sentimentele și aspirațiile lor, vorbesc între dinșii numai dialectul aromînesc, care este la fel cu acela al celorlalți Aromini din Epir, însă cu o nuanță de deosebire în pronunțarea unor sunete.

Bărbații poartă costumul național, afară de acei care au umblat prin străinătate, au învățat în școli mai înalte și care se îmbracă nemțește.

Cu femeile, însă e un ce caracteristic și care face cinste Arominilor din Mețova. Anume, nu găsești în toată comuna o singură femeie îmbrăcată europenește, ci cu toatele își poartă cu mîndrie portul național, așa cum l-au apucat din moși strămoși. Ar fi arătată cu degetul, ar ajunge de ris și de ocară acea Mețoveancă, care ar avea marea îndrăzneală ca să calce peste datini, prefăcute în legi prin o tradiție de mai multe veacuri și s'ar lepăda de portul mamei și bunicii sale.

Bărbații se pot îmbrăca după cele din urmă exigențe ale modei, ei pot pune pălărie în locul căciulei aromînești, ori fesului turcesc, femeia însă, n'are voie să schimbe ceva, să înlocuiască ceva.

Până acum Aromincele din Mețova s'au ținut cu sîntenie de această lege, dînd astfel o dovadă prețioasă de conservatismul, de tenacitatea elementului nostru.

Dee Domnul să rămînă și de aci încolo așa cum sînt astăzi și, înafară de îmbrăcăminte și moravuri curate, să păstreze cu acelaș zel și cu aceeași sfințenie și frumosul graiu strămoșesc!

Aceștia sînt Arominii din Mețova, care diferă de alți Aromini din Epir și prin faptul că ei sînt sedentari, nepărăsindu-și locuințele cu apropierea zilelor de iarnă.

În Epir ei formează un grup aparte, grupul așa numit al *Moțanilor* sau *Mocvanilor*, care începe dela Mețova și se continuă jos de tot în Tesalia pe albia rîului Aspropotam. Grosul Moțanilor este, dar, în Grecia cu înfloritoarele orașele *Malacași*, *Călăreții*, ce dau meșteșugari așa de iscusiți, cu marile comune *Cormu*, *Pirtuli*, *Sturcea* etc., cu bogății lor celnici, care n'au părăsit nici portul, nici graiul, nici ocupațiile aromînești. Acolo, în Grecia, ei se afirmă ca Romîni, trimițînd în Camera dela Atena pe deputații aleși de dinșii și din sinul lor, bat pe Greci pe toată linia, și conștienți de țara și însemnătatea lor, în momente de biruință fac din *Tricala* și din întregul ținut un adevărat *Vlahicon Vasilion* (Regat romîn).

Și pe cînd pe o bancă din grădina publică a comunei un Mețovean, iscusit la vorbă și om umblat prin lume, îmi povestea aceste lucruri, un preot cu o barbă lungă și cu părul alb ca zăpada se apropie de noi.

— *E Exarhul nostru*, îmi lămurî convorbitorul meu.

Exarhul, cuvînt care în ierarhia bisericească însemnează ceva mai înalt în rang de cit un Mitropolit, era și dinsul tot un fiu al Mețovei, Aromîn din creștet pînă la tălpi.

Titlul de exarh, care în realitate n'are decît o valoare absolut nominală, îl posedă în virtutea unor vechi privilegii, pe care le-a căpătat Mețova din vremuri vechi.

Să se noteze bine: sintem în Epir, deci în ținutul unde fiecare comună își are drepturile și privilegiile ei a parte, care făceau dintr'însele un fel de stătulețe independente.

De demult un Sultan acordase Mețovenilor dreptul de a-și alege ei un șef religios, care să nu depindă de Patriarh decît doar cu numele. Dar ceea ce a dat Sultanul, a luat îndărăt Patriarhul, care nu putea îngădui ca în tot cuprinsul mult întinsei pe atunci Impărației Otomane, să fi avut și altă față bisericească drepturi cum numai dînsul pretinde că le poate avea.

Și un mărinimos Sultan, drept respălată pentru că Mețovenii primiseră și adăpostiseră la dînsii pe un vizir disgrățiat o clipă și apoi reintrat în grațiile padișahului, le mai hărăzi și alte privilegii: nici un Turc nu putea locui la Mețova, iar dacă trecea pe acolo, la plecare trebuia să scuture până și potcoavele cailor ca nu cumva să ia cu dînsul ceva din pămîntul comunei.

Astăzi, însă, o trîmbiță militară face să răsune munții și văile dinprejur. Astăzi la Mețova reșeade o garnizoană puternică și numeroasă, căci această comună e un însemnat punct strategic la frontiera Greciei.

Pe vremea cînd am fost eu acolo—sînt de atunci vreo 13 ani—nu era decît o săritură dela Mețova până la grănița greacă. Dar a venit resboiul turco-grec dela 1897 și biruitorii, cînd cu așa numita rectificare a frontierelor, au luat pentru dînsii toți munții din fața Mețovei, munți care formau un minunat punct de apărare pentru Greci. Aceștia au fost împinși mai jos la șes pentru ca să poată fi mai de grabă răpuși și pedepsiți, dacă în puțina lor chibzuință s'ar încerca să repete cele întimplate acum 10 ani.

Dar cu toate hotarele sale mai largi acum, Mețova continuă a fi un însemnat punct de trecere între cele două State limitrofe. Pe aicea *cărăvanarii* aromîni aduc din Tesalia fainuri și cereale, pe care trenul le transportă până la *Calabaca* cea cu mănăstirile clădite pe stînci.

Din Turcia nu se exportă prin Mețova multe produse în Grecia. Epirul e o țară muntoasă, puțin roditoare, bogățiile sale, care constau din păduri nestrăbătute, nu sînt încă apreciate și exploatate. Dar din Mețova noi am putea trimite fraților noștri din Grecia ceva, care e de mare preț. Dacă ideea națională romînească s'ar putea împlînta biruitoare în această comună, de aici ea, care nu ține seamă de hotarele artificiale, ar putea lesne trece și la numeroșii Romîni din valea rîului Aspropotam și i-ar opri de a se lepăda de limba, datinile și sentimentele de Romîn.

Să nu se creadă, că acești frați ai noștri, mulți la număr și însemnați prin pozițiunea lor, sînt pierduți fără nădejde și că ar fi surzi la glasul mîntuitor al ideii naționale.

Ei nu sînt mai răi decît ceilalți Aromîni rămași sub stăpînire turcească. Ba chiar faptul, că ei locuiesc în Grecia, au prilejul să-i cunoască pe Greci de aproape și să îndure numeroasele rele ale unei administrații, care numai pricepută și cinstită nu este, a sădit în sufletul lor un sentiment de ură, de vrăjmășie pentru cuceritori.

Mulți din cei rămași în Turcia și departe de granițele grecești, socotesc în naivitatea lor, că o anexare din partea Greciei ar aduce după dînsa venirea raiului pe pămînt. Cei din Grecia, însă, care sînt nesocotiți, ocărliți, prigonîți, numai pentru faptul că sînt Romîni; cei din Grecia, care văd cu ochii lor cum sub oblăduirea Regatului elen, vestita prin fertilitatea ei Tesalie, astăzi nu hrănește în deajuns pe locuitori și cum bandele de hoți își dau mina cu reprezentanții autorității, împărțind frățeste cîștigul și sprijinindu-se reciproc, au cu totul alte păreri și alte convingeri de fericirea ce ese dintr'o administrație grecească.

Și nu sîntem așa de mulți încît să privim cu nepăsare îmbucătățirea elementului nostru.

Dar aceste lucruri nu intră în cadrul descrierilor mele.

După o ședere de 5 zile, am plecat dela Mețova într'o frumoasă dimineață de Iulie.

— «Locul acesta se numește *Campus Kesari*», îmi spuse un Romîn din Mețova, arătîndu-mi cu mina o mare întindere de pămînt.

«Mai încolo e *Fagu scriptu*» îmi lămurii tot dînsul, mîndrindu-se că în jurul comunei sale sînt numiri topografice așa de latinești și așa de semnificative.

Iar catirii noștri mergeau agale înainte. Ne îndreptam spre *Zigorul*, de ai cărui locuitori am avut prilejul să vorbesc mai sus.

Pieriseră stîncile și terenul nisipos din jurul Ianinei. Acum calcam pe un pămînt îmbrăcat într'o frumoasă haină de verdeață; la dreapta și stînga erau păduri, din care se răspîndea un puternic și sănătos miros de rășină.

Ce bine au știut să-și aleagă Romîni locuri de durat tîrgurile și comunele lor, unde totul e așa de curat, așa de frumos!

N. Bațaria

Inelul lui Policrat

— traducere din Fr. Schiller —

De pe-a palatului terasa,
El zborul ochilor și-l lasă
Pe 'ntinsul Samos stăpinit:
„Supus mi-i tot cît vezi de-aice,
—Spre egipteanul Rege, zice—
O, spune-mi, nu sînt fericit?”

„Pe tine zeii te 'nalțară!
Azi, semeni-ți de-odinioară
Gem greu sub sceptrul tau viteaz;
Dar, tot e unul să-i răzbune
Și, fericit, eu nu-ți voi spune
Cît sta-va ochiul dușman treaz“.

Ci vorba n'o sîrșește bine
Și, din Milet, un sol și vine
Despotului vestind voios:
„Stăpîne, zeilor jertfește
Și fruntea ți-o împodobește
Cu laur verde și frumos!

Vrajașul tau în singe zace ;
 Cu vestea m'a trimis incoace
 Viteazu-ți Duce Polidor"—
 Și-un cap prea cunoscut le-arată,
 Cu fața 'n sîngele-i scaldată,
 Spre spaima cea mai mare-a lor.

Cu groază Regele îl vede.
 „Norocului nu te încrede
 —El zice-apoi, îngrijorat—
 Gîndește că pe marea 'naltă
 Corabiile tale salta...
 Și ce ușor sint de sfarmat!“

Dar cînd rostea vorbele-aceste,
 Îl intrerupe fără veste
 Un chiot vesel, triumfal :
 Corabiile, cu bogate
 Comori straine încărcate,
 S'apropiau încet de mal.

Și Craiul zise cu mirare :
 „Norocul tau azi margini n'are,
 Dar teme-te! E schimbăcios :
 Cretanii, plini de iscusința,
 Cu foc și sabie-amenința ;
 Ei vin cu gînd primejdios“.

Ci vorba bine n'o sîrșește
 Și 'ntreg vazduhul clocotește
 De strigatul învingător...
 Înlaturata e urgia,
 Cretanii fug de vijelia
 Ce-i mina înaintea lor.

Regescul oaspe 'ncremenește.
„Mărturisesc – apoi graește –
Ca ești aevea fericit ;
Dar pizma zeilor veghează,
Și fericirea nu durează
În lumea noastră nesfârșit.

Si eu noroc avui ca rege
Și toate-a vrut ca să-mi deslege
Spre bine Carul plin de har ;
Dar și-o odraslă prea iubită
Avut-am ; și mi-a fost ripită...
Platii norocul meu amar !

Ca de mai rău să te scutească,
Tu roagă Pronia cerească
Să-ți dea dureri lângă noroc :
Niciind cu bine nu sfințește
Un om, cînd soarta-i harazește
A' lumii bunuri la un loc.

Iar de nu capeti ce vei cere,
Atunci o clipă de durere
Pricinuește-ți singur tu :
Pe cel mai scump și drag din toate
Odoarele bogate-l scoate
Și 'n mare arunca-l chiar acu !“

Înfrișat, Despotu-i zice :
„Acest inel, ce-l vezi aici,
E cel mai scump al meu odor.
Îl dau Eriniilor, numa'
Norocu-mi orb să-l ierte-acuma“ —
Și-n mare-l svirle-apoi cu zor.

A doua zi, de dimineață,
Veni, cu prea voioasa față,
La dînsul un sârman pescar :
„Stăpîne, mreață-mi aruncată
A prins un pește mîndru... Iată...
Primește-l de la mine 'n dar“.

Și-apoi îndată, bucătarul
Ce-n sama lui luase darul,
Aleargă la stăpîn uimit :
„Ți-aduc inelul tău, privește !
Acuma l'am găsit în pește...
Norocu-ți e nemărginit !“

Iar oaspele 'ngrozit se 'ntoarce :
„Un fir sinistru sparta-ți coarce,
Aicea nu mai e de stat,
Caci zeii, vad, îți vreau pieirea ;
Eu fug să-mi aflu mîntuirea“.
Și-apoi în grabă s'a 'mbarcat.

Iorgu G. Toma

Prima călătorie

— Schiță —

Prietenilor S, și D.

I.

Nu știu de o fi fost muritor mai îngrijat și cu sufletul mai plin de desnădejde ca bietul de mine, într'o sară frumoasă și senină de pe la începutul lui Iulie..

Cînd prietenul îmi spusese cu un fel de solemnitate'n glas: «Va să zică mine sară te așteptăm la Severin?...», eu am simțit parcă ceva rupîndu-se din inimă-mi și un nod mi s'a înghețuit în capul pieptului. S'am vrut în acea clipă să-mi iau îndrăzneala și să-i mai cer o aminare, cum obișnuiam de altminteri să procedez în toate acțiunile mele, dar n'am mai cutezat. Și posomorit, cu mintea dusă de frică, mi-am luat rămas bun dela ei, i-am urât călătorie bună și l'am încredințat că voi fi hotărît, la locul de întîlnire... Se sfîrșise!... De acum trebuia să plec în acea călătorie lungă spre străinătatea atît depărtată și necunoscută mie! Și mă gîndeam—pe cînd o pornisem încet spre casă—la ceasurile acelea lungi și plăcute oarecum, cînd, sub salcîmul din curtea unei berării, pusesem la cale această viitoare călătorie. Eram trei: doi prieteni cu care mă legasem într'o mai strînsă intimitate și eu, veșnicul nehotărît, veșnicul făuritor de planuri mari și frumoase, ce rămîneau veșnic, bineînțeles, numai în inchipuirea mea. Ei erau oameni umblați—cum s'ar zice—și ca să mă ia, îmi făcuseră aceiași concesie ce-o faci bunăoară unui pachet netrebuincios sau unui obiect de lux, pe care-l iei la drum fără să știi hotărît cam la ce țiar fi de nevoie.

— Știi tu, mă tipule, că noi o să umblăm mult, că o să ne ducem singuri bagajele, că poate prin Germania vom călători chiar cu clasa III-a?, îmi zicea cel mai bătrîn din ei.

Și ochii lui verzuți și pătrunzători mă priveau cu un fel de ironie amenințătoare.

— Și dacă vrei să te folosești de scurtul timp ce avem de petrecut pe acolo—adauga celălalt—trebuie să te scoli cu noaptea'n cap și să colinzi, să colinzi mereu...

«Să colinzi, să colinzi...», și în mintea mea aceste

imi sunau ca un fel de prevestire a unei apropiate primejdii și par'că vorbele mi se opreau în gitlej, cînd încercam să-i asigur cu un fel de curaj prefăcut:

— Hei, par'că eu nu pot să umblu?! Ați vedea voi!...

Și mîndru de par'că 'n adevăr eram sigur de ce voiu face, începeam să mă pierd în obișnuitele mele planuri mărețe de viitor...

— Cînd vom ajunge în cutare loc facem așa, dregem așa! etc. etc.

Și ei priveau atunci ca mirați, începînd parcă să se'ndoească în părerea ce aveau despre mine.

Și drept să vă spui că această părere nu-mi era tocmai măgulitoare. Timid, șovăelnic, pururi cu gîndul sburat în alte părți, lipsit de vlagă aproape cu totul, eram tipul desăvirșit al Romînului alintat pe puf. De-ați mai adăoga pe lîngă aceasta marea importanță ce dam, totuși, persoanei mele, mai ales din punct de vedere fizic și încă și marea slăbiciune ce-aveam pentru clasică inerție olimpiacă, veți avea portretul meu deplin... Și nu era greu nici chiar unui om mai puțin inzeștră de Pronie, ca să-mi dibue și să-mi aprecieze aceste metehne, pe care eu le socoteam ca un fel de apanaj al tipurilor visătoare și alese. De aceea, în sara demnă de amintit, cînd m'am despărțit de prietenul ce pleca, nu m'am putut opri de a nu gîndi o clipă asupra jertfei ce făceam de a mă despărți pentru cit-va timp de liniștea și tîcna mea de pensionar—pot zice. Și mi-am adus amînte cum, chiar în dimineța acea—conform principiilor mele—cerusem prietenului o ultimă și supremă amînare:

— Sînt nepregătît, îi spuneam cu un fel de durere'n glas, bagajul nu-l pot face așa repede cum crezi, am de schimbat banii'n aur, trebuie să-mi scot pașaportul!...

Și-l priveam cu o nutră de parcă ași fi stat să-i spui:

-- Vezi tu, toate astea cel puțin pe două săptămîni cer răgaz, dacă nu pe-o lună 'ntreagă!...

Dar el, mai neînduplecat decît Destinul, m'a privit rîzînd cu hohote, m'a înșfăcat de braț și ca într'un vis urît, căci frumos nu pot spune, m'am și trezit la prefectură scotîndu-mi pașaportul, apoi la bancă schimbîndu-mi banii și așa mai departe.

Putîn a lipsit chiar ca să nu vie să prezideze și la pregătirea bagajului meu, lucru de care am scăpat însă, alergînd la intervenția mamei. Și totuși, nevolnicia mea isbutise să cîștige și aci o mică biruință: anume, deși trebuia să plec chiar în seara aceia, am reușit să-l fac pe prieten să pornească numai ei cu celălalt, rămînînd ca pe mine să mă aștepte la Severin pentru a douazi.

— Tot mai am o zi la mijloc, mi-am zis în cugetul meu și am oftat mai ușurat.

Și așa acum, mergînd încet-încet spre casă, gîndeam și chiteam mai departe'n mîine la toate relele și bunurile pe care mi le va aduce depărtata călătorie «pe aripile pribegiei».

— Te vei prăpădi prin țările acelea necunoscute, te vei

bolnăvi poate pe acolo, te-or închide sau cine știe ce alte primejdii stau gata să te înhațe.

Și fără voie, priveam atunci în juru-mi la mahalalele acelea ce dormeau liniștite sub văpaia lunii, la căsuțele ce răsăreau albind de sub verdeață, la locurile acelea atât de des umblate și pline de amintiri dulci, și parcă mi se umpleau ochii de lăcrămi gândind că poate nu le voi mai revedea nici-o-dată!...

Pe de altă parte, însă, alte icoane începeau să mi se perinde prin închipuire. Mă vedeam de piidă reîntors, «plin de glorie și renume», dintr'o călătorie de o lună prin cele mai depărtate locuri ale Apusului. Și nici Nansen, nici Stanley, nici toți exploratorii din lume, nu mai puteau atunci să-mi facă față.

Acasă ași fi avut material de cel puțin doi ani pentru povestirea minunățiilor văzute și mai ales nevăzute, iar prin oraș ași fi trecut și eu printre oameni: acela care au văzut multe și au pățit atât și altele. Și de pe acum îmi pregăteam nutra și ifosul ce voi lua când la povestirile unui flecar oare-care, ce-ar fi tocat spuse și nespuse despre cele văzute prin țări străine, ași fi obiectat și eu cu un fel de ironie nepăsătoare:

— Da cunosc și eu puțin cele văzute de d-ta, dar vezi că mie mi-a părut...

Numai mulțămită acestor din urmă gânduri ce isbutiseră să înfringă pentru citva timp «plăpîndul» meu instinct de conservare, am putut să am liniște și să mă odihnesc în noaptea, «cea din urmă poate», pe care o mai dormeam acasă. În zori de zi însă, pe furis și fără să mă știe ceilalți, m'am sculat bineșor, am eșit din odaie și am început să-mi iau rămas bun de la toate dobitoacele curții, începînd cu cele din coteț și sfîrșind cu motanul Petrache, care, privindu-mă visător de pe ramul ferestrei unde sta, îmi grăia par'că imputător în ronroitul lui mulțumit:

— Pribeagule, de ce ne părăsești și te duci să te pierzi în largul lumii?...

II.

Sforăind și gifiind din greu cobora trenul tăietura cea repede dela Palota și, sub rumeneala amurgului, începeau să răsară turlile Severinului și dunga cea albăstrie a Dunării. Fermecat de frumoasele priveliști ce se desfășurau în juru-mi și îmbătat de răcoarea cea dulce și curată a serii văratice ce se lăsa din-spre culmile munților, începusem și eu să mai uit parcă de grijile și necazurile mele. Căci, drept să spui, nu cred să se fi mai aflat în clipele acelea un călător care să facă «nevoit Intrucit-va» o călătorie de plăcere!... Și totuși acel călător eram eu.

Cum mă urcasem în tren, frica de necunoscut mă cuprinsese din nou și, mototolit în colțul unei canapele, nu făcusem altceva decît să mă căinez și să blestem în cugetul meu ceasul când făgăduisem prietenilor să-i însoțesc.

— Adică cum—îmi ziceam—nu puteai să le spui că nu mai poți pleca? Aveai atâtea motive de găsit!... Și ce-ar fi zis ei la urma urmei? S'ar fi infuriat întâiu că i-ai fi făcut să te aștepte, pe urmă ar fi ris puțin de tine și cu asta s'ar fi sfârșit tot boclucul!...

Și cuprins de ast-fel de gânduri triste și amare, am călătorit dela Craiova până la Palota, când din norocire începu să se facă în mine un «reviriment» neașteptat. Incet-încet, începeam să redeviu erou. Mă vedeam parcă după o lună reintorcindu-mă tot prin aceste locuri, însă plin de mulțumire și fericire că putusem da însfirșit piept cu «străinătatea».

Și sub impresia acestor gânduri,—cu toate că sfielnic și ușor încerca să-și facă loc în același timp și înțebarea: dar dacă ei nu m'or mai fi așteptînd de loc? și nu-mi era neplăcută această întrebare,—sub impresia acestor gânduri totuși, mă coborîi curajos pe caldarîmul gării orașului. Când am dat cu ochii de prieteni, lucru ciudat: toată frica și șovăiala m'au părăsit ca prin vrajă:

— De-acum, le-am spus, mă dau în seama voastră!... Voi bine știți că eu n'am văzut nici Vidinul, necum Austria sau Germania! De-oiu face deci vre-o prostie sau de s'o alege prăpădul de mine, fie-vă pe suflet!...

Și oarecum ușurat de aceste cuvinte și în hohotele lor de ris, am pornit-o spre graniță. Aci, când am ajuns, era noapte de-abinelea. Sub licăritul învăpăiat al stelelor, am ascultat cîntecul bătrînesc al Dunării și am privit înălțimile pietroase și posomorite ce făceau față Virciorovei de pe malul sîrbesc. Și pe cînd unul din prieteni, înveselit de măreția priveliștei, începuse să șuere un cîntec de țară, eu mă gîndeam melancolic că Serbia e o țară fericită prin simplul fapt că nu e departe de România, cum voiu fi bunăoară incurînd eu. Și o clipă m'a apucat iar nostalgia.

— N'ar fi bine...! am cutezat să șoptesc.

— Ce?... mi-a tăiat vorba cel mai bătrîn dintre noi. Și în acest «ce» al lui era atîta ironie ce sta gata să izbucnească, încît eu am lăsat neisprăvit pe: «să rămînem mai bine prin locurile astea frumoase» cu care voiam să-mi sfîrșesc fraza începută. Cu această slabă încercare de reîntorcere și aminare s'au mintuit însă pentru cîtva timp ultimele mele veleități de independentă. Încă dela Orșova 'n sus mă resemnasem pe deplin și mă hotărîsem să înfrunt soarta, oricare ar fi ea. Și ca să uit de tot ce m'ar mai fi legat cu penaiții mei, m'am așezat la fereastră și am început să privesc înălțimile albastre și apele spumegînde ce se perîndau, unele după altele, pe 'ntînsul Banatului. Admiram cu toții frumusețile acestui tînut binecuvîntat și cite unul din noi rupea din cînd în cînd tăcerea cu cite un: «uite-un cioban!...» sau: «priviți o ceată de coșai!...» Și eu cătam atunci lung spre livezile acelea cu iarba de un verde'nchis, pe care se desluseau lămurit trupurile înaite și chipeșe ale țărănilor bănățeni.

— Și-i portul ca la noi--adăugam cite-o-dată offînd din greu și parcă mai ușurat că tot nu's încă într'o lume de tot străină... Dar dela Seghedin în sus, cînd trenul a'nceput să sboare pe mohoritele întinsuri ale Pustei ungurești, firea lucrurilor a început să se schimbe în mine. În locul fricei de necunoscut pe care o avusesem plecînd, își luase loc de asta-dată o frică intensă, foarte bine definită și pe care o mărturisesc spre rușinea mea : frica de Unguri!... Așa, n'apuca să se suie'n vagon cite-un Șandor sau Ianoș găitănat și țapos, că prietenii mai erau gata să-și descarce pe spinarea respectivului și implicit și a neamului lui de mustăcioasă memorie, tot prisosul lor de glume și sarcazme.—Ia te uită la Ianoșul asta—zicea unul—parc'ar fi fratele leit al lui Arpad!...

— Ce Arpad—răspundea celălalt--poate Arpad cu perciuni și cu talăs!... Iar eu, departe de a face haz, tremuram de frică și priveam spre Ungurul care pufăia încrunțat din pipă și parcă sta gata să ne dea pe mina jandarmilor.—Dar dacă pricepe romînește? insinuiam eu cu sfială către ei.—Atit mai bine!... și ei rideau voioși văzînd mutra mea îngrozită și necăjită oarecum. Cînd s'ajungem însă la Buda-Pesta, mai-mai că frica mea era să se îndeplinească în fapt. Anume, privind la lucrurile ce ne isbeau privirea pe Pustă, unul din tovarășii mei schițase un tel de caracteristică a producțiilor ei în aceste trei judicioase cuvinte: mori de vînt, gîste și cîmîtîre! Iar celălalt și trăsese de aci concluzii științifice din care reieșea că locuitorii acestui ținut, specific maghiar, trebuiau să aibă o logică de gîscă, să fie viteji ca eroul ce se lupta cu morile de vînt și infine, ce era mai tragic : să moară pe capete! Nu știu de-or fi fost potrivite aceste concluzii, dar cea ce știu bine e că ele atinseră și urechi ce nu aparțineau neamului nostru.

— Ve rog închigheți fereastra că bache vuntu!... și cel ce grăise aceste cuvinte, un Ungur îndopat și scurt, se mulțumi numai cu uimirea și poate și cu spaima noastră, care nu cred să fi fost mică, văzînd că acest urmaș al lui Atila pricepe și „dulcea limbă rominească“. La B.-Pesta hotărisem să mîoim o zi.—Avem multe de văzut aci, ne spunea prietenul cel mai în vîrstă : Andrassy Uca, insula Margareta, Muzeul și mai știu și eu ce alte «specialități» ale împintenatei capitale. Dar, vai, ce fatalitate!... «Vrăjmașul nostru secular» își arată colții chiar de la gară. Sub chipul unui chelner el înșelă chiar pe prietenul care ne vorbise, cu sumă de două coroane. Și el, care făcea pe casierul comun și în acelaș timp și pe omul cu știință în ale lumii, fiindcă chiar în B.-Pesta stătuse două săptămîni, rămase uluit și umilit intru citva. Fără multă vorbă începu atunci să se retragă iar spre tren, dînd la toți dracii pe Ungurul care-i sdruncinase reputația-i de *ghid*, chiar dela gară.

— Hai'nainte spre Viena, că n'avem ce mai căta în puturoșia asta! Nu mi-am mîncat eu amarul aci două săptămîni?

S'apoi n'ai nici ce vedea, nenîșorule!...

Și iată-ne apucînd mai departe calea pribegiei.

Seara, cînd am ajuns la Viena, eram ostenit și descurajat cu totul. Și mă simțeam departe, departe și pierdut parcă la capătul pămîntului. Totuși, cu toată starea de prostrație în care mă găseam, avui grija să nu uit de vechea «rile» romînească.

În consecință mă și găteam să sar într'o trăsură cu hotărîrea bine definită de a mă lăfai în fundu-i ca „un Rotschild scăpătat“, cînd, o decepție: prietenii mă traseră înapoi de spete și mă porniră spre un omnibus!... Degeaba încercai să protestez: ei mă amenințară că vor merge atunci pe jos, cu geamantanele 'n mînă, lucru care mă sili să mă supun și-mi mări și mai mult descurajarea.

— Te pomenești că le-o veni chef să ia și clasa III-a de aci 'nainte—mă gîndii înflorat și parcă nasul începu să mi se înfloare și el... Ca o vacă la tăiere plecai deci umilit capul, închisei ochii și mă lăsaî dus de omnibus, murmurînd fără voie pe: „lasciate ogui speranza, voi...“ etc.

La otel gîndurile mi se schimbă însă și începui să devin utilitarist. Filozofam anume asupra marelui folos ce-ar avea, dacă nu pentru toți, cel puțin pentru unii, o limbă universală și de toți aleasă cum bunăoară: „Esperanto“ sau «Volaptukul». Blestemam în gînd prostia oamenilor de a ajunge cerul cu biblicul lor Babel și priveam întrîstat cum prietenii mei se tradeau de-un sfert de ceas să se 'nțeleagă cu otelierul asupra odăilor ce aveam să ocupăm. Neamțul bleot și timpit nu putea să înțeleagă că noi venim dintr'o țară mai liberă, dintr'o țară unde mai toți oamenii sint poeți și în consecință le place să fie mai aproape de lună, de stele și în definitiv de cer. Ținea morțiș să ne dea la «erste stock» lucru ce nu se potrivea de loc cu demnitatea și planurile noastre de viitor. După multă tura-vura și după un șir de cuvinte schimbate într'un jargon romino-francezo-german, ne instalăram înșfîrșit la înălțimea dorită. Ne-am spălat de pe față ultimele negre amintiri ale fumului unguresc, ne-am făcut cuvenita tualetă și ne-am coborît în stradă să căutăm un birt «cit se poate de aproape și în același timp de ieftin». Și foamea ne-a dus într'un local ciudat, cu inscripții dela dreapta spre stînga, în care se lăfăiau o mulțime de „nemți“ cu nasurile în formă de cucoș de pușcă și cu ochi cercuiți de roșăta muncii probabil.

Noroc că am băgat de seamă repede și am fugit neînuți. Cele ce-am văzut în trei zile cit am stat la Viena nu încerc să le mai descriu. Ori-ce bun Român a dat cel puțin odată 'n viață-i cu nasul, dacă nu prin muzeele și așezămintele-i istorice, cel puțin prin berăriile și toate celelalte „Venediguri“ și «Rohneruri» de care e plină. Cea ce țin numai să notez aici, e faptul că vechile mele reveniri la un individualism mai propriu s'au redesteptat tocmai cînd ne găteam să pornim spre Praga. Așa, fidel supus al acestui individualism, am cerut o mică ami-

nare a acestei plecări.—«Tu ai fi rămas și în Orșova, de ne-am fi oprit acolo—îmi zise unul din prieteni—și cu veșnicile tale aminări ți-ai fi mintuit luna acolo!»—Fără să mai zică nimic, am tăcut atunci și am înghițit.

La gară însă am început să vociferez cu energie și atît de furios s'a personificat „eul“ meu, încît de n'ași fi fost «un flu mut al mării» în cea ce privește nemțeasca și de n'ar fi fost frica de necunoscut, ași fi ramas în Viena. Ce era pricina? Prietenii mei — presimțirea nu mă înșelase — luaseră bilete de clasa a III-a... Și, vai, dacă în cele din urmă m'am plecat și azi soartei nemiloase și m'am suit în clasa a III-a, se 'nțelege dela sine cu ce sfășietoare desnădejde am făcut'o.

Iată-mă dar îmbîcsit într'un vagon plin de fum, de Nemți, de Cehi și de alte lifte de felul acesta. Părea că sint nimicît cu totul și toată „valoarea“ persoanei mele părea distrusă pe vecie. Căci—de ce să tăgăduesc—eu sint din aceia care cred invers în proverbul : «nu e locul, ci dobitocul» și în privința «ilustrei» mele personalități socot că am dreptate să cred așa. De acea stam plouat și ocăram mocrît, pe cînd prietenii mei se prăpădeau de ris.

— Așa, mă, lasă ciocoismul la o parte și fii la un loc cu poporul!...

— Cu poporul?!... Vai, și ce popor! Până la Praga am putut din nenorocire să fac destule studii etnografice pe seama acestui popor care mă 'nconjura aci de toate părțile, mă 'năbușea chiar. Și aci am putut să văd cită iubire au Cehii pentru Nemți și cită delicatetă se află înrădăcinată în același timp în acești «frați mai mici» ai Colosului de la Nord. Așa, toată noaptea am fost spectatori impasibili ai unei idile ce lua chiar atunci viață între un Ulan ceh și o fată de prăvălie. Fără sfială și fără păsare de cei din jur, pluteau pe aripile unui Cupido slav în zimbetele binevoitoare de admirație părintească ale unei întregi familii de alături. Ba un călător ca să fie și mai comod își scosese ghețele și, cu minile strînse pe temple, privea cu seriozitatea și pătrunzimea unui savant spre îndrăgostita pereche.

O clipă am crezut că mă aflu prin vre-o mahala de-a noastră și parcă nu mă găseam așa de înstrăinat și parcă nu mi se păreau acești oameni așa de deosebiți de ai noștri!... Dar clipa a fost de scurtă durată și cînd m'am dat jos la Praga, am crezut de cuviință să-mi vărs tot focul pe tovarăși:

— V'ați saturat de clasa III-a?... le-am strigat cu un aer triumfător.

Dar ei, departe de a se turbura, și-au inhățat bagajele și au pornit-o pe jos rara-rara în căutarea unui adăpost... Am rămas ca timpit!...—Cum, le-am strigat ca ieșit din minți, dar nu luați cel puțin un omnibus?

— Haide, haide, ori te lăsăm aci!...—și pufnînd de ris o porniră înainte fără să mai stea la tocmeală cu mine. Ce-ar fi

făcut cineva în locul meu? Nimic alt decît să se ia după ei și, gemind și ocărînd, să le ție tovărășia cuvenită. Ei bine, așa am făcut și eu, și mă pot mindri că toată vremea cit am stat la Praga le-am scos ochii pe «tema» aceasta. Dar zadarnic: n'aveam cui! Cătreerînd însă prin Iohanneum, ascultînd concertele renumite ale orchestrelor boemiene, parcă mi-am mai uitat din vechile mele dureri și parc'am fost mai mulțumit. Vestita șuncă de Praga am gustat-o într'un ostrov d'n mijlocul Moldei, sub dulcile raze ale unui soare ce mîngîia în apusul lui nasul ascuțit al vre-unui Nepomuk sau satirul medieval al vre-unui Ottokar înmărmurit pe sociu-i de piatră. Și mă gîndeam cu plăcere cum o să dezmint la întoarcere pe un unchiu laudăros și mare specialist în mîncări rari și alese:—Hei, ce crezi d-ta, că asta-i șuncă de Praga? Apoi întreabă-mă pe mine!...—Și parcă vedeam de pe acum mutrele ce vor face cei din juru-mi și mai ales el.

Dar cu 'nctul ne-am depărtat și de Praga și peste cîteva ceasuri îmi luai rămas bun de la chipiul pe care-l poartă orice bun Austriac de la Kaiser pînă la hamal și dam bun venit șepcilor saxone.—Băeți, de-acu să fiți cumînți, că intrăm în adevărata țară a Neamțului, cu care nu se glumește!—și serios, prietenul ce ne glăsuise astfel, începu să-și pue în regulă hîrțile și să-și socotească banii. Eu din parte-mi admiram, încă din fragedă copilărie, pot zice, strășnicia și discipina germană, ba o dam chiar altora ca pildă. Dar, vezi, nu prea înțelegeam acum să mi se aplice și mie. De aceea începui să mă pierd într'o lungă apologie a popularelor libertăți franțuzești, apologie de altfel zadarnică și pe care Nemții la care soseam ca oaspe nu-mi deteră de loc ocazia s'o repet. Luînd vaporul, am pornit-o de la Schandau pe Elba 'n sus spre Dresda și rară călătorie am făcut așa de frumoasă și prin niște locuri așa de încîntătoare. Și doar scăpasem de clasa III-a, frica de necunoscut mă părăsise și puteam privi 'n voe spre munții păduroși, presărați cu ruine 'negrite și amintitoare de vremuri crunte și grele. Am fost așa de pătruns de frumusețile firii, încît, ajungînd la Dresda, am și turnat în onoarea acelor ruine și a munților lor niște versuri, pe care de altminteri n'am avut curajul să le recitez nici chiar prietenilor mei.

La Dresda am gustat pot zice supremele mele momente de mulțumire sufletească. Orașul era curat, elegant și mai prăsus de toate eu găsisem în el o ședere mai îndelungată, obținînd de astă-dată chiar o amîinare. Căci, ca să fiu drept, prietenii mei erau băieți foarte cum se cade și de multe ori mă miram chiar eu cum de mă puteau suporta!... Cea ce le găsesc și acum însă drept cusur, e că prea se sculau de dimineată și cătreerău așa de mult muzeele și instituțiile celelalte, încît de multe ori îi trecea vremea prinzului. Așa, mi-aduc aminte că, la Gemälde Galerie eu n'am putut aprecia de loc celebra Madonă Sixtină a lui Rafael, prin simplu fapt că mă trecuse ora mesei! Priveam la Crist din tablou, dar departe de a-mi face impresia

acelui copil-Dumnezeu atit de admirat, mie mi-a făcut din potrivă impresia unui copil ce parcă cerea de mincare!.. Așa erau de vitrige mie împrejurările pe-atunci! La Grüne Gewölbe din contra, eram după masă și doream în consecință să-mi fac siesta ca ori-ce burghez. De acea toți electorii înzăuați mi se păreau că stau gata să mă culce la pământ cu armele lor amenințătoare. Totuși, adaug înă odată, că Dresda mi-a plăcut așa de mult încit, ca un prinos adus zeiței Lenea, zeița căreia iar începusem să mă închin, eu mi-ași fi încheiat călătoria aci. „Dar nu e bietul om de gâba pus sub cîrma vremilor“ și în cazul meu și a oamenilor!.. Așa, m'am cocoloșit din nou în afurisita de clasa treia și: avanti spre Lipsca. Necăjit că fusesem amuls dintr'o odihnă plăcută, stam ca un cioclu, ghemuit într'un colț și ascultam pe prietenul ce făcea pe casierul comun, dindu-și seamă de gestiunea zilelor din urmă. Și atitea socoteli au fost și atitea discuții pentru niște pirlîți de pfenigi, încit am amețit și era să-mi vie rău. Toată ziua cit am stat la Lipsca, am pătimit de urmările acelei amețeli. Și așa de tari au fost, că și până azi eu nu-mi amintesc decit două lucruri din acel vestit oraș al librăriilor și al filozofilor: un Bismark cu bulldogul lui alături și cite-va tipuri de lighioane aparținînd grădinii zoologice a orașului!.. Numai ca prin vis de-mi mai trece prin minte admirația ce am avut aci pentru naivitatea nemțoaicelor și pentru călcarea 'n picioare a străvechei mele mîndrii, care se degradase într'atit încit am privit o piesă dela galerie!.. Cînd am fost să plecăm spre Berlin, eu mi-am cîntat veșnicul cîntec cu renfrenul: aminare, fără să obțin ceva însă, cum de altfel mă și așteptam. Am încercat în urmă să fac pe tovarăși să renunțe la clasa III-a, dar și aceasta a rămas printre pia desideria. Resemnat, atunci am încercat să-mi adorm durerile și cînd am ajuns la Berlin, într'o dimineață ploioasă și posomorită, eram și eu cu totul adaptat acelei vremi. Pleoștit și umilit, am pornit dela gară și pretextînd că sint cam indispus, am lăsat pe prieteni să caute ei oteluri mai potrivite și să se tocmească. Eu stam deoparte și așteptam să viu doar pe d'a gata. Nu-i vorba, am știut să-i răsplătesc în urmă cîrtindu-i toată vremea de uritul rost ce-mi făcuseră. Ba rideam chiar de limba lor nemțească, care multă, puțină, tot era mai bună decit a mea, care se reducea numai la muțenie și la semne. Cele opt, nouă zile petrecute în această Capitală a imperiului german s'au scurs repede și felurit. Aleea statuilor, Tier Gartenul, Moabitul, Castelul imperial, diferitele teatre în genere, toate formau în visele mele de noapte un fel de amestec nedefinit de herzogi țapoși, de turla și cupole verzi, de ape cu vapoare fumegînde și așa mai departe. Haosul și imensul unui oraș așa de mare se resfrîngea perfect și în capul meu. Am vizitat însă, bine 'nțeles nu tocmai de voia mea, tot ce se putea vedea în acost scurt răstimp. Și n'aveam să mă plîng de loc: odihna ni era asigurată pentru mai multă vreme!..

Singura întâmplare ce m'a impresionat mai mult, de altfel, a fost atunci cînd la operă un Englez, întrebîndu-mă nu'ș ce, și eu răspunzîndu-i iar nu'ș ce în nemțeasca mea familiară, el m'a întrebat atunci foarte respectuos: «dacă nu cumva sint Japonez»? Inchipuiasca-și oricine cit ar fi ris prietenii mei de le-ași fi spus asta, deși, la drept vorbind, n'ar fi fost rău pentru mine să am macar o calitate a acestui viteaz popor! Dar momentul despărțirii se apropia pe măsură ce creștea și vechea mea lenă și pe măsură ce-mi regăseam fostul meu „eu”. Dela Postsdam mi-am luat rămas bun dela cei doi tovarăși ce mai aveau de străbătut încă multe orașe, pentru ca'n urmă să meargă să se răcorească între ghetarij Elveției.

— Nu mai mergi cu noi?—mi-au zis la plecare... Bagă de seamă c'ai să te pomenești la Petersburg sau la Madrid, căci nu știi drumul îndărăt.

— N'am teamă! le-am răspuns foarte serios și mîndru... Ș'apoi n'am încotro: am o afacere, care nu cere amîinare și pe care n'o pot lăsa!

Și cu minciuna asta pe care o credeam aproape și eu, am pornit voinicește înapoi spre Țară. Prea umblasem doar mult; prea văzusem multe și ardeam de dorul de a le spune celor ce trebuiau să mă crează!... Și așa, plătind îndoit cu hacșișurile ce dam hamalilor, care aproape că mă duceau în spinare și mă schimbau ca pe-un pachet din tren în tren, am ajuns iar pe «verzile plaiuri ale Romîniei»!... La Virciorova, cînd m'au întrebat la viza pașaportului: de unde vin?, eu le-am răspuns cu un aer mîndru și cam înțepat: din Berlin!... Iar acasă, după o zi dela sosirea mea, toți știau și puteau să jure chiar, că eu m'am întors în fine dintr'o călătorie lungă, lungă, în care văzusem Austria, Germania, jumătate din Franța, plus o bună parte din Elveția!...

Berlin 2 Ianuarie 1907.

I. M. Marinescu.

Domnițe și jupănese române din trecut

I

Mare deosebire e între viața femeilor de altădată și a celor de astăzi, mai ales la noi. De la începutul dezvoltării istoriei noastre, pe soțiile Domnilor și ale boerilor le găsim totdeauna închise în locuințele lor tăcute, lucrînd zile și luni întregi, înconjurate de roabele lor, sau devotîndu-se faptelor pioase.

Căci Domnițe sau jupănese, ele duceau acelaș traiu. Mai toate manifestările în afară de viața casnică, sînt pentru mănăstiri și biserici, care au rămas singurele noastre monumente din trecut. Acolo închinau ele averi, moșii și odoare prețioase, acolo își sfîrșeau și viața de cele mai multe ori.

În monăstiri se mai văd urmele răbdătoarei lor măestrii, ale ceasurilor de așteptare și resemnare. În monăstiri intrau Domnițe și jupănițe tinere, silite de părinții lor, să treacă anii cei mai frumoși la adăpostul zidurilor întunecate;—și tot în monăstiri, cele mai în vîrstă, după ce le murise soțul sau copiii, își găseau uitarea.

Și iată pentruce numai în locașurile sfinte a rămas puțină noastră artă din vremurile trecute. O artă incomplectă, specială, dar care adesea ne păstrează lucruri minunate.

De altă parte însă, cît de mult simțim lipsa portretelor care să ne înfățișeze chipurile frumoase,—din tipul vechiu românesc,—al femeilor din al XV, al XVI și XVII veac... Căci nu putem numi portrete, chipurile rapace de martire byzantine, totdeauna la fel, care sînt zugrăvite pe pereții înegriți ai templelor noastre. Sînt figuri palide de femei și nimic mai mult. Cum era cutare jupăneasă sau Domniță, al cărei nume scris d'asupra scormonește alîtea amintiri din vremuri apuse? Frumoasă, melancolică, cu ochi albaștri sau negri? Iată ce nu au reușit să ne spună zugravii de pe atunci, cu toată silința lor.

Nu tot așa e și în ce privește portul și costumele. Prin unele monăstiri, la Argeș hunăoară, s'au transcris mai cu credință detaliile îmbrăcămîntei și ornamentelor.

«La femeile din această epocă, — (al XV și XVI secol), o iie sau cămașă de pinză subțire, zice Odobescu, cusută în lungul mîneșilor cu vergi de fir și colorii vii, dar bine potrivite, învelesc brațul sub largele-i cute și se încheie la minicuțe cu o betelie decorată; alțița de pe umăr e bogat cusută cu fluturi de aur, și încrețul e compus de largi găitane, ca niște brațări de fir. Pe d'asupra vine rochia roșie, vîrgată în lung și deschisă rotund la piept d'asupra sînului, care este acoperit cu un pieptar cu dungi încrețite și cu un mic guler roșu resfrint; fusta în cute e îngustă și compusă din două bucăți, cusute una de alta mai sus de genunchi, precum sînt încă cretințele țesute de țărancele romine. Peptul poartă însă o podoabă ce a lipsit acum cu totul din portul național; e un fel de semicerc de fir, susținut în bențițe late tot de fir, care în sus, trec peste umeri ca niște bretele, și, în jos, se coboară pe șolduri, sub un larg brîu de mătase sucită, încins de mai multe ori la mijloc. Pe d'asupra acestor vestminte vine scumpa dulamă de serasir înflorat, cu guler mic de blană, cu găitane și cu nasturi sau bumbi de aur de-a lungul peștilor și a pulșanei; locul mîneșei e însemnat numai printr'o creștătură cu blană; iar d'asupra-i, pe umeri și la subțiori, sînt încheiători și bumbi auriți. Poala de jos a dulamei e creștată în mai multe locuri și ornată cu găitane largi, de sub care ese piciorul, încălțat într'un colțun roșu, lung, subțire și încovoiat la virf.»

Pe capul Domnițelor e zugrăvită tot-deauna coroana ducală, mare, de aur.—Coafura femeiască obișnuită o găsim descrisă într'o danie făcută de *jupănița Rada* a Barbului comisul, la 1565. Ea dăruiește icoana Stei Maria dela Monastirea Snagov o «podoabă de cap femească, ce se chiamă Mesal, adică de pinză de cânăvăt cu fluturi de aur și cu mărgăritar.»

Jupănesele de pe vremurile acelea purtau încă cercei lungi care atirneau de coșitele de par, și care erau de deosebite forme și alcătuite din pietre colorate.

Din obiceiurile și traiul interior al femeilor de odinioară ni s'a păstrat prea puțin. Singurele lor petreceri erau la nunți și la botezuri, aceste două prilejuri de veselie în viața rominilor. Dar și atunci tot bărbații petreceau; femeile stau de o parte privind și avînd masa lor deosebită.

Rari sărbători domnești, ca așezarea vre-unui Domn nou, praznice la curte, scoteau puțin din liniște pe jupănesele noastre.—În secolul XVII, la anul nou, era obiceiul ca Doamna, după cum făcea și Domnul țerii, să dea haine de cinste nevestelor și fetelor de boer, care făceau și ele daruri principesei.

În năvălirile și prădăciunile Turcilor în țară, ale Tătarilor în Moldova, multe jupănese erau robite și duse departe de ca-

sele lor, la cari nu se mai întorceau nici odată.—Nu trebuie să uităm de loc că prin vremurile grele de atunci, bărbații lor, boerii țării, erau mereu în mișcare și în lupte, alte ori fugiți peste munți, unde stau până la schimbarea Voevodului dușman.

*

Broderiile și toate lucrările de mână ale jupăneselor noastre sînt cunoscute din veacul XV, și ele ne dau măsura răbdării și vrednicei lor. În secolul următor fetele cuseau reliefuli pe tulpan, pe atlas și pe catifea, cu mătasă, cu lină, cu fir sau cu fluturi. La Constantinopol se prețuia mai presus de orice aceste cusături. (Ion Ghica).

Prin monastiri se mai află frumoase lucrări făcute de Doamne și de jupănese, dar din care cele mai multe din nefericire s'au pierdut.

Călătorii streini au lăudat totdeauna cu drept cuvînt calitățile femeii romine din trecut, și cea-ce e ciudat, dela ei avem aproape singurele descrieri ale vieții și moravurilor de atunci.

Între anii 1650—1660, a stat citva timp în țările noastre un prelat grec, Patriarhul Macarie din Antiohia. Un însoțitor al acestuia, archidiaconul Pavel din Alep, a scris o prea interesantă descriere a călătoriei lor.—«Femeile din Moldova și din țara rominească, zice el, poartă un fel de îmbrăcăminte, ce se aseamănă cu acel al femeilor franceze; părul și-l întorc în jurul virfului capului, învălțit; cu un acoperemint sau bonet alb, iar la cele bogate, de catifea trandafirie; pe lingă aceasta ele mai poartă și un vâl alb. Toate aruncă pe umeri un șal de șofă de Alep de culoare azurie, și cele avute un șal de Barsal de mătase neagră. — Fetele poartă părul de asemenea împletit și înfașurat în virful capului, dar neacoperit încit prin aceasta se deosebește femeia de fata nemăritată.—Văduvele au toată îmbrăcămîntea din cap până în picioare neagră, ca hainele de călugăriță.»

Acelaș archidiacon Pavel spune cum veneau să ia binecuvîntare dela Patriarh boeresele, chiar mirese și fete «venite cu fața neacoperită» în carete și urmate de servitori și de călăreți. Ele aduceau daruri frumoase; iar ornamentele de perle ce purtau, blănile de samur, șalurile cele fine se deosebeau prin felurimea lor.

Mai sînt și detalii de gospodărie. Aflăm ast fel, cum romincele din veacul XVII stiau să păstreze în cămări mult timp merele în pae și fructele în zahar.

*

Mai avem și date de altă natură, asupra jupănițelor la începutul secol. XVII, cînd începe să se desvolte mai mult viața exterioară a femeilor. Mitropolitul Antim Ivireanul, om înțelept și bun cărturar, vorbind de femeile din timpul lui zice :

«Pentru patru păcate ce fac, muerile se muncesc mai mult. adică întâi pentru că se împodobesc și și înfrumusețează trupul cu vopseli, ca să arate mai frumoase, a doua pentru vrajile și descîntecile ce caută : stinge cărbuni, pune lacăte și cuțite și sorți ca că să și vadă norocul, cred în glasurile cocoșilor și alte asemenea. A treia, clevetesc și acasă și la biserică. A patra nu se ispovedesc bine.»

Mi se pare că bătrînul mitropolit nu spunea, și lucru ciudat, nici azi după 200 de ani, nu ne-ar spune nimic nou...

*

Din veacul XV se vorbea de pietrele scumpe, giuvaerurile și blănurile, cari au fost totdeauna o podoabă deosebită a domnițelor romîne.

Sculele Doamnei Despina, a Kiajnei, care eumpărase cu nestimate tot haremul Sultanului, ale Doamnei Teodosia a lui Vasile Lupu și a Ruxandei, ale atitor jupînese bogate, făceau să rîvnească pe Doamnele și Principesele streine cînd puteau să le admire.

Să lăsăm pe neuitatul Gion să ne descrie în stilul lui înflorit, bogățiile ce acopereau pe o jupîneasă din secolul XVII : — «Imbrăcată într'o iia cu leasa de mîrgăritare impletită ; cu o rochie de hataia cu flori de fir, pe cap o învelitură cu acele ei, și pe d'asupra cu ișlicelul cu flori de mîrgăritare și cu pietre, la gît cu douăsprezece șiruri de mîrgăritare mari sau cu un left cu diamante cu piciorușele de smarande ; în urechi cu cercei cu cîte trei picioare de diamante mari ; la mini cu o pereche de brățari cu diamanturi mari roz ; în degete cu inele cu diamante ghiorghiolea roz și roibiu ; pe umeri cu o dulamă de lastră grea, cu blană de sîmur, cu nasturi de aur cu diamante și rubine ; și am uitat pafialele la brîu, pafialele care erau o comoară și un cap d'operă de lucru «à jour» în aur și pietre scumpe.»

«Și am mai uitat frunzele de pietre scumpe, legate în argint, pe care jupănița le rîsipea pe piept. V'o puteți închipui lesne, ca pe o adevărată împărăteasă byzantină, sau ca pe o icoană pe vestmintele căreia religiositatea și evlavia credincioșilor au grămădit în neștire aur, fir, argint, pietre prețioase și mîrgăritare.»

*

Foile de zestre coprind înșirate în ele averi întregi. Acea a Stancei, fata lui Brîncoveanu, este nesfîrșită. Incepe cu o cu-

nuniă de diamante și cu mulțime de cercei și inele de pietre prețioase, și sfirșește cu cinci moșii și vre-o treizeci de robi țigani. Aceștia nu lipsesc dela nici-o zestre boerească. Și Brincoveanu Vodă înzestră la fel și pe celealte șase fice ale lui; la care se mai adaogă și cele două nurori din Moldova, care primeau daruri de nuntă nu de mai puțin preț. La nici una nu lipsește careta poleită, cu șase telegari.

În anul 1772, șaptezeci și mai bine de ani în urmă, Pirvu Cantacuzino își mărită fiică-sa Maria cu spatarul Teodor Balș dela Moldova. Zestrea e aproape tot așa de bogată ca aceea a fetelor lui Brancoveanu, iar coprinsul lucrurilor și sculelor prețioase ce i se dă, e aproape neschimbat.—Și multe alte fice de domni și de boeri mari, care se întrece în a înșira cit mai multe lucruri de preț în zestrea lor.

II.

D O A M N E L E

Doamne de origine streină.

Cele d'întâi Doamne, la întemeerea țărilor noastre, atît în Muntenia cît și în Moldova, erau mai toate streine. Vedem la întâii noștri Voevozi nevoia de a se înrudi cu vecini puternici, ca să dea o nouă strălucire casei lor, pe scaunul țării.—Vechile noastre Doamne, din timpurile îndepărtate ale veacului de mijloc, erau fice din casele domnești ale vecinilor din Ungaria, Serbia, Byzanț, Polonia.

Cei d'întâi Basarabii fură înrudiți cu familia vestite de seniori din Ungaria, unde aveau ei înșiși stăpînirile strămoșești.

Doamna lui Alexandru Basaraba, vestitul Voevod care a început întemeerea țării, a fost o catolică *Clara*, fica magistrului Ion de Doboka, din neamul maghiar Kukenns. Nestrămutată în credința ei, Doamna Clara era în corespondență cu Papa Urban, care i mulțumea pentru sprijinul dat bisericii catolice, și care într'o bulă din anul 1360 o laudă pentru menținerea uneia din ficele ei la catolicism, indemnînd'o să readucă și pe cealaltă.

Aceste fice erau căsătorite cu stăpînitorii celor două puternice state slave de la Dunăre: Cea d'întâi, al cărei nume nu ni s'a păstrat, soția lui Strasimir Țarul Bulgarilor; cealaltă *Lenka*, soția lui Vukașin, Regele Serbiei.

Tot din neamul regesc al Serbiei, era și soția lui Dan Vodă, fiul lui Radu cel negru. Aceasta era fica Voevodului Vuk Brancovici.

În veacul următor, la anul 1462, viteazul Vlad Țepeș ia de soție pe o *rudă* a lui Matiaș, Regele Ungariei;—și se pare că și *Voica*, Doamna fiului său Mihnea zis cel rău, era tot din neamul Huniadilor.

Doamnă evlavioasă ca și soțul ei, figură luminată ni se înfățișează mai târziu soția lui Neagoe Basaraba, *Despina* Miliza, fiica lui Lazăr Despotul Serbiei. Despre ea și despre ficele ei, voiu avea prilejul să vorbesc îndată mai pe larg.

Din acelaș neam al Despoților Serbiei era și Doamna *Elena* a lui Petru Rareș al Moldovei.

În Moldova, ca și în țara rominească, Voevozii mușetești se înrudiră cu principese străine mai ales de neam polon. Doamna lui Bogdan și acea a urmașului său, par a fi fost din neamuri de seniori unguri.

Petru Mușat (1375—1391) se însură cu o soră a lui Vladislav Jagello, regele Poloniei.

Alexandru cel Bun, Voevodul care într'o lungă domnie întemeiă cu adevărat țara Moldovei, a avut cinci soții.—Cea dintâi, *Margareta de Losons* fiica Voevodului Transilvaniei Ștefan, muri în 1410 și fu înmormintată în biserica catolică din Baia, ridicată de soțul ei *)—A doua fu tot o catolică *Ringala*, sora ducelui Litvaniei Vitold și vară a Regelui Vladislav, de care se desparte la 1421.—*Ana*, Marina și Stana, celelalte soții ale lui, erau romince, și dela ele nu ne-a rămas decit numele.

În 23 Octombrie 1425, Ilie Vv. fiul lui Alexandru cel bun, se căsători cu *Marinka*, sora Reginei Sofia a Poloniei și fiica lui Andrei Dimitrievici, Kneaz de Mojaisk**). Iliș Vodă cu Doamna Marinka avură fică pe *Maria* soția lui Vlad Vodă Dracul, Domnul Munteniei.—Marinka a avut parte de nenorociri care îi îndurerară pe rind viața: mai întâi soțul ei fu orbit de fratele său Ștefan și pierdu domnia; apoi amândoi feciorii ei pieriră omoriți în luptele pentru scaunul țării.

Petru Vodă (1447), tot fiu al lui Alexandru, primi de soție pe o soră mai în vîrstă a vestitului Ion de Hunyad, guvernatorul general al Ungariei.

Două din soțiile lui Ștefan cel Mare erau de neam străin. Despre ele voiu vorbi deosebit.

Doamne pămîntene.

Istoria țărilor noastre e încă ascunsă în negură, cu deosebire pentru timpurile dinaintea de veacul XVII. Din viața Doamnelor celor mai mulți dintre Voevozii noștri Basarabi ne-a rămas doar numele, rătăcit prin hrisoave sau pus deasupra vreunui portret ctitoresc din mănăstiri. Palide figuri dispărute, unele în floarea vîrstei, altele în umbra liniștită a locașurilor sfinte, înșurare de nume sub care se ascund atîtea sbuciumări sufletești, atîtea dorinți pe care nu le vom cunoaște niciodată.

*).. Călugărul franciscan Marco Bandini, face în sec. XVI, cînd mă exista încă acea capelă, o descriere a mormîntului principesei Margareta.

**). Fiul lui Dimitri III Doanski, Marele Duce al Moscvei.

Toate fete de Domni și de boeri ai țării, care au trecut mute pentru noi, au strălucit, au iubit unele, altele au fost nenorocite, dar despre care nimic nu ne vorbește mai mult.

Unele au rămas în mintea poporului, care cu timpul a făcut din ele figuri legendare.

Doamna Neaga.—Soție a lui Mihnea turcitul, care a domnit în țara românească în a doua jumătate a veacului, XVI femeie bună și pioasă, Doamna Neaga era fata lui Mitrea Vornicul din ținutul Buzelui, unde au rămas până astăzi multe legende în popor, la moșiile și palatele ei. La Cizlău, unde a zidit o mănăstire, sint ruinele cetății Doamnei Neaga «zidul Doamnei», lângă muntele Scărișoara. Acolo era palatul ei de locuință, în care 'și sfârși zilele, în reculegere și fapte demne, după ce soțul ei Mihnea plecă să se facă musulman.

Lângă satul Tisău, la locul numit «Cheia», pe munte în mijlocul stîncilor, se văd ruinele unui castel, pe care tradiția l'a păstrat ca palatul Doamnei Neaga. Aproape de ruinele bisericii din Lapoșul, se află un puț cu margini de peatră, în care legenda zice că s'au aruncat fetele ei, ca să nu fie robite de Turci. Acolo e și frumoasa poiană a Doamnei Neaga, unde se afla un alt palat al ei, de la care porneau drumuri la cetatea din Cizlău și la cea de la Cheia. Tot legenda rămasă în popor, spune că în acea poeană a fost omorâtă Doamna de Turci.—Pe marginea drumurilor spre munte, care se numesc „drumurile Doamnei Neaga“, se văd cruci mari de peatră de pe la anul 1583.—Într'o mănăstire din Kiev, se păstrează o cruce dăruită Mitropolitului rus Teofan, «de către evlavioasa Doamna Neaga, Regina țării românești, întru pomenirea ei și a părinților ei, în anul 1600“.

Nu numai în mănăstirile și bisericile din țară se găsesc daruri, icoane și podoabe prețioase închinat de Domnițele noastre, care au păstrat până în timpurile din urmă aceste manifestări ale credinții lor,—ci și în mănăstirile rusești și grecești, și în deosebire la cele dela muntele Athos. Acolo s'au pierdut și se pierd din nenorocire, sub dușmănoasa îngrijire a călugărilor greci, multe lucruri prețioase pentru cunoașterea trecutului nostru.

Mihai Viteazul și familia lui.—Mama strălucitului Voevod al țării românești era *Teodora*, soția lui Petrascu cel bun. Despre ea nu am aflat alt, decît că s'a călugărit la moartea fiului ei și că a murit la anul 1606. Pe piatra mormîntală, ce se află în vechea mănăstire Cozia, se citește: «Răposat'au roaba lui Dumnezeu călugărița Teofana, muma reposatului Mihail Voevod, iar fiă-sa Doamna Florica și fiul său Nicolae Vodă a scris, în zilele Radului Voevod, 1606“.

Doamna Stanca, a rămas în amintirea istorică ca o figură frumoasă, bună și iubitoare a soțului ei, pe care îl luase încă de la anul 1584, cînd Aga Mihai era la Craiova. În tim-

pul domniei, nu rare ori ea avu zile de mare grijă; iar după 1600, fu nevoită să stea trei ani în Transilvania, de unde se întoarse după ce viteazul ei Mihai pierise. Știm că ea a murit atunci de ciură.

Doamna *Florica*, copila lor, a fost soția lui Preda postelnicul. Frumusețea ei fu admirată la curtea din Viena, unde însoțise pe părintele său în călătoriile acestuia. Nicolae Petrașcu, fratele ei, se însură cu fca înțeleptului principe Radu Vodă Șerban și a Elenei Doamna, fca lui Udriște vornicul de la Mărgineni, *Domnița Ancuța*; dar, fiu și ginere de domn, nu a avut parte de domnia țării.

Mihai, în afară de căsătoria legiuită, mai avu de la iubita lui, frumoasa *Tudora* de la Tîrgșor, o altă fată, *Marula*, care mai tîrziu fu jupăneasa lui Socol de la Cornățeni, marele Clucer.

*

Doamna Elena a lui Matei Basarab era din vechiul neam al Năsturelilor de la Herești. Ea a fost soața vrednică a înțeleptului ei bărbat, cu care merse alături la fapte pioase și la răspîndirea învățaturii. În aceasta, Doamna Elena semăna fratelui ei, marele Ban Udriște.—A zidit biserici și a privegheat tipărirea de cărți religioase la Govora. Femea pricepută, Doamna Elena nu era străină de afacerile politice ale țării; ne-a rămas de la ea scrisori către Racotzy, Principele Transilvaniei.—Murind la anul 1653, fără să fi avut parte de copii, Doamna fu înmormintată în biserica domnească din Tîrgoviște și pe piatra ei se citește un epitaf în latinește.

Intorcindu-mă acum înapoi, mă voi ocupa în puține cuvinte de cîteva dintre Principesele despre care istoria ne-a lăsat amintiri mai trainice, care s'au făcut mai cunoscute în trecutul neamului nostru, și despre care am pomenit numai în treacăt. Ele aparțin veacurilor XV și XVI, atît de frumoase și de atrăgătoare pentru viața Rominilor.

Familia lui Ștefan cel Mare.

Mama vestitului Voevod al Moldovei, pe care tradiția ne-o înfățișează îmbărbătînd pe fiul ei la luptă în potruva Turcilor, era *Oltea Maria*, Doamna lui Bogdan Vodă. Mormîntul ei se află la mănăstirea Prohota din ținutul Sucevei, unde fu îngropată la anul 1464, pe timpul cînd Ștefan își începea mărirea domniei lui.

Ștefan Vodă a avut patru soții: Pe una din ele, cu care a trăit puțin timp, ne-o arată pomelnicul dela mănăstirea Bistrița de lingă Piatra că era *Marușca*, mama fiului său Alexandru.

La anul 1463, Ștefan luă de soție pe *Evdochia*, sora Kneazului Simeon de la Kiev, și fca lui Olelko; ea muri peste 3 ani, după ce dăduse lui Ștefan Vodă o fică.

Domnița Olena. Viața acestei fu sbuciumată și tristă. După ce împlini vîrsta de 16 ani, se hotărî căsătoria ei cu Ion cel tînăr, fiul lui Ion III, marele Duce al Moscvei. La Suceava, sosiră solii marelui Duce, în cap cu Andrei Plesciëff. Logodna încheiată față de soli, Domnița porni spre Moscva însoțită de mai mulți boeri și jupănese.—Mama Ducelui, călugărița Marta, se afla la mănăstirea Voznesenski; acolo coborî și stete Olena pînă în ziua de Bobotează 1483, cînd se făcu nunta ei cu Ion cel tînăr.—Un copil, Dimitri, care se născu din această căsătorie, fu mai tîrziu cauza unei drame, în care se sfîrși viața Domniței. Țarevicul Ioan moare în anul 1490, încă tînăr și atunci se naște o ură nemărginită din partea Sofiei, soția marelui Duce Ion III, care avea și ea un fiu Vasile, în potriiva Olenei, pentru ca să înlătore pe copilul acesteia de la moștenirea tronului moscovit, la care Dimitri urma tatălui său. Uneltirile neîncetate ale Sofiei Paleologu reușiră în cele din urmă și, cu toată dragostea ce-i arătase pînă atunci, Ion III închide (la 1502) pe nefericita Olena împreună cu fiul ei și proclamă Țarevici pe Vasile.—Fiica Moldovei muri de jale în 18 Ianuar 1505 și fu îngropată în mănăstirea Archangelului Mihail. Dimitri, scos din închisoare cînd bunicul său Ion era pe patul de moarte, acesta îi ceru ertare pentru greșala ce făcuse și îi înapoiă drepturile lui. Dar era scris să nu apuce tronul Moscoviei, căci pieri tot atunci, ucis de unchiul său Vasile (1509).

Ștefan Vodă a mai avut o fiică, *Maria*, îngropată la 1518 în mănăstirea Putna, și care fusese soția Kneazului lituan Teodor Sanguszko.

Peste cinci ani dela moartea Evdochiei, (la an. 1472), Ștefan se însoară din nou, cu *Maria de la Mangop*, Principesă din neamul Comnenilor, din ramura împăraților de Trebizunda. Ea era fiica lui Olobei, care stăpînea Mangopul din Crimea, care fu luat de Turci. La anul 1477 moare și Maria, în floarea vieții. Peste mormîntul ei din mănăstirea Putna, se află un acoperîmînt cusut cu fir, pe care se vede chipul Doamnei, culcată, cu ochii închiși, cu brațele la piept. Pe cap coroana bizantină și alături vulturul cu două capete al împărăției de răsărit, pe care o stăpînise strămoșii ei. O dramă se ascunde în viața acestei sărmane Doamne. Puțin după însoțirea ei cu Ștefan, acesta avu războiul cu Radu cel Frumos, Voevodul Munteniei. Radu, învins, fugi, lăsînd în cetatea Dimboviței pe Doamna sa Maria și pe fiica lui Vochița. Ștefan a luat cetatea, toate avuțiile voevodului muntean și a adus cu el la Suceava pe Domniță. De atunci începe, sub ochii întristatei Maria, dragostea lui Ștefan pentru Vochița. Cu încetul, el se depărtă de soția lui, pe care o și repudiază la anul 1475, cînd se cunună cu Vochița. Maria de Mangop trăi în Moldova, poate la vre-o mănăstire, în apropierea soțului ei care o depărtase, căci nu avea unde să se ducă: Mangopul fusese cuprins de Turci, toți ai ei pieriseră pe rînd. Singură, fără macar mîngierea unui copil, își sfîrșește această viață peste doi ani.

Doamna *Vochița* sau *Maria*, trăi douăzeci și cinci de ani, până la moarte, cu Voevodul Ștefan. Pe mormintul ei de marmoră, aflat tot în mănăstirea Putnei, se citește: «Acest mormint este al Mariei Doamnei fata lui Radu Vodă, Doamna Domnului Ștefan Voevod, care s'a mutat în locașurile veșnice în anul 1511, Februarie. — Pe o perdea de mătasă roșie, cusută cu fire de argint e înfățișată Doamna cu soțul ei, în costume lungi bizantine de ceremonie, încoronăți, față în față. — Tot la mănăstirea lor Putna, din Bucovina, se păstrează un acoperemint de tetrapoț făcut de Doamna Maria, pe care scrie: „Acest acoperemint l'a făcut roaba lui Dumnezeu Maria, Doamna lui Ștefan Voevod, fata Radului Voevod, în biserica cea zidită de dinșii în mănăstirea Putnei, în anul 1503, Nov. 20.“ — Piatra mormintului ei e acoperită cu o înveltoare brodată cu aur, pusă de fiul ei Bogdan-Vodă.

*

Doamna Despina a lui Neagoe și ficele ei.

Venită din Serbia, coborîndu-se din familia regească a domnitorilor de acolo, fica Despotului Lazăr era o soție potrivită firii lui Neagoe Basarab. Evlavioasă și îndrăgostită de arta bisericească, indemnă și ajută pe soțul ei să săvîrșească mănăstirea dela Curtea de Argeș, acel giuvaer dintre colinele Carpaților, care a rămas ca un monument neperitor al trecutului nostru. Se cheltuira bani mulți cu meșteri străini și tradiția spune că Doamna își vinduse sculele ei prețioase ca să o poată isprăvi. — După ce muri Neagoe Vodă (1521) și tînărul ei fiu Teodosie Vv., căruia i se răpi scaunul țării moștenit dela părintele său, Doamna Despina trecu peste munți împreună cu ficele ei și se așeză la Sibiu. Acolo își petrecu zilele și după măritișul lor, până la moarte, pe la 1550. Osemintele ei fură aduse puțin după aceea în țară și depuse alături cu ale Domnului ei în biserica dela Argeș. Sînt zugrăvite acolo portretele lor, cu fiul Teodosiu și cu cele trei fete: Stana, Ruxanda și Anghelina. Această din urmă muri în copilărie; iar celelalte amîndouă fură Doamne. — La moartea lui Teodosie, Despina Doamna puse să se facă o icoană artistică, pe care o închină Schitului Ostrov, de lingă Călimănești, și care reprezintă pe o parte martirul lui Christos, iar de cealaltă parte, în vestminte de jale, pe Doamna Despina ținînd în brațe pe domnescul și iubitul ei fiu, în podoabe aurite.

Doamna Stana, a fost soția lui Ștefan cel tînăr, Domnul Moldovei (1517—1527). Despina cu fetele ei Stana și Ruxanda era refugiata în Ungaria: una din ele fusese săgăduită cu știrrea Regelui, lui Ștefăniță, care avînd să aleagă pe cea care i va plăcea mai mult, alesese pe cea mică. Se întîmplă însă că el avînd lupte cu Tătarii, nu putu să vie și ceru, prin soli, să se amîne ziua nunții. În acest timp Radu, Domnul țării romînești,

luă el de soție pe Ruxanda, care era mai mică și mai frumoasă. Din această pricină Ștefan Vodă pornește cu războiu în potri-va lui Radu, intră în Muntenia și o pustiește (1526). Radu se grăbește să facă pace, iar Ștefăniță își ia de Doamnă pe Ștana și se întoarce în Moldova. Puțin timp după aceea viteazul Ștefăniță moare la Hotin, otrăvit se spune de soția sa.—Întoarsă în țară, Ștana mai trăiește și ea patru ani. Înainte de moarte, spre pocăință, se face călugăriță sub numele de Monahia Sofronia și fu înmormintată în mănăstirea Curtea de Argeș, (Februare 1531).

Roxanda, fata mai mică a lui Neagoe, de care cronică spune că era mai frumoasă ca sora ei, era Doamna lui Radu dela Afumați, viteazul Voevod care domni într'un neîntrerupt război. Am văzut cum de dragul ei, ca în legende, s'au războit Domnii românești. Trei ani după însoțirea lor, Radu pieri ucis de boerii dușmani, chiar în biserică la Cetățuia, pe malul Oltului, și Ruxanda rămase văduvă. Istoria e întunecată pentru viața ei de mai târziu.

Radu dela Afumați, dela soția lui dintâi, fata lui Vlaicu marele Vornic, avusese o fiică, pe Domnița *Zanfira*, pe care o mărită în timpul domniei lui. Document interesant și rar, ne-a rămas scrisoarea prin care poftea la nuntă pe burgermăestrul și cei 12 pîrgari dela Brașov. Iată cuprinsul ei: „Din mila lui Dumnezeu Io Radul Voevod, scriem d-voastră multă sănătate... Mi-a dăruit D-zeu mie să am în aceste vremuri o nuntă pe placul inimii mele, și să fiu socru. Până acum în viața mea nu am avut nuntă și nu am fost socru. Dar azi mi-a dăruit'o D-zeu dela prea iubită fiică a Domniei; mele iar dela prea iubitul meu fiu D-zeu știe cînd mă va dărui c'o ast-fel de nuntă. Drept aceea cer și vă rog și pe d-voastră ca prieteni ai noștri, să veniți și d-voastră căci vă poftesc să fiți împreună cu noi la această veselie ce ne vine dela D-zeu și să știți și ziua în care va fi: e dela D-zeu să fie la nașterea lui Christos. Aceasta vă rugăm pe d-voastră și D-zeu se va bucura.“

Elena Doamna a lui Petru Rareș Domnul Moldovei a fost a doua soție a acestui principe. *) Neopotă a Despinei și fiica Despotului Ion al Serbiei, istoria țării ne-o arată ca pe o Doamnă bună, cu dragoste de soțul și de copiii ei. Inzestrată cu aceleasi simțiminte religioase ca și Despina, ea zidi și dărui mai multe biserici.

La intrarea Sultanului Soliman în Moldova, în anul 1538, Doamna Elena fugi cu copiii ei peste munți, în Transilvania, la cetatea Ciceiu. În acel castel al lor, veni și Petru, care pierduse domnia, și împreună trecură zile grele. Lucru rar pentru o țemece pe atunci, Doamna Elena ni se arată cu bună știință de carte, căci sfătuindu-se cu soțul ei, scrie cu mîna ei, în sir-

*) Cea dintâi fusese Doamna *Maria*. † la 1539 și înmormintată la mănăstirea Putna. Fica lor luă pe Domnul munlean Vlad (1530—1532).

bește, o scrisoare Sultanului «cu mare jalbă și plingere, zice cronicarul Ureche, și au pecetluit'o și au dat'o lui Petru Vodă. Iar el au slobozit'o din cetate pe o fereastră afară, lângă zid, și au chemat pe o slugă a sa credincioasă, sîrb, și i-a arătat cartea și l'a învățat în taină s'o ducă la mîna împăratului turcesc.»— Cîțva timp după ce Sultanul ascultă plîngerea lui, Rareș apucă din nou scaunul domnesc și își aduce apoi la Suceava pe Doamna cu copii. Elena se odihnește la M-reă Pobrata, unde fu înmormintată în 1552. Cele două fice aie lor, Chiajna și Roxanda, fură, cea dintâi Doamnă a țării romînești, cealaltă a Moldovei.

Chiajna,—vestita Doamnă Chiajna a lui Mircea Vodă Ciobanul,—este un tip de femeie energică și ambițioasă. La moartea soțului ei Mircea, se luptă din toate puterile ca să poată urca și ține pe tron pe fiul ei Petru Șchiopul, și să'l călăuzească. mulțumită dibăciei ei. — Odobescu a zugrăvit viața acestei Doamne în nuvela lui atit de frumoasă „Doamna Chiajna”, în care ne povestește și romanul ficei sale *Ancuța*, pe care voia să o mărite de-a sila cu Andronic Cantacuzino, dela Constantinopol. Puțin după nuntă, după ce trecuseră Dunărea, tînăra mireasă fugi cu iubitul ei comisul Radu Socol și se ascunseră în cula lui dela Motru, în Oltenia. Sfîrșitul lor tragic e povestit în mișcătoare pagine de Odobescu. În ele ne face să reiasă caracterul acelei femei fără inimă, în care nu trăia decit egoismul ambițiunii.—Iată un fapt din viața ei, pe care ni'l relatează un istoric strein, în toată grozăvia lui. Cînd Alexandru Lăpușneanu «cumnatul ei, luă scaunul Moldovei după uciderea lui Despot-Vodă de către Ștefan Tomșa, la an. 1573. Chiajna care se afla în Moldova, îi face serviciul să omoare pe fratele nenorocitului Domn, care nu avea nici-o vină. «După ce puse să-i taie capul, zice Ion Sommer, ea porunci călăului să i-l aducă la ospățul unde prăznuia cu boerii ei moartea ereticului Despot, și puse să-l arunce sîngerînd pe masă între tacămuri și pahare, iar ea sculîndu-se în picioare scuipe în fața acelu cap rostogolit!»—Chiajna urmează politica ei de dușmănie și o vedem cînd în țară, cînd la Constantinopol, într'un rînd exilată în Asia mică. A murit în vîrstă înaintată, se pare, pe cînd fiul ei domnea încă în Moldova.

Mai asemănată mamei sale prin blîndeța firii și prin viața ce a dus, *Doamna Ruxanda*, sora mai mică a Chiajnei, avu mai mult de suferit. Alexandru Lăpușneanu, fiind ales domn la anul 1552, o luă de soție tocmai cînd ea era să facă nunta cu Joldea, căruia o destinaseră boerii care aleseseră pe acest din urmă. Lui Joldea îi taie nasul, — obicei vechiu de a însemna pe pretendenți ca să nu mai aibă gînd de domnie,—iar pe mireasă o duse la Suceava, unde făcu nunta. Lăpușneanu,—care răspundea odată boerilor ce-l rugau să nu mai vie Domn în Moldova, căci țara nu'l vrea : «Dacă nu mă vreți, vă vreau eu, și dacă nu mă iubiți, vă iubesc eu»,—era un principe viteaz, dar apucăturile lui sîngeroase intristau inima Doamnei.—Intr'un

rînd el îi oferi privescătoarea măcelului a 47 boeri cu toți slujitorii lor, la un ospet la Curte. — Costache Negruzzi a scris o frumoasă povestire istorică cu titlul Alexandru Lăpușneanu. Iată cum descrie el pe Doamna Ruxanda: „Peste zăbunul de stofă aurită, purta un benisel de catifea albastru blănit cu samur, a cărui minece atirnau dinapoi; era încinsă cu un colan de aur ce se încheia cu mari paftale de matostat, împrejurare cu pietre scumpe; iar pe grumazii ei atirna o salbă de multe șiruri de mărgăritare. Căciulița de samur pusă cam într-o parte era împodobită cu un surguciu alb și sprijinit cu o floare mare de smaragde. Părul ei după moda de atunci se împărțea despletit pe umeri și spatele sale. Figura ei avea acea frumusețe care făcea odinioară vestite pe femeile romine și care se găsește rar acum, degenerând în amestecul națiilor străine”. — În anii din urmă, Lăpușneanu ajunsese și mai strașnic, și se zice că însăși Doamna în unire cu boerii, l’ar fi otrăvit (1568). — Fiul lor Bogdan, fiind de cincisprezece ani cînd urmă la domnie, Doamna Ruxanda îngrijea de trebile țării. «căci era, zice cronicarul, o femeie creștină, înțeleaptă, destoinică și la toate bunătățile plecată și milostivă». În ziua de 12 Nov. 1570 ea muri și fu îngropată lingă soțul ei în mănăstirea Slatina din ținutul Sucevei.

Până acum nu am avut a face decît cu Doamne din vechile dinastii naționale ale noastre, Basarabii în Muntenia, urmașii Mușăților în Moldova. Cu încetul, în veacul XVII, aceștia lasă să intre în rîndul Domnilor țării, boeri din alte neamuri și chiar oameni străini, pînă cînd ultimele lor vlăstare se sting la sfîrșitul aceluiaș secol. — Doamne bune și cu frumoase însușiri au urmat să aducă și acestor Domni mîngieri în timpuri grele, îndemnuri spre bine în vremuri mai fericite. Obiceiurile unele se schimbă, altele remaseră aceleași: felul de viață era mai puțin simplu, mulți străini, Greci, începură să se răspîndească prin țară; la Domnițele noastre găsim însă pietatea și resemnarea de altă dată.

Familia lui Erenia Moghila. — Doamna *Elisabeta* a lui Erenia Vodă care fu în Moldova contemporanul lui Mihai Viteazul, era din familia nobilă Ciomartai din Transilvania. A fost o femeie energică aceaș Doamnă, dar totodată și ambițioasă și neînduplecată. — Îndată după moartea soțului ei, avu prilejul să-și arate aceste însușiri. Incepu prin a otrăvi pe Simeon Vv., cumnatul său, ca să poată da scaunul Moldovei unuia din copii ei. Urmară apoi în Moldova, în care aduse pe ginerii ei cu oaste polonă, lupte neîncetate între veri primari, care sbucimă ră ani de-a rîndul țării pustii. Prinsă în cele din urmă de Turci și exilată, ea a murit mai tirziu în țara turcească. — Dușmanca ei Doamna *Marghita* a lui Simeon Movilă, după ce și văzu și ea fiii Domni, se retrase și trăi la Lemberg, iar în urmă se călugări.

Cu totul închinăți Polonilor, Eremia Moghila și Elisabeta căutară să strângă și mai mult legăturile cu acel popor. Cele patru fice ale lor au fost măritate după vestiți nobili poloni, din cele mai însemnate familii ale regatului.

Cea dintâi, *Irena* sau *Regina*, luă (la anul 1603) pe Mihai Coribut, Duce de Wisnowiecki, Starostele de Obruci. Neptul lor de fiu ajunse mai târziu pe tronul Poloniei. Wisnowiecki pieri în 1616 în urma luptelor întreprinse cu cumnații săi în Moldova.

Maria avu de soț pe Ștefan Potocki, Palatin de Braklavia, care după expedițiunea ce făcu în Moldova ca să ajute cumnatului său Constantin, pieri în captivitate la Constantinopol. Maria se căsătorește apoi a doua oară cu Nicolae Fierlei, Palatin de Ludomiria. „Floarea fecioarelor prin frumuseța ei, zice istoricul Okolski, podoaba soțiilor prin gravitatea obiceiurilor ei“.

Caterina «strălucită prin virtuțile sale» fu soția unui alt celebru bărbat, principele Samuel Corecki. «Leavul semeț și fără crieri» îl numește cronicarul Costin. Impreună cu cumnații săi Wisnowiecki și Potocki, el veni cu oaste polonă în Moldova ca să ajute pe cumnații săi Movilești să ia scaunul țării. Prins mai apoi de Turci, își sfârși și el zilele la Edicule.

Ana, în sfârșit,—cea mai asemănată mamei sale,—se mărită de patru ori: 1) cu Maximilian Przereski, Voevod de Leucici. 2) cu Kneaz Ianus Szediwoj Czarukowski, castelan de Leucici. 3) cu Vladislas Myskowski, Voevod al Cracoviei, și 4) cu Stanislas Potocki „bellidux Poloniae“, care reuși să supraviețuească soției sale, un an (1667).—Ana, femeie intrigantă și rea, datorită pozițiunii ei, joacă un rol foarte de samă în evenimentele politice ale Poloniei.

*

Soția și ficele lui Vasile Lupu.—Domnul care lăsa țării Moldovei bune și trainice așezăminte, Vasile Lupu, avea de soție pe fata marelui Vornic Bucioc, Doamna *Tudosia*, care muri la anul 1637, lăsând soțului ei trei copii,—(Mai pe urmă, Vasile Vodă se însură cu o frumoasă Circasiană, *Caterina*, cu care împărți anii domniei și ai tristei lui captivități la Stambul).—Două fete a avut dela *Tudosia*, amândouă măritate după străini.

Maria, cea mai mare, era soția Principelui Ion Radziwill «om de casă mare din Knezia Litvei», cum zice cronicarul Costin. Nunta se făcu la Iași în anul 1645; și acolo veniă Petru Moghila Mitropolitul Kievului, Ștefan al Ungro-Vlahiei, mulți magnați poloni și soli cu daruri dela Principele Racotzi și dela Matei Vv. „N'au lipsit nimic, adaogă letopisetul, din toate podoabele care trebuiau la o veselie ca aceea, cu atîția Domni și oameni mari din țări străine: meșteri de bucate aduși din alte

țări, zicători, jocuri, curtea împodobită toată și strinși boeri și căpeteniile țării, feciori de boeri cu alaiuri pe cai turcești, cu podoabe multe. Și așa cu petrecanii târăgăbind s'au veselit câteva săptămîni; și au purces Kneaz Radziwill cu Doamna sa în țara leșască cu zestre foarte bogată.—Am reprodus aceste câteva rînduri spre a da o închipuire de cum se făcea o nuntă domnească în veacul XVII. Principele Radziwill vine în anul următor în solie din partea regelui Vladislav și s'ade câteva săptămîni la Suceava, împreună cu soția lui. Se vorbea atunci printre boeri că Vasile Vodă a vrut să-i despartă, dar că Domnița Maria n'a primit, și a răspuns tatălui ei «să fi socotit întâi lucrul, nu mai pe urmă».

Ruxanda, sora ei, avu însă o viață nefericită; e un roman trist, care o urmărește până la moarte.—Vasile Lupu consimțise cu mulțumire la cererea lui Timuș Chmielnicki, fiul Hatmanului Cazacilor, ca să-i dea pe fca lui în căsătorie. Avea astfel mijlocul Voevodul moldovean ca să scape de năvălirile Cazacilor, din care-și făcea acum aliați. Fiindcă Lupu șovăise la început, Timuș trecuse Nistrul cu Cazacii, gata să pustiească întreaga țară. Această unire fu însă o jertfă pentru Domnița Ruxanda. Nunta se făcu la anul 1650, și Miron cronicarul exclamă: «mare netocmeală în de potrivă caselor și fiilor! Ginerile era numai singur chip de om, eară toată firea de heară!»—Sălbatic și urit, dar viteaz, Timuș ceruse mîna logodnicei sale, intrînd în capul Cazacilor și prădînd țara. Domnița luă drumul patriei sale cea nouă și trecu Nistrul, ca să trăească fără nici-o mulțumire în mijlocul războinicilor pe care-i stăpînea Timuș. Acesta nu stete mult lîngă soția lui. Trebui să alege cu Cazacii lui în Moldova, ca să se lupte pentru soțul lui, în războaiele ce acesta purta cu Gheorghe Ștefan, cu Matei Vodă și cu Poloni. Timuș pieri, asediat în Suceava de către Poloni, în anul 1653, pe cînd Ruxanda trăia în singurătatea în care mai stete mulți ani după moartea soțului ei.—Tîrziu o găsim la moșii ei din Moldova de sus. În anul 1687, pe cînd domnea Constantin Cantemir, de frica bandelor de Poloni și Cazaci ce prădau țara, ea se ascunse în cetatea Neamțului, unde o aștepta o moarte tragică. O ceată de tâlhari pătrunse acolo ca să o jefuească de averile ei, și după ce o chiau-iră pe bătrîna Domniță, îi tăiară capul cu securea pe un prag.

*

Dușmanul și înlocuitorul la Domnie al lui Vasile Vodă, Gheorghe Vodă Ștefan se însură în împrejurări puțin obișnuite. «Gheorghe Vodă Ștefan, ne povestește cronicarul Neculce, cînd era boer, murindu-i jupăneasa, a rămas văduvoiu; și tîlnînd o jupăneasă săracă, frumoasă, tinără, anume *Safta*, din neamul Boeștilor, au întîmpinat'o pe drum mergînd cu rădvanul la Iași, și au poprit rădvanul cu sila și s'au suit fără de-

voe în rădvan și l'au întors înapoi la casa lui. Și pe urmă au primit și eași s'au cununat cu dînsul, care au ajuns de au fost și Doamnă». După ce perdu domnia, vedem pe fostul Domn rătăcind prin Germania și Rusia cu altă soție,—nu legitimă se zice,—*Ștefana Mihailova*; iar pe foasta lui Doamnă, rămasă în Moldova, o pierdem din vedere. La anul 1668, Gheorghe moare aproape în mizerie la Stettin, de unde Ștefana Mihailova care iscălește «rămăsa văduvă și Principesă a prea înălțatului Principe al Moldovei», cere și capătă de la Marele Elector Frederic Wilhelm, un ajutor și libera trecere prin țările sale, ca să aducă corpul Domnului în Moldova.

*

Evstrate Vodă Dabija, care a domnit în Moldova la 1661—1866, avea de soție pe *Dafina*, o frumoasă femeie pe timpul ei. Înainte de a lua pe Dabija, fusese nevasta Hatmanului Sandu Buhuș, de la care avea o fată *Nastasia*, măritată cu Gh. Duca, de fel arnăut, și pe care Dafina îl ajută să ia Domnia Moldovei. Fică a lui Dabija Vodă era Domnița *Maria*, care muri în vîrsta de 15 ani, la anul 1677. Epitaful de pe mormintul ei din mănăstirea Birnova, zice în versuri grecești: «Mormintul acesta cuprinde pe Maria, fică unică a vestitului Duce Dabija, Domnul Moldovei, răpită înainte de vreme în floarea tinereții. Puțin a trăit cu viteazul George, care s'a bătut contra cetății regești a Litvanilor. Lasă văduvului cadavrul ei, iar sufletul se duse la nunta cereștilor locuințe».

Multe Doamne străluciră puțin timp deasupra țării, în acele vremuri cînd Domnii se schimbau fără încetare,—nelăsîndu-ne amintiri mai trainice din viața lor. Ne aflăm aproape de sfîrșitul secolului XVII. Printre Doamnele de atunci să nu uităm pe *Maria* lui Grigore Ghica cel d'intîi, fica vistierului Matei Sturdza din Moldova. După evenimentele în care soțul ei pierdu domnia, ea șezu cîtva timp în strainătate, la Venezia.

Șerban Cantacuzino, care a fost un bun Domn pentru țara rominească, avea de soție pe Doamna *Maria*.—Pe fica lui cea mai iubită, Domnița *Smaranda*, o măritase cu Grigorașcu Băleanu în anul 1688. Șerban Vodă alesese de ginere pe Postelnicul Băleanu, fiindcă era frumos și de neam bun. De oarece acesta însă era fugit în Ardeal la Principele Appafy, fu trimes acolo Constantin Căpitanul Filipescu, vărul mamei sale, ca să'l aducă la București, unde se făcu nunta. „Care atîta se potrive amîndoi la toate, zice cronicarul, încît nu se poate spune și toți îi fericea; dar săracii multă bucurie n'au avut, căci după cinci luni bolnăvindu-se greu Smaranda, au murit și s'au îngropat cu mare cinste la mănăstirea Cotroceni”.

Tot pe cînd domnea, a mai măritat și pe fîca lui *Casandra*, soția Principelui Dimitrie Cantemir. Această Domniță era vestită de frumoasă. A murit la Moscova (1713) la vîrsta de 32 ani.

Doamna lui Brăncoveanu, *Maria*, era nepoata lui Antonie Vodă dela Popești. Ea avu grozava durere să trăească după omorîrea celor patru fii și a soțului ei, la Constantinopol, în 1714. Cele șapte fice ale lor erau măritate. Doamna Maria fiind și ea exilată, se întoarse în țară, după acea sîngeroasă dramă, și mai trăi citva timp.

Doi ani în urmă, Ștefan Vv. Cantacuzino, avu aceeași soartă nefericită, căci fu decapitat și el la Constantinopol. Soția lui, *Păuna Doamna* era fîca logofătului Popa Greceanu. După moartea soțului, fugi în Grecia, apoi la Veneția, și merse pe rînd la Roma, Viena și Petersburg și apoi se retrase în Austria, unde a murit la Brașov.

Cronica ne povestește că la anul 1714, după ce Ștefan Cantacuzino luase domnia lui Brăncoveanu, care pierea la Sтамbul,—în aceeași zi Doamna Păuna, care se afla la mănăstirea dintr'un lemn, din Vilcea, «o au lovit pe Doamna nevoe, lovitură, îndrăcire, cit s'au speriat toți».—Poporul credea într'o pedeapsă a lui Dumnezeu, dar vina fu aruncată pe călugărița *Olimpiada*, mătușa Doamnei. Sărmana femeie învinuită de farmece fu trimisă la o altă mănăstire, unde fu zidită de vie într'o chilie; iar donă slujitoare ale ei fură spînzurate.

Am intrat cu cîți-va ani în secolul XVIII. Mă opresc aici. de oarece acea epocă o găsesc fără însemnătate în istoria țării noastre, prin schimbarea și grecizarea moravurilor introduse de Domnitorii trecători din epoca numită fanariotă,—și apoi pentru că în aceste timpuri mai apropiate, cu greu a-și putea să arăt vre-o figură mai deosebită.

III

Jupănescule.

Caplea, Voica, Stana, Rada, Neacșa, Neaga, Safta, Arghira, Păuna, Călina!—Nu e așa, că nu sună tocmai frumoase aceste nume, care înșirate ast-fel, ni se par azi un pomelnic dela țară?—Acestea sînt totuși numele Domnițelor și jupănescelor de odinioară. Ele au țesut istoria trecutului nostru, și l'au țesut frumos, cum au putut, în timpurile grele cînd bărbații, iubiții sau copiii lor pieriau departe apărîndu-și țara.

Multe puncte comune, pot zice prea puțină deosebire este între viața jupănescelor și acea a Doamnelor romine. Acestea cînd urmau la scaunul țării pe soțul lor, păstrau mai totdeauna obiceiurile simple și liniștite pe care le aveau ca jupănese.

Trecînd la soțiile și ficele boerilor, vom vedea răsărînd și

printre ele unele figuri, cărora întunerecul trecutului nostru a vrut să le păstreze până astăzi o amintire mai vie decât cea a numelui.

E ciudată schimbarea înțelesului cuvintelor în decursul vremurilor. Spun aceasta cu privire la titlul vechiu al soțiilor boerilor români. Vorba «jupâneasa» e semeninul dela jupan, titlul neschimbat care însemna altă dată pe boer. Este cuvântul «zupan» pe care îl găsim la popoarele slave și la Unguri; iar în Croația și Polonia sub forma de «pan», care s'a conservat și în Moldova. — El însemnează senior, stăpîn, domn, «messire» la Francezi. Numele boerilor era totdeauna precedat de acest titlu. — Jupâneasa era dar numai soția sau fata de boer: «noble Dame»; „jupănițe“ se zicea fetelor.

De multe ori jupănesele noastre, mai ales văduve, puneau pe lângă numele lor, ca o deosebire, rangul boeresc al bărbatului. Așa: Băneasa Ana, Caplea Vorniceasa, Catrina Comisoaia...

În Moldova rămăsese însă titlul de *Kneghina* (Doamnă, stăpînă dela cuvîntul «Knez»), care se purta de femeile nobile până în mijlocul veacului XVII.

După secolul XVIII, cînd se schimbă aproape de tot boerimea noastră, jupănesele de până atunci încep a se numi „cucoane“

Viata lor? Liniste, resemnare, adesea durere. De jupănesele noastre cronica și letopisețele vorbesc atît de puțin! Numele lor e înscris mai mult în hrisoavele de moșii, care tac asupra vieții lor. Numai pietrele de pe morminte ne mai spun cîte ceva. Dar și aceste inscripții tombale nu s'au schimbat în scurta lor coprire. Iată una din cele mai vechi, a soției marelui Logofăt Tăut din Moldova, în biserica dela Bălinești; «Acest mormînt este al roabei lui Dumnezeu Mariei, Kneghina Panului Tăutul Logofăt, care s'a mutat în vecinicul locaș în anul 1499, Septembrie 29».

Uneori, citeva rînduri săpate pe un mormînt, ne dau firul unor drame adînci, îngropate în liniștea lor. În mănăstirea Snagov sînt mormintele a patru frați și a mamei lor jupănița *Marga*. Cel dintîi dintre ei e jupan Udrea, care dintre boerii dușmani ai lui Mircea Vodă Ciobanul, pieri ucis de acesta la anul 1552. Jupâneasa *Marga* se face călugăriță după moartea copilului ei și ia numele de *Efrosina*. Dar peste cîtiva ani, o tragedie grozavă o deșteapă din liniștea ei și căutase. Celalți trei feciori ai ei jupan Radu Stolnicul, jupan Barbu și jupan Cracea, sînt măcelăriți cîteși trei din porunca lui Alexandru Vodă, la București, în ziua de 1 Septembrie 1569. Mormintele lor stau alături la Snagov. De durere, moare și sărmana mamă, pe al cărei mormînt e scris: „A răposat roaba lui Dumnezeu monahia *Efrosina*, după moartea a patru fii ai ei, care au fost tăiați. Vecinica pomenire! Mult întristată mămă până la moarte!“

Sintem în acel secol XVI, așa de însemnat pentru istoria țării noastre. Pe atunci trăia în țara rominească o jupăneasă vestită prin averile și puterea ei. Este *Anca dela Coiani*, din care se trag mai târziu cele mai însemnate figuri ale boerilor noștri din neamul următor. Ruinile vechiului ei palat dela Coiani, care mai târziu fu stăpînit de strănepotul ei Constantin Cantacuzen postelnicul, se mai văd pe malurile riului Argeș. Anca era văduva marelui Ban Barbu.

Fica ei *Maria* dela Coiani, jupăneasă lui Radu vel postelnic din neamul Basarabilor, e mama lui Radu Șerban, care la anul 1601 se urcă pe scaunul țării, urmînd lui Mihaiu Vodă.

Radu Șerban se însură, după cum știm, cu fata marelui vornic Udriște dela Mărgineni.

Una din jupănițele noastre cele mai vestite a fost *Elena Cantacuzino*, fica lor. În actele ei din secolul XVII, ea iscălea totdeauna: „Eu Elena, care am fost *jupăneasă* repositului Constantin Cantacuzino, boer vel postelnic, *fata* repositului Șerban Vodă, *nepoata* jupăneșei Maria, *strănepoata* jupăneșei Anca ot Coiani; așisderea și despre maică-mea răposata Doamna Elena, *nepoata* lui Udriște vistierul, *strănepoata* lui Drăghici Vornicul dela Mărgineni, adeverez.”—Ea mai putea să adauge în urmă că era *mamă* a lui Șerban Vodă și a celorlalți frați Drăghici, Manea Spatar, Constantin, Mihai, Matei și Iordache Cantacuzen, —și *soră* a Domniței Ancuța a lui Nicolae Petrașcu Voevod.

„Marea postelniceasă”, e numele sub care această înțeleaptă și venerată jupăneasă e cunoscută în tot cursul veacului XVII. În mîna ei se strinseseră averile cele mai mari din țara rominească, dela Basarabi, dela boerii din Mărgineni și dela Mihai Viteazul, moștenite prin soră-sa. În Martie 1687, în timpul domniei fiului ei Șerban, muri «prea slăvita și de toată țara cinstita mare postelniceasă Elena».

Din neamul Cindeștilor era *jupănița Preda*, fica marelui Ban Mihalcea și soție a marelui Clucer Radu Buzescu, amîndoi boeri vestiți pe timpul lui Mihai Viteazul. Împreună cu soțul ei, ea îngriji să se aducă capul marelui Domn din Transilvania, și-l îngropă la mănăstirea Dealul, unde a rămas până astăzi. —O altă Buzească, renumită în veacul XVII, era soția lui Stroe marele Stolnic, jupăneasă *Sima*. Documentele ne-o arată ca pe o femeie vrednică și respectată de toți; la o vîrstă din cele mai înaintate avu un mare proces pentru averile nesfîrșite ale neamului soțului ei. La moartea viteazului ei Stroe, ea puse să sapă pe piatra lui mormîntală din biserica dela Stănești: «Dacă voi muri să mă îngropați lingă dumnealui aicea.» Bătrîna jupăneasă muri fără copii la anul 1617.

*

Din lucrările făcute de mîna boeroaicelor romine, sînt multe care atrag băgarea noastră de samă. Așa prin monăstirile din Moldova: la Secul din Neamț, se conservă un «aer» prețios, cusut de *Knegina Mitrofana*, care a zidit acea monastire împreună cu soțul ei, marele Vornic Nestor Ureche, la 1599.

La monastirea Agapia din vale (fondată la 1642) de Hatmanul Gavril și soția sa *Knegina Liliana*, se află odoare sfinte făcute și date de aceasta.

La Bodești (din Neamț) sînt ale *Kneginei Ileana*, soția marelui logofăt Pan Petru Racoviță († 1650).

Mai în toate monastirile se găsesc lucruri de aur și de argint, icoane prețioase pe care e înscris numele vre-unei jupănite evlavioase. La Tismana, vestita monastire din munții Gorgului, jupăneasa *Stanca* a consilierului împărătesc Mihai Glogoveanu, a dăruit ușile de stejar frumos sculptate și odoare sfinte: La mijlocul veacului XVIII, jupănițele și boerii nu pierduseră încă rîvna de a îmbogăți și înfrumuseța bisericile.

Ca și în Țara romînească, în Moldova istoria și documentele rar pomenesc de vre-un fapt mai însemnat din viața Kneginelor, care, trebuie s'o recunoaștem, erau mai puțin evlavioase și mai puțin orientale în felul lor de traiu, decît Muntencile. Influența polonă trebuie să fie cauza acestei deosebiri.

Secolul XVIII, acel al domniilor grecești, înseamnă o schimbare și în istoria și în moravurile noastre. Obiceiurile simple de altă dată se molesiră, și jupănițele noastre care trăiau în orașe, mai ales în București și Iași, imitau, cele mai multe, traiul adus de Doamnele grece. — Cusăturile și lucrul care adăogau la farmecul femeilor din nainte, fură lăsate numai pe seama roabelor și a femeilor din popor. Un francez, comitele d'Hauterive, secretarul particular al lui Vodă Ypsilanti în Moldova, a scris pela 1785 despre țara noastră. Iată cum zugrăvește el pe cucoanele dela sfîrșitul Sec. XVIII: „Jamais assises, rarement debout, leur corps à demi-couché s'amollit et perd, en s'appuyant du matin au soir sur les coussins du sofa, l'habitude de se soutenir. Leur turban, prodigieusement jeté en arrière, les force d'avancer la tête pour faire l'équilibre... Perpetuellement accroupies, jamais chaussées, elles ne peuvent metre leurs pieds en dehors et se traînent plutôt qu'elles ne marchent. — Quant aux ressources de la toilette, elles ne sont pas d'un grand effet. Tout l'art de la coquetterie consiste à peindre les cheveux et les cils. Les sourcils également peints et parfaitement arqués, se joignent au moyen d'un couleur noirâtre qui dissimule les intervalles.“ — Mai departe el vorbește și de respectul ce aveau femeile de bărbați.

Cucoanele din neamurile mari ale țării, păstrau totuși, în timpul domniilor grecești, o independență și o notă deosebită, care eșea la iveală în multe împrejurări. Ele mai păstrau tradiția rominească și căutau une-ori să o reînvie.

Lady Craven, care trecînd prin țară în secolul XVIII, ne descrie viața la curtea lui Mavrojeny, admiră bogatul costum al *Bănesei Dudeasca*, care purta căciuliță după vechiul port al jupănelor romine.

Mindria cucoanelor romine era adesea în ciocnire cu semeția Doamnelor fanariote. Și aceste ciocniri ajung până în secolul din urmă. O mică întâmplare dela 1816, sint mai puțin de o sută de ani: Vodă Caragea dă un decret prin care cu strășnicie oprește pe oricine alt, afară de familia domnească, să poarte culoarea albă în îmbrăcăminte. Vorniceasa Tarsița Filipescu, cu toate că pitacul domnesc era trămbițat pretutindeni, se îmbracă într'o zi în alb, frumoasă rochie de atlas cu samur împrejur, și trece în căretă prin fața palatului domnesc, ca să facă plăcere Domniței Raluca, fca lui Caragea. Domnița Ralu o vede și se plînge tatălui său. Infuriat, Domnul trimete un ordin marelui Agă, în care-i spune că Vorniceasa Filipescu «s'au arătat neînțelegătoare, neghioabă și nebăgătoare de seamă domneștei mele porunci, în cit a îndrăznit nu numai a purta asupra-și salup de atlas alb, ci încă a și trece cu acest fel de haine, fără cituși de puțină sfială, pe la domneasca noastră curte.» «...Veri-unde vei găsi, D-niata ori zapcii d-tale pe această fără de rușine și de sfială femeie, adaogă porunca,—cu acel salup purtîndu-l, numai decît luîndu-l din spinare și fărămîndu-l bucăți, bucăți să-l aduceți așa rupt înaintea Domniei mele.»

Dar am ajuns departe; de și cufundați în trecut, timpul ne zorește. Din istoria noastră, o parte din cele mai frumoase e fără indoială acea cuvenită străbunelor. Nu știu dacă am reușit să luminez puțin fața palidă a jupănițelor și Doamnelor de odinioară, dar sint fericit de a le aduce această închinare.

Bărbații scriu istoria, pe acea a bărbaților și pentru bărbați. Cine știe însă cite din faptele mari, bune sau rele, cite din sguduirile și luptele de altă dată, nu au avut de autor pe unul din acele blinde chipuri dispărute. O rugăciune, un gest, o vorbă dulce, din acele care nu rămîn în cronice...

Octav George Lecca.

Cîntec de leagăn

Haide nani, nani,
Puiul mamei, fă ;
Uite brațul moale
Mama leagăn da,

Zimbet și privire
Tainic luminiș,
Dragostea ei toată
Cald acoperiș.

Haide, dragul mamei,
Nani, nani, fă,
Cît timp sinul mamei
Adăpost îți da.

Lumea tă c'o vorba
Astăzi o supun,
Din povești de-avalma
Pot minuni s'adun.

Dalbele craiese,
Zine, feți frumoși
Toate-s pentru puiul
Cu ochii voioși,

Poamele de aur,
Punțile de-argint,
Luciu de isvoare,
Flori de margarint,

Filșit de aripi
Rumanul din zori,
Mingieri de raze
Și vrajit de flori

Toate-s pentru tine,
Domnul le-a trimis,
Pentru tine-s toate
Cite sînt în vis...

Haide, puiul mamei,
Nani, nani, fă,
Cît timp glasul mamei
Mingiere da.

Mine, ia ca mine
Vremuri or sosi,
Pace și hodina
Nu le-i mai gasi.

Lumea ne 'ncăpută
Vremuri vei căta,
Îndoeli și taine
Sa poți deslega....

Și din rivna toată
Zimbetul s'a dus...
Truda, plînsul, jale,
Gîndul ți-au răpus...

Haide nani, nani,
Dragul mamei, fă,
Cît timp fericirea
Sinul mamei da...

Haide, puiul mamei,
Nani, nani, fă,
Cît timp sinul mamei
Fericirea da....

Decorația lui Vartolomei.

— Buna ziua, cucoane Iancule, dar de ce vrei să i-o dai în cap? am întrebat pe domnul Vartolomei, așazindu-mă pe un scaun lângă dînsul.

— Ia uită-te ce guler mare mi-a pus, îmi răspunse el, arătîndu-mi halba ce-i sta dînnainte.—Altă dată să știi că ți-o fac, zise el chelnerului, care se depărta, făcîndu-mi din ochi.

— Dar ce ai azi de ești așa de minios, Domnule Vartolomei?

— Mare păcătoșenie în provincia asta, îmi spuse el cu amărăciune, ștergîndu-și mustețile de gulerul de mai adineoarea, care un moment se mutase aici.—N'ai cap, Domnule, să faci ceva, că îndată ajunge la urechile mulțimii; și dacă ar ajunge cum e lucrul, calea-valea... dar așa...

Și Vartolomei furios, bău berea pîn'la fund, aruncîndu-și ochii spre ușă.

Un domn intră în berărie și anunță cu o grabă oarecum veselă, celor cîțiva mușterii obișnuiți, că un bogătaș cunoscut din localitate a înnebunit.

— Ei, îți place? îmi spuse Vartolomei, auzînd vestea. — Mai eri l'am întîlnit pe drum și omul era sănătos ca mine și ca dumneata... dar aceștia te duc și la balamuc. A fi și asta ca și nebunia mea, căci știi că și eu am fost nebun. Da, da!...

— Nu știu de loc, i-am răspuns, și mă uitai cu băgare de samă la dînsul să văd dacă nu i-a mai rămas ceva și acuma.

— Ai dreptate să nu știi, căci pe atunci d-ta nici nu erai pe aici.

Și Vartolomei începu să-mi povestească.

«Acum vr'o cinci ani am avut pe-aici o mare serbare, la care trebuia să ia parte și ministrul nostru. D-ta mă cunoști, nu sint un ambițios, dar o decorație doream de mult să am, însă nu așa... ci binemeritată. M'am dus deci la director și am stăruit să mă lese pe mine să țin discursul ocazional, măcar că el hotărîse pe un altul.

Din firea mea însă sint om foarte ciudat. În general toate trebile mele le fac în ultimul moment, ceea ce, trebuie să recunosc, este un mare defect. Așa s'a întîmplat și acuma, cu toate că directorul meu mi-a dat în grijă să mă pregătesc mai din vreme. Firea mea nu s'a schimbat nici în această împrejurare, deși tot timpul am fost foarte neliniștit. În ajunul solemnității

însă, am spus celor de-acasă să se culce mai de vreme, pentru ca să nu fiu stîngherit, și m'am retras în odaia mea, unde mă așteptau hîrtia și condeii.

«In sfîrșit fată-mă și decorat» mă gîndii eu, frecîndu-mi minile, și mă așezai pe lucru, chibzuind cum s'o încep. Îmi veni o idee și mă grăbii s'o aștern pe hîrtie.

«Domnule Ministru, Onorată adunare! De cînd avem fericirea...»

Deodată auzii un biziit prin odaie, care m'a făcut să mă uit prin partea aceea.

Trebue să mai știi că mai am încă o meteahnă. Cînd scriu ceva sau cetesc, nu pot suferi sgomotele uniforme. De aceea în astfel de momente, opresc cu degetul limba dela pendulă, îmi ascund cine știe pe unde ceasul din buzunar, care are o bătaie foarte antipatică, în sfîrșit îmi iau toate măsurile de siguranță, afară numai dacă cauza saporătoare nu-i vr'un greer...

Am lăsat deci pe «Domnul Ministru» și pe «onorata adunare» suspendați un moment în «tericire»... și m'am uitat ce poate fi. Era o muscă de cele mari, negre, care zbura prin odaie. «Dracul să te ia» o menii eu, sculîndu-mă și deschizînd geamul, după care mă întorsei iarăși la discurs. Ne mai auzind nimica, am închis fereastra, gîndindu-mă cum să aduc lucrurile mai bine; dar tocmai cînd era să trec mai departe, biziitul se auzi iarăși și musca făcu prin odaie două ochuri mari, lovindu-se de geam.

Am deschis iar geamul și am așteptat, după care cetii tare: «Domnule Ministru, Onorată adunare! De cînd avem fericirea...»

Un vînt rece de afară mă făcu să simt un fior prin spete. Am închis fereastra gîndindu-mă să las musca dracului. Dar parcă era un făcut: cum închideam geamul, cum se începea din nou muzica.

«Ei comedia dracului, mult are să ție asta»? Și deschizînd din nou fereastra, am început și eu, învîrtind niște pantaloni mai ponosiți, să fac operația aceea, pe care o fac femeele vara. Musca se lovea cînd de pereți, cînd de ușă, dar geamul parcă nici nu-l vedea. După o bucată de vreme a început să-mi fie frig la cap...»

Mă uitai la capul lui, a cărui strălucire elefantină mi-a adus aminte de statuile lui Fidias.

«Am închis deci iar geamul de frică să nu răcesc și să capăt vr'un gutunar tocmai adouazi. Musca făcu o linie dreaptă dela un perete la celălalt, unde se și așeză.

«Măi, mare comedie, gîndii eu, asta-i încă una».

Și binișor, scoțîndu-mi o botină, mă îndrept în virful degetelor spre perețele din față, unde gîza dracului se odihnea pe semne. Aici ridic palma încetîșor și aducînd-o cam de după ceafă, am tras una din răsputeri...

Știu că n'avem elefanți în țară la noi, dar să fi primit unul din ei asemenea lovitură, nu zic c'ar fi murit, dar nici îndămină.

nu i-ar fi fost. Musca a sburat tocmai la timp, în schimb o coeamite bucată de tencuială a căzut jos. Mi-am curățit palma de bucățelele de var rămase lipite acolo, am făcut câteva mișcări pentru a-mi așeza mina iarăși la locul ei, m'am încălțat din nou și... m'am uitat la muscă, cugetînd la Dumnezeii mamei sale. Ea se așezase pe bagdadie, unde se pregătea să doarmă,—așa am crezut eu atunci.

M'am pus iarăși pe lucru.

«Domnule Ministru, Onorată adunare! De cînd avem fericirea...»

De data aceasta fu ceva de nesuferit: musca o luă în linie dreaptă, apoi făcu câteva curbe, pe urmă mai multe linii frînte, apoi o mare circonferință și însfîrșit o figură, căreia nu i-am putut găsi analoghie în cunoștințele mele geometrice. Apoi s'a așezat tot pe tavan. Iar m'am gîndit că poate va dormi, cum știam că au ele obiceiul, căci doar asta nu va fi suferind de insomnie, și mă înturnai din nou la discurs. Am șters ce scrisesem și am început mai jos: «Domnule Ministru, Onorată adunare! De cînd avem fericirea...»

Era prea mult! Dacă ași fi crezut în spirite necurate, ași fi fost sigur că «Ucigă-l crucea», sub forma acestei dihanii, vrea să mă facă să iau numele lui Dumnezeu în deșert. Dar fiindcă nu cred, m'am gîndit ce să fac. Mai întăiu îmi veni în minte să mă fac că n'o aud, soluție la care trebui să renunț repede; apoi m'am gîndit să mă mut în altă odaie, dar mi-am adus aminte că n'am unde să scriu, în sfîrșit un moment mi-a venit să-mi mut biuroul aiurea, dar asta era prea greu și mai presus de puterile mele...

«S'a dus dracului decorația», o încheiai eu tare. Cu toate acestea, nu se putea, trebuia să fac ceva și m'am gîndit la alte cazuri analoage. Desigur că ți s'a întîmplat și Dumitale, cînd ești ocupat, ca vr'o muscă ticăloasă să se bage par'că înadins, cînd în nas, cînd prin păr, cînd să te gidile pe la buze. În asemenea caz, eu, dacă nu izbutesc s'o prind vie între buze, atunci, mininc eu nu-i vorbă câteva palme peste obraz, peste cap, sau ceafă, dar, în cele din urmă, am mulțămirea să mă uit la cadavrul ei strivit. Dar acum era prea mult!

«Până cînd nu te voiu vedea zdrobită, n'am să mă las», și niste vorbe grele, grozav de grele, oprite de religie, îmi eșiră din gură, măcar că n'am obiceiul. Și atunci, Domnule, o goană, o adevărată goană se începu prin odaia mea. Cu pantalonii în mîină, începui să alerg ca un desperat, suindu-mă pe scaune, sărînd de pe canapea, împiedecîndu-mă prin așternutul făcut, lovînd cu furie în dreapta și trîsnînd cu desperare în stînga. Inșă pentrucă cu pantalonii nu puteam să ajung bine în bagdadie, am înșfăcat peria cea lungă de șters painjinii, pe care am început s'o învîrtesc c'o adevărată frenezie. Cit oi u fi alergat eu astfel prin casă, n'oi ști să-ți spun, dar sigur că de-ași fi ținut tot un drum, aș fi ajuns dela Bacău la Roman și poate ași fi trecut și dincolo de Pașcani, dacă cineva nu mi-ar fi bătut în geam.

Am deschis geamul gîfînd.

— Da' ce-i asta, cucoane Iancule, mă întrebă un glas de afară.

Mă uitai cu atenție prin întuneric... Era sergentul de noapte, care se uita spăriet.

— Nu-i nimica, i-am spus eu, e tirziu?

— Unu după douăsprezece, răspunse sergentul. De ce nu vă culcați, cucoane Iancule? zău, culcați-vă mai bine...

— Mai am o leacă de treabă, am zis eu, închizînd fereastra.

Sergentul se depărtă și, după puțin timp, am auzit niște fluierături așa de eloquente, încît parcă cetii în ele și numele meu.

M'am întors dela geam încetîșor, apoi m'am lungit pe pat, cu gîndul la vorbele sergentului „să mă culc *mai bine*” adevca „de cît să alerg prin casă ca nebunii.” Și pe cînd mă gîndeam la neajunsurile instituției sergenților de noapte, mușca se așezase pe plafond cu intenția, desigur bine hotărîntă, de a ațipi. Cum stăteam așa, dintr'un fel de datorie mai mult, apucaii o perna și o svîrlii într'scolo.

Se vede că aveam eu de pătimit ceva în noaptea asta. Perna s'a dus drept în lampa cea atîrnată în mijlocul tavanului, dar cu o așa precizie, că dacă aș fi vrut vreodată să fac acest exercițiu, de sigur că n'aș fi izbutit mai bine. Lampa a sărit jos și cu dînsa și armătura ei, care a eșit din cîrligul respectiv și amîndouă căzînd au făcut un sgomot așa de mare, încît ar fi deșteptat din somn și pe o mumie din vremea lui Cheops.

De-odată auzii: „Tâlharii! Hoții! Sîriți!” Era nevastă-mea care dormea cu copiii într'a treia odaie.

Eu, temîndu-mă ca țipetele femeii mele să nu scoale cumva mahalaua, m'am și repezit spăriet spre odaia ei ca s'o liniștesc; dar gazul aprins se ridica spre tavan, și îngrozit de asta, am fugit îndărăt; însă fiindcă și copiii țipau acuma, am năvălit din nou într'acolo, să nu-i găsească ceva, dar mi-a venit în minte că poate să ardă casa, și ca o săgeată m'am repezit iar înapoi. Și pe cînd sentimente deosebite mă trăgeau în senzuri atît de contrare, mi-a apărut în minte măgarul lui Buridan, și hotărît atunci, am înșfăcat oghealul de pe pat și l'am svîrlit în palalaia care se încinsese, am trîntit deasupra cîteva perne, am tras jos perdeaua aprinsă, care a căzut împreună cu galeria ei rîsturnînd niște oale cu flori, făcute țînduri, am innădușit focul călcîndu-l cu picioarele, am svîrlit deasupra toalele de pe jos, mi-am stîns un început de incendiu al hainelor de pe mine, și într'un suflet m'am răpezit la soția mea, care, împreună cu copiii, alcătuisse un concert în trei voci, dintre cele mai lugubre. După ce i-am liniștit cum am putut, nevastă-mea a mai țipat ca vr'o jumătate de ceas, după care s'a liniștit și ea.

M'am întors în odaia mea.

Dela ușă mi-am aruncat privirea de jur împrejur, ca un general învins pe cîmpul de luptă.

Mi s'a părut că visez.

Scaune răsturnate, bucăți mari de tencuială pe lângă pereți, toa'ele răscolite, pernele și oghealul în mijlocul casei, perdele rupte, bucăți de oală amestecate cu pământ, lampa stricată, o mișelie pe jos și un miros de gaz aprins care te înădușa, totul alcătuita o priveliște mai mult decît sinistră.

«S'a dus dracului decorația» oftai eu.

Am deschis geamul pentru a se curăți aerul. Pe la gard am simțit eu că se mișcă ceva, dar n'am dat mare atenție.

M'am culcat lăsînd discursul în voia lui Dumnezeu! S'a mai stau să-l mai fac?... nici vorbă, căci pe lângă toate, închipsește-ți că mi se arse și-o musteață, în graba de a stinge focul.

Adouazi cînd m'am sculat, ași fi fost mai bucuros să căpăt vr'o misiune într'o țara antropofagă, decît să mă duc la serbarea noastră. Cînd am eșit din casă, pe la gardurile vecinilor o mulțime de oameni, bărbați, femei și copii, unii pe din lăuntru, alții pe din afară, cițiva suiți pe case, așteptau *ceva* să apară. La ivirea mea în ogradă, în toată această mulțime s'a făcut o mișcare, care mi-a amintit pe aceea care se produce pe la părăzi, cînd se anunță comandantul. Cum eram însă preocupat, am crezut că poate este vr'o nuntă sau vr'o înmormîntare, deși numai vreme de nunta nu era la ora aceea. Cînd m'am întors acasă, am auzit că peste noapte eu innebunisem, că am avut furii, vrînd să dau foc casei, că am vrut să string de git pe femeea și pe copiii mei, și... cite altele».

— Și cu discursul cum a rămas? l'am întrebat eu, abea țî-nîndu-mi risul.

«Ah, nu-mi mai aduce aminte, îmi spuse Vartolomei. Pe drum tot timpul m'am gîndit de n'ași spune vr'o prostie și sî pătesc cumva vr'o poznă, blestemîdu-mă în acelaș timp de neghioabia pe care o facusem, virîndu-mi capul sănătos sub evanghelie. M'am abătut întai pe la bărbier, ca să-mi îndrept mustețile, căci în halul în care eram, îmi era cu neputință să mă prezint între oameni. Aici, taie din una, îndreaptă pe cealaltă, rătează pe una, mai scurtează pe alta, m'am trezit la urma urmei cu niște musteți, innaintea cărora însuși bărbierul nu s'a putut ținea de ris.

— Știți ce, cucoane Iancule, mi-a spus bărbierul în fața operei lui, eu zic să le radeți de tot, și în curînd aveți să căpatați o musteață *foarte abundentă*.

Întăiu mi s'a părut aceasta o imposibilitate, mai ales în ziua aceea, dar cînd m'am văzut așa de ciocîrtit, am văzut bine că altă scăpare nu-i, și bărbierul apucîndu-mă de nas, mi-a ras amîndouă ciufurile care-mi mai rămăseseră. Cînd m'am uitat în oglindă, păream aproape să nu mă mai cunosc: cu barba mea păream un fel de Cavour, sau mai bine caricatura lui Cavour, o înfățișare oribilă și în acelaș timp... comică.

Îmi venea să-mi fac o samă.

— Știți ce zic eu, cucoane Iancule, îmi spuse bărbierul, eu ași zice să radeți și barba, că tot li rară.

— Ai innebunit, bre, tocmai azi să-mi bat joc de mie?

Dar uitindu mă mai mult în oglindă, m'am temut ca nu cumva ministrul și ceilalți să nu se poată ținea de ris din pricina mea, și neștiind și eu ce să mai fac, scurt, mi-am ras și barba.

De data aceasta nu m'am cunoscut chiar de loc. Aveam înaintea mea o mutră de actor caraghios, și dacă barbierul nu și-ar fi făcut treabă pe-afară, poate în ziua aceea ași fi comis un asasinat.

Pe stradă toată lumea mi se părea că se uită la mine, ba la dreptul vorbind chiar se și uita. Cind mă vedeam, prin geamuri, *ca'n palmă*, nu-mi venea să-mi cred ochilor.

La locul... sinistrului, nimeni nu m'au mai cunoscut, așa c'a trebuit să-mi dovedesc identitatea. Directorul s'a uitat la mine chiar ca la un nebun, și mi-a zis: «Bine, măi omule, tocmai azi ai găsit d-ta cu cale să te faci caraghioz?»

În sfârșit ministrul a sosit cu lingăii după dinsul, cum îi treaba lor. Ți-am spus că vroiam să încep arătând că prezența lui în guvern e o mare fericire pentru țară în general și pentru noi în special, dar, tulburat de atitea emoții felurite care mă frământau, am spus că niciodată n'am avut un ministru mai rău decit acuma. Auzind ce mi-a eșit din gură, m'am îngrozit și am vrut s'o dreg. Nu țin minte, dar nu cred să fi spus, după cum s'a afirmat de cătră cei de față, că prezența lui la minister este cea mai mare nenorocire pentru noi suibașii. Oricum însă, mi-am dat samă, că lucrurile merg pe dos de cum vroiam eu, și, mi-aduc aminte,—aici Vartolomei surise—că i-am cerut scuze chiar atunci, de această greșală «independentă de voința mea». Cind m'am uitat însă la mutra ministrului, am fost sigur c'au să mă dee afară și fiindcă n'aveam dreptul la pensie, m'a cuprins o așa groază, încit ce-am mai spus a fost o adevărată harabură...»

— Dar ministrul și-a dat samă ce fel 'de discurs ai ținut? l-am întrebat eu.

«Din nefericire pentru mine era un ministru care putea să deosebească un discurs bun, de unul ca al meu, îmi spuse cu tristeță Vartolomei.—După ce am terminat l-a întrebat pe Director numai atita: „Mă rog, Dumnealui e cel mai cu cap dintre D-voastră?”», după care directorul, furios, mi-a spus scurt, că-mi va face un raport de destituire «câci nu se vine bat în astfel de ocazii».

— Pe urmă ce-ai făcut?

«Am cerut o audiență ministrului».

— Și decorația? l-am întrebat eu rizind.

Vartolomei făcu un gest cu mina, care însemna lămurit: «S'a dus dracului!» Apoi: «Ia mai bine joci o tablă?»

— Cum nu?

«Băete o tablă și două halbe, fără guler», porunci Domnul Vartolomeiu mai bine dispus.

D. D. Pătrășcanu.

Viata Rominească in Bucovina

Lupta electorală purtată cu atita vehemență s'a sfârșit; învingătorii și-au ocupat locurile greu câștigate în noul parlament, învingșii au rămas acasă și au trimis în locul lor protestele, în care și-au pus toată speranța. Din Viena ne-a sosit știrea că cu toată încordarea dintre Aurel Onciul și dr. Constantin Isopescul-Grecul, cei cinci deputați romini vor forma totuși un club parlamentar român. Viitorul ne va arăta dacă acești deputați aleși de masele poporului vor reprezinta în adevăr interesele lui.

Manifestări ale vieții naționale pe alte terenuri, la noi în Bucovina, cam puține, totuși câteva merită să fie amintite măcar în trecut.

Pe terenul cultural avem de înregistrat *șezătorile literare*. În Cernăuți a îngrijit de ele societatea studențească *Junimea*, în Suceava *Clubul Român*. Incercarea ce s'a făcut în ist an ne-a arătat că cultivate cu priecpere, aceste șezători ne-ar putea aduce servicii reale, făcând pe de o parte cunoscuți pe scriitorii noștri de frunte, dând însă și ocaziune publicului ca să se întâlnească, să se cunoască și să stabilească astfel o comunitate de idei. În iarna trecută Junimea a aranjat un ciclu de 4 șezători literare. S'a făcut literatură, s'a cântat în cor și cu instrumente și s'a declamat. Variația aceasta a plăcut foarte mult publicului, care pe începutul a început a aprecia pe deplin binefacerile ce decurg din aranjarea astorfel de șezători. La prima șezătoare a vorbit domnișoara *Aspazia Luția* despre „Luceafărul” lui Eminescu, în a doua d. *I. Vihovici* despre *Octavian Goga*; în a treia d. *Stinghe* despre *George Coșbuc* și în a patra d. *Teleagă* despre *St. O. Iosif*. Nu s'a făcut critică, nici nu s'a intrat în discuții de estetică; ci conferențiarii au căutat să câștige pe cel prezenți pentru literatura rominească.

Programul a fost totdeauna așa întocmit încît și bucățiile ce s'au declamat, cit și cele ce au fost executate în cor, de soliști sau pe instrumente, au fost scoase—după puțință—din poetul căruia i se destinase șezătoarea respectivă. S'a distins ca declamator d. *Aurel Berariu* și ca componist d. *C. Șandru*. Publicul nostru care n'are creștere națională va putea fi numai pe încetul câștigat pentru chestiuni de felul șezătorilor literare.

Societatea *Armonia* și-a continuat cu succes opera începură înainte cu 25 de ani. A dat o reprezentăție teatrală cu actul V din *Ovidiu* și cu

drama *Năpasta*. Interpretarea rolurilor a fost destul de bună și am putut remarca cu bucurie că publicul a înțeles chemarea Armoniei și s'a prezentat în sala întâia în număr complet—ca să lipsească apoi tot așa în număr complet la repriză, când s'au dat piesele în folosul unei societăți pentru sprijinirea elevilor sărmăni.

În luna lui Mai s'a prezentat pe scena teatrului din Cernăuți opera comică în 3 acte *Noaptea Sf. George*, textul de *Teohar Alexi* prelucrat cu învoirea autorului de T. cav. de Flondor, muzica de *Tudor cav. de Flondor*. Această operetă avea să se deie în luna lui Mai a anului trecut, când avea să se serbeze și jubileul societății, dar a trebuit să fie amnată din cauza îmbolnăvirii componistului. Tudor Flondor a îmbogățit literatura muzicală română cu o piesă de mare valoare, în care elementul național însă nu e atât de puternic ca în *Moș Ciocîrlan*. Piesa s'a prezentat în trei seri consecutive sub dirigența autorului, cărui i s'au făcut din partea publicului numeroase ovațiuni călduroase. A fost o serbătoare românească la care a participat pătura cultă a Românilor din întreaga țară. Diletanții—membrii Armoniei—și-au dat cea mai mare silință să asigure piesei o reușită bună, ceea ce le-a și succes până la un punct, căci deși nu s'au putut ridica la interpretarea neîntrecută din *Moș Ciocîrlan*—lipseau cîntăreți ca d-șoara *Aglaia Lupu*, *Ștefan Scalat*, *E. Hostiuc*—au fost totuși stăpîni pe rolurile lor și au cîntat foarte bine. Cîntăreți care promit, sînt d-șoara *C. Scalat*, domnii *Litvininc*, *Brucker*, *Șandru* și alții.

În Iunie a dat Armonia un concert de grădină care a reușit foarte bine.

Și *Lumina*, societatea cantorilor români din Bucovina, care cultivă cu mare predilecție cîntecul popular decînd e condusă de *Vasilescu*, cunoscutul armonizator de melodii populare, a pășit înaintea publicului larg și a dat mai acum cîteva zile un concert de grădină, care a avut un succes frumos.

Societatea studențească *Junimea* a dat o reprezentație teatrală cu piesa lui Caragiale *D'ale Carnavalului*. Aceasta era unica piesă a lui Caragiale care nu se reprezentase pînă acuma de loc în Bucovina. Piesa a fost bine jucată și a plăcut publicului, deși în multe locuri și anume tocmai în cele mai fine, n'a fost înțeleasă. E și o încercare cam îndrăzneală a reprezenta o piesă ca *D'ale Carnavalului* înaintea unui public care nu cunoaște mediul în care se petrece acțiunea și deci dară nici nu poate înțelege aluziunile, care caracterizează cîte odată o situație întreagă. Si diletanții au întîmpinat greutăți mari voind să se transpue într'un mediu pe care nu'l cunosc. Cu atât mai mult ne bucură reușita piesei pentru care diletanții au muncit cu dragoste.

La Suceava, acelaș grup de profesori care a inaugurat ciclul de conferințe publice din anul trecut, a încercat să adune publicul românesc din acel oraș la o serie de conferințe și șezători literare, dară după cum

ne-a raportat un prieten—cu foarte slab succes. Publicul sucevan—afară de studențime și de câțiva bărbați tineri—nu simte nici o cerință după hrană spirituală. Literatură și istorie națională, cîntec național și cîte de aceste, sînt lucruri pentru copii și nu pentru oameni serioși.

Seria conferințelor a deschis-o președintele Clubului Român, veleranul profesor *Vasile Bumbac*, cu o conferință care trata despre *Impresiile și amintirile de la expoziția națională din București*. A urmat o șezătoare literară,—prima de felul ei în Suceava—d. *V. Bumbac* citind *Cartea II din Eneida* lui Vergil în traducere românească, apoi d. *L. Marian* a citit poezii din *Vlad Delamarina* și nuvela *Neamul Udreștilor* de *I. Al. Brătescu-Voinești*, după ce a dat asupra autorilor cîteva date biografice și a făcut cîteva observații critice. În șezătorea a doua a citit dl *Fillimon Taniac* un capitol dintr'o lucrare istorică asupra *Cetății Suceava*, conferință care a fost publicată în No. 5 al *Junimei Literare*, apoi a vorbit d. *I. Nistor* despre *Stanca* lui Mihai Viteazul și în fine a citit d. *L. Marian* poezia: *Pe pămîntul Turcului* de *G. Coșbuc*. Într'o a patra conferință a vorbit d. dr. *Tarangul* despre *Istoria canonului testamentului nou*.

E păcat că în Suceava, care e chemată să devie centrul cultural al Romînilor bucovineni, astfel de întreprinderi nu află sprijinul publicului.

Domnișoara *Agata Bîrsescu*, care a jucat în mai multe rînduri pe scena teatrului german din Cernăuți, a venit prin luna lui Martie cu o trupă romînă la Suceava și a dat trei reprezentații cu *Magda* lui Sudermann, *Eva* lui Richard Vos și *Deborah* lui Mosenthal. Prima dată cînd a venit să ne vorbească în limba ei și în limba noastră, și-a ales astfel de piese că n'a putut să câștige publicul românesc pentru un astfel de repertoiar. A fost primită foarte rece și n'a lipsit mult ca să i se facă chiar manifestații ostile în decursul reprezentațiilor; presa a atacat-o cu vehemență, a comis pe lîngă toate și neprecauțiunea să se adreseze în Suceava nu librăriei naționale Școala Romînă, ci unui librar evreu. Așa se întîmplă că Romîni din regat nu odată dau mîna de ajutor—conștient sau inconștient—dușmanilor noștri. Ideea de a veni la Cernăuți a fost—se vede că în urma celor întîmplate în Suceava—abandonată.

Societatea pentru cultura și literatura poporului romîn din Bucovina și-a ținut după un period de doi ani adunarea generală. Din raportul prezentat adunării generale se constată că activitatea comitetului s'a mărginit la administrarea averii societății și la îngrijirea internatului de băieți; despre vre-o activitate literară n'a putut raporta. E clar însă că activitatea acestei societăți, dacă e să corespundă chemării ei, nu se poate mărgini la afaceri financiare și o *îndrumare nouă* se impune. Dacă unul din membrii comitetului a susținut că o activitate literară nu se poate desvolta, de oarece membrii societății nu se primesc din acest punct de vedere, atunci trebuie să constatăm că s'ar găsi bărbați, care să colaboreze, dară inițiativa trebuie s'o deie comitetul. Pînă cînd vom

aștepta ca societatea să se ocupe cu *organizarea cabinetelor de lectură*, cu *edarea unui ziar popular* ca „*Țara noastră*”, cu *crearea unei biblioteci populare*? Aceste sînt probleme care cad în cercul de activitate al societății și nu sufăr nici o aminorare. Și nici nu mai încapă îndoială că și pe terenul literar s'ar putea lucra mult dacă să cere dragoste pentru cauză și cunoștinți. Și chestiunea cărților didactice ar merita ceva mai multă atenție.

Prăvălia romînească din Cernăuți și-a încheiat al doilea an de activitate și a ținut adunarea generală. Bilanțul arată pe anul 1906, al doilea an de existență, un *revirement de 1.577.643.76*, profitul net e deocamdată mic, abia *1284 cr. 20*, dar însămnă mult cînd nu uităm mulțimea piedicilor ce se opun dezvoltării prăvăliei. Pe deoparte concurența și intrigile negustorilor străini, care văd că pierd terenul de sub picioare, pe de altă parte indolența publicului nostru, care nu se poate despărți de cunoștințele vechi, și dacă au intrat unii din public totuși membrii, la prăvălie apoi așteaptă ca după întiiul an de gestiune să capete ca dividende după cum foarte nimerit s'a exprimat președintele prăvăliei prof. L. Bodnărescul „o juncuță sau ceva și mai mare”. Prăvălia a avut în 1906 10 filiale, dintre aceste a desființat prăvălia în timpul din urmă citeva și a înființat în locul lor societăți de consum, care nu stau în legătură directă cu centrala. În acest mod se descarcă centrala de prea multă responsabilitate și se îndrumază sătenii să îngrijească ei singuri de bunăstarea prăvăliilor lor, la care sînt direct angajați.

Centrala băncilor raiffeisiene, care până nu de mult exista numai pe hîrtie, desvoaltă o activitate febrilă în rînduirea afacerilor multor bănci sătești la care s'au constatat neorîndueli și neajunsuri. Activitatea acestei instituțiuni ne dovedește tot mai mult că conducătorii ei își dau silința să facă din ea, ceea ce trebuie să fie, *centrul întregii mișcări economice din țară*. Funcționarii centrali se ocupă în prezent cu înființarea de *reuniuni agricole*. Centrala îngrijește de comanda de unelte trebuincioase pentru cultivarea pămîntului, va îngriji la toamnă ca țăranii să nu cadă pradă speculației la vinderea produselor, ci să obție prețurile cele mai favorabile. Numai prin o muncă deosebit de încordată putem să scăpăm de *ruina materială*.

Cernăuți, în Iunie 1907.

George Tofan.

Scrisori din Ardeal

Scoaterea cu forța din parlament a deputatului Vaida.—Protestarea clubului naționalităților.—Președintele complice.—
Legea Apponyi.

De cînd dr. Al. Vaida s'a ales deputat, numele d-sale se ține mereu la suprafață. De două ori deja s'a făcut în jurul său un zgomot care a trecut departe și peste granițele Ungariei. Cazul întâi, cînd cu scandalurile dela 9—12 Aprilie, este cunoscut cititorilor acestei reviste. Cît despre al doilea, cel petrecut la 7 Iunie, cu el s'a pus virf la tot ce lumea cultă își putea închipui că sînt în stare să comită Ungurii. După două luni de absență, Vinerea trecută, d. Vaida s'a prezentat iar în dietă. Cînd l'au zărit, pe Kossuthiști i-a cuprins o adevărată turbare. Invecțiile cele mai triviale se auzeau. Un deputat (Eitner, șvab renegat) propune ca până ce este de față „trădătorul de țară valah“, dieta să-și suspende ședința. Neghioaba propunere se primește cu mare entuziasm. Președintele Iusth, în consecuență, coboară dela tribuna presidențială. Părea că prin aceasta s'a dat un semnal, asupra căruia întreg partidul Kossuthist a fost înțeles prealabil, că-i îndată au sărit toți asupra lui Vaida și tovarășilor săi romîni care formară cerc în jurul lui Vaida. Primii năvălitori au fost respinși. Pe cel mai îndrăsneț și mai gălăgios (Somogyi Aladar, Evreu botezat de curînd) deputatul dr. I. Suciul îl isbește cu putere, încît îl viră între bănci; pe un altul, care voia să l'ovască pe Vaida, îl prinde peste mijloc protopopol dr. G. Popovici dela Lugoj... Se încinge o încăierare selbatică, numărul năvălitorilor Kossuthiști crește: 150 contra 6 Romîni; era firesc ca Vaida să fie scos întâi din încălț, iar după aceea, și de pe coridor și dus așa zicînd pe sus, între îmbrînceli, până jos în stradă, spre gloria eternă a vitejiei și cavalerismului hunic.

Nici primul ministru Wekerle, care înainte de a se deschide ședința se dusese la Vaida, strîngîndu-i mîna și rugîndu-l să părăsească Camera,—nici președintele Iusth, n'au intervenit de loc pentru a potoli pe Kossuthiștii nebuni. Complicitatea era evidentă.

Dacă s'ar mai fi îndoit cineva de asta, ședința dela 10 Iunie a dat dovadă complectă.

Lîni, la 10 Iunie n., după ce s'a sfîrșit cu serbarea jubilară (împlinirea a 40 de ani de constituționalism-maghiar), conform hotărîrii luate de clubul parlamentar romîn, dr. Iuliu Maniu a luat cuvîntul în-năaintea ordinei de zi, și dupăce în termeni energici a veștejit mișelia comisă împotriva lui Vaida, a înștiințat caz de violare a imunității deputatului romîn, cerînd pe de o parte ca președintele să ia măsuri pentru garantarea libertății și siguranței personale a deputaților, pe de altă parte propunînd ca dieta să defere cazul comisiei de imunitate, și încă urgent, punînd termen până cînd comisia să vină cu raport conform re-

gulamentului Camerii. Propunerea trebuia să se primească: urgența nu s'a recunoscut însă, ci s'a lăsat comisiei latitudinea să facă cum va crede de cuviință.

În caz dacă nu se iau măsuri ca deputații să-și poată exercita drepturile lor, naționalitățile—a zis Maniu—vor considera actuala Cameră incompletă (știrbită) și hotărârile ei nule și neavenite și se vor simți cu atât mai ales îndemnate a stărui din răspuseri pentru realizarea sufragiului universal, ca astfel să fie cu puțință alegerea unei reprezentanțe naționale care se fie expresiunea țării întregi, iar nu a unei caste și rase, ca cea actuală.

Și pe Maniu l'au huiduit însă și l'au insultat în chipul cel mai selbat. Iar președintele nu numai a tolerat scenele înjosoare și cele mai triviale injurii la adresa neamului românesc, ci în răspunsul său a fost de un cinism revoltător. A zis, că în fața „incidentului” petrecut n'avea ce să facă, deoarece regulamentul dietei nu-i dă imputernicirea să întrebuițeze forța armată împotriva deputaților.

Maniu i-a replicat că nici naționaliștii nu înțeleg a se face uz de puterea armată, ci de cea *morală*! Un președinte al Camerii trebuie să aibă înaintea celor ce l'au ales altă trecere, încît să poată potoli un scandal care înjosește parlamentarismul; altfel n'ar avea înțeles să mai ocupe acea demnitate! În cazul dat, s'a înjosit nu numai parlamentarismul, dar s'a adus o gravă insultă nației românești pe care Vaida o reprezintă în parlament...

La auzul cuvintelor „nația românească” președintele a sunat furios și a oprit pe Maniu să vorbească de nație românească, de oarece în Ungaria nu există decît o singură nație: cea ungurească! Majoritatea a subliniat cuvintele președintelui cu adevărată furtună de invective la adresa lui Maniu, care puțin a lipsit să pășească întocmai ca Vaida.

Iar a doua zi, pentru a mai slăbi efectul ce a produs, la Viena și în toate părțile, alt brutalitate dela 7 Iunie cit și energica dar cumpănita vorbire a lui Maniu, președintele a căutat să arunce vina întreagă pe naționaliști, spunînd într'un comunicat semioficios următoarele: „Cînd naționaliștii romîni mi-au comunicat că Vaida are să vină la ședință, le-am observat că deputatul român are acest drept, dar îl sfătuiesc să nu vină pînă la toamnă”... Pînă la toamnă președintele dietei ungare crede că Kossuthiștilor le va trece furia! Exercițarea dreptului pe care naționaliștii îl au în virtutea legii ar depinde în felul acesta dela furia ori potolirea furiei unui partid vrăjmaș și chiar dela părerea președintelui.—Din Aprilie Vaida n'a mai fost în parlament. Iusth e de părere să mai stea acasă pînă la toamnă, va să zică jumătate an. Cine nu înțelege, că asta e desliințarea chiar a parlamentarismului? Și cine, în Europa, a mai auzit ca un președinte de cameră să emită astfel de păreri?! Ungariei îi revine gloria de a fi inaugurat ș'un astfel de parlamentarism!

Opinia publică romînă, se înțelege, e revoltată. Nici un Român nu poate consimți ca în felul acesta să fie scoși din luptă cei mai energici

deputați români. Mai ales că, cine garantează dacă la toamnă vor fi po-
toliți Kossuthiștii ? ! Și peste tot, cînd ai drept nelăgăduit, de ce să te
resemnezi la un rol de *tolerat* ?... Se cere deci pretutindeni ca Vaida să
meargă din nou la ședință, chiar fără să mai aștepte raportul comisiei
de imunitate și hotărîrea dietei... Dar dacă dieta va aduce o hotărîre care
să încurajeze încă pe Kossuthiști a procedea tot așa și cu alți naționaliști ?—
Deja în ședința de ieri au făcut scandal enorm, l'au insultat și erau să-l
dea afară pe V. Goldiș, pentru că a îndrăznit să desvolte o interpelare
privitoare la cea mai recentă ispravă a ministrului de interne, care a
dissolvat secția zidarilor din asociația muncitorimii țării întregi.

Adevărat că Românii sînt puțini și nu pot să reziste cînd Kossu-
thiștii iar vor năvăli asupra lor... Mai bine să rabde însă toți bătaie, de
cît prin atitudinea lor să consfințească noul princip parlamentar pre-
conizat de Kossuthiști prin alungarea lui Vaida din dietă. Și la nici un
caz să nu facă pendentă venirea lui Vaida la ședință de părerea lui
Iusth ori a vreunui ministru!

Contele Andrassy, șeful partidului constituțional și ministru de
interne, a condamnat de altfel purtarea Kossuthiștilor față de Vaida, și
într'un comunicat apărut în ziarele maghiare la 11 Iunie declară că va
vota în sens că s'a violat dreptul de imunitate al deputatului Vaida și
nu înțelege, ca în parlamentul ungar chiar coaliția să introducă *drep-
tul pumnului*, ea, care totdeauna a pretins că restaurează constituționa-
lismul, apără parlamentarismul și libertățile publice.

Dintr'un comunicat apărut în „*Fremdenblatt*“, ziarul ministerului
de externe austro-ungar (numărul de ieri), rezultă de altfel că Impăratul
a fost afectat de acest scandal și înainte de a pleca (alațieri) din Bu-
dapesta, nu numai că a cerut raport amănunțit de la primul ministru We-
kerle, ci a întrebat pe acesta și asupra atitudinii ce va lua față de ra-
portul comisiei de imunitate. Interesul Impăratului s'a mai manifestat și
altfel: după o telegramă recentă, primită din Viena de clubul naționa-
liștilor, cancelaria de cabinet are ordin să țină în curent pe M. Sa cu
toate fazele chestiei și să-i raporteze despre toate incidentele.

Presa vieneză condamnă de altfel cu asprime selbătăcia comisă de
partidul Kossuthist împotriva lui Vaida.

După cum era de prevăzut, cu toate protestele întregului neam
romînesc, cu toată adresa prelaților români, proiectul școlar al lui Apponyi
a fost sancționat. De Lunea trecută el este deja lege. Partea I a legii
—privitoare la școlălele unguerești—întră în vigoare chiar d'acum; par-
tea II, privitoare la școlălele noastre, întră în vigoare peste trei ani.
Până atunci e vorba să ne organizăm și să mîntuim ce se mai poate.

Arad, 13 Iunie n. 1907

Leandru.

Scrisori din Basarabia

III

...Și la anul bejenie !... Abia scăparăm de comedia alegerilor „parlamentare“ dela Februarie trecut și ne pregăteam să primim toate bunurile vieții, ce aveau să urmeze din lucrările neadormite ale „fruntașilor“ noștri—ale faimoșilor: Crușevan, Sinadino, Purișchevici et Co.,—cînd iată că guvernul nostru „constituțional“, în mare mila lui, se grăbește din răspuțeri, ca noi să ne exercităm din nou dreptul nostru cetățănesc de a ne alege „reprezentanți...“

Alegerile generale sînt fixate pentru 1 Septembrie, iar convocarea Dumei pentru 1 Noembrie.—Cum stăm, deci, noi, cei uitați de oameni și de Dumnezeu, Basarabeni, în fața celei a treia (deja !) campanii electorale ?... Tras-am, oare, învățăminte, ce ne-ar fi de folos în viitor, din acele înfrîngeri rușinoase, pe care le-am suferit până acum ?...

Nu se știe. Știm numai că absolut nu ne este ertat să privim și mai departe, nepăsători, desfășurarea evenimentelor. Simțim că sîntem datori a da înșfîșit semne de viață, așa încît să urmărim și să ajungem acolo ca să spue cineva, în Palatul Tauridei, măcar un cuvînt în numele poporului basarabean. Vedem clar că încă nici nu poate fi vorba de a șterge cu desăvîrșire întregul nostru trecut rușinos, dar totuși momentul e acum mai favorabil decît oricînd ca să facem ceva real și însemnat. Dacă nu vom profita, dar, de acest moment, e probabil că ne vom afla iarăși în aceeași situație abia numai peste 5 ani—termenul pentru care se alege Duma.

A propos. Spun anume că *momentul* e favorabil, și nu împrejurările. Căci așteptăm o agravare serioasă a condițiunilor locale în legătură cu cele generale rusești. Iar dacă afirmăm că Duma ar putea să existe 5 ani întregi, apoi o facem aceasta socotind că, cu ajutorul noiei legi electorale, ea va fi compusă numai din partidele reacționare și moderate. Reinnoirea, însă, a șamavolniciei și a faptelor brutale, o prevedem și pentru viitorul cel apropiat, și pentru mai departe.

Tocmai pe această agravare a condițiunilor de luptă electorală, se bazează acei care cred că în Basarabia, în orice caz, vor reuși în ale-

geri totdeauna persoanele voite de guvern—mai curînd ca în orice altă parte a Rusiei... Și trebuie să recunoaștem că asemenea vorbe pesimiste au un temeliu solid.

Mai întâi, după legea nouă electorală, alcătuirea listelor de alegători a trecut pe deplin în minile administrației. Apoi, majoritatea acestei țări—populația romînă—este ca și mai înainte, prea slabă și neconștientă politicește față de puternicul element pripășit. Cugetul și voința țaranului moldovan sînt înnăbușite, iar ale boerimei și preoției, înstrăinate.

Poate fi dar vorba numai ca să se aleagă în Dumă cîțiva progresiști sau liberali ruși, care să fie capabili și care să cunoască bine țara ce i-ar trimite în parlament. Se impun, deci, o agitație și tratative pe deoparte, iar pe de alta, o fuziune serioasă între grupul liberal și Moldovenii cărora li se impune exercitarea largă a dreptului electoral. Deșteptarea conștiinții politice în această privință se face minunat aiurea, în lumea civilizată, prin întruniri... Dar... tocmai aiurea, în afară de Rusia.

Fiecare din noi, cei de aici, căruia i s'a prilejit să vadă o luptă electorală în străinătate, ține minte acel sentiment de admirare invidioasă ce-l cuprîndea: acolo diferiții oameni, din diferite părți, și cu diferite puncte de vedere—vin la un lucru comun; amicii și adversarii se simt egal părtași în crearea destinelor țării...

La noi, însă, orice activitate politică e interzisă și netolerată, iar în asemenea condițiuni e imposibil de luptat în sensul obicinuit. În această privință și presa are o influență șubredă; ea nu poate publica nici un apel larg electoral și face mai mult teorii de program, care nu prezintă nici un farmec, pe lingă că nu au în Basarabia nici următori. Și apoi ce importanță pot să aibă pentru Stan sau pentru Bran, dintre Moldoveni—toate calculele gazetelor rusești?

Și totuși avem încă timp ca să ne punem pe lucru cu speranța unui rezultat mulțumitor. Cu toate împrejurările grele, rămînînd pe terenul strict legal și privitor tocmai și numai la alegeri, avem, ca întotdeauna, posibilitate serioasă de a duce campania electorală. Desigur, însă, că se cere multă muncă și rezervă. Trebuie ca autoritățile locale să se arate binevoitoare față de noi și gata să satisfacă *legitimele* noastre dorinți. Trebuie ca toate elementele nerăbdătoare să lese pentru cîtăva vreme toate problemele mărețe, afară de cea electorală. Trebuie unire, unirea noastră a tuturor!...

Nu putem agita de la un capăt la altul al țării;—să înlocuim atunci aceasta prin relațiile vii personale cu toți localnicii! Nu putem nici a ne pune în fruntea mișcării, nici a ne scobori în mijlocul maseilor electorale;—să nu aspirăm atunci la lozuri de frunte, ci să fim de fapt și totdeauna printre masele acestea. Într'un cuvînt, dacă intelectualii noștri ar fi măcar întrucîtva însuflețiți, mult s'ar putea face în 3—4 luni. Dar, aci stă greutatea, aci boala acea, pe care nu știu cînd o vom lecu!

Situația politică a început să se clarifice întrucîtva în mintea țărănilor. Răzășii, la rîndul lor, fiind scoși după legea nouă din numărul alegătorilor și legați cu țărănimea, desigur că se vor agita mult, deoarece au făcut până acum de 2 ori alegeri oșebit și nu pot fi mulțumiți cu starea lor nouă. Aceste două împrejurări importante, plus situația Moldovenilor conștienți și a liberalilor ruși, ar putea aduce cea mai neașteptată surprindere, în timpul cel mai scurt. Ne trebuie însă orînduială, ne trebuie presă bine răspîndită și cu influență asupra forțelor intelectuale, răzlețe, dar organizate pe alocurea.

Însfîrșit, în cazul cel mai prost, am putea avea, după munca cuvenită și posibilă, un triumf moral, care măcar că nu ar face două parale pentru momentul de față, ar ridica totuși mult nivelul intereselor noastre naționale și ar pregăti pentru viitor un cheag sănătos....

Așa dar totul ne îndeamnă la acțiune.... afară de viața inertă a sufletului moldovenesc al Basarabeanului. În jurul nostru se ridică națiunile cu conștiința menirii lor; fiecare își caută idealul, își întrupează aspirațiunile, iar noi, oare, și de astădată ne vom îndestula cu reprezentanții „basarabeni“ dealde Sinadino și Purișchevici? Iarăși vom fi obiectul glumelor și risului lumii întregi?

În numărul de Martie al „V. R.“ am arătat acele relații reale, stabilite în răstimpul ultimilor doi ani, între Moldovenii basarabeni și cercurile liberale rusești de aci, cum stau aceste două tabere, fără apropiere și înțelegere reciprocă, sau mai bine fără înțelegere și cu un sentiment de depărtare din partea... noastră; pe cînd împrejurările încurînd vor putea cere o luptă electorală comună, pentru care trebuie să fim preparați.

Înțelepciunea politică ne comandă imperios și de mai nainte să încheem o înțelegere cu progresiștii ruși, pentru că numai astfel am putea învinge reacțiunea. Și natural că în acest sens nu se poate ignora nici un curent pentru fuziune. Tocmai cu asemenea tactică grupul progresist strîns unit și bazat pe forțele Moldovenilor-alegători, ar prezenta o opoziție puternică pentru „partidul centrului“, partidul guvernamental. Apoi printre acești progresiști sînt mulți bărbați cu influență și trecere, mari proprietari etc. Așa că întăriți cu elementul moldovan, ar putea avea și ei o reușită reală (asemenea ceva am avut în cea dintîi campanie), iar pe de altă parte ei ar putea susține și cîteva candidaturi independente ale Romînilor.

Am spus odată, și o repet, că dacă ar fi armonie între aceste două forțe vii ale Basarabiei, chestia națională nu numai că n'ar suferi ci din contra s'ar dezvolta neconțenit, iar succesul electoral ar trebui să fie totdeauna al Romînilor. Dar, numai dacă... În realitate, însă, să fi poștit cineva să încerce a realiza pînă acum unitatea aceasta atît de necesară!

Î-ar fi fost cu neputință să rămie pe pământul Basarabiei, l'ar fi mîncat de mult rivalitatea personală a unora, prejudecățile politice ale altora, îndolența, nepriceperea și egoizmul tuturor...

Cu toate acestea, însă, starea lucrurilor s'a schimbat mult în cele din urmă. Căci am avut un moment serios și unic în istoria Rusiei—o lovitură mare de stat, cu zdruncinarea temeliiilor tinerei noastre constituții. Noua lege electorală a deschis ochii la mulți din acei care credeau cu „sancta simplicitas”, că sferile înalte au mare bunăvoință față de popor. Iar conduita în Dumă a celor 9 deputați basarabeni, în frunte cu Crușevan și Purișchevici a compromis mult influența grupurilor reacționare față cu întreaga societate basarabeană. Toate aceste împrejurări, și multe altele, desfășurîndu-se până la toamnă, vor aduce neapărat mai multe surprinderi în timpul alegerilor. Se impline însă pe lingă aceasta muncă, lucru serios, intensiv și măsurat.

În această privință, un mare rol l'ar putea juca, dacă ar vrea, aceea unică instituțiune națională la noi: „Societatea moldovenească pentru cooperarea instrucțiunii poporane și studiarea țării basarabene”. Deși menirea oficială a acestei societăți este pur culturală și indiferentă politicește, totuși numai în numărul membrilor ei se găsesc elementele cărora li se cuvine a-și lua locul în fruntea trebilor țării. Tocmai timpul campaniei electorale ar putea scoate societatea din inacțiunea ei și a o preface într'un germen vital al partidului moldovenesc.

Cu atît mai mult aceasta, cu cît 2 ani întregi de nepăsare au arătat clar că în vremea de față a fierberii politice, orice pornire pur culturală, nelegată cu interesele înalte ale acestei vremi deșteptate, este osîndită să rămie literă moartă. Și din contra, numai atingerea unei asemenea porniri cu idei și manifestații ale vieții contemporane, ca atingerea lui Anteu cu glia, poate însufleți și dezvolta orice început național-cultural...

Desigur că și aiurea avem în țară oameni inteligenți între boeri, sînt Romîni vii printre dînsii, Romîni *get-beget*, și s'ar părea atît de firesc ca însuși propriul lor interes, bine înțeles, să-i împingă spre renașterea națională. Și în ultimul timp tendința aceasta se observă tot mai mult; e trist numai, că odată cu această tendință se ivesc în sînul boerimii și rivalitățile personale, așa că până ce vor eși pe calea politicii practice, ei se vor conduce mai mult de simpatiile intime, decît de trebuințele de partid. În scurt, partidul, moldovenesc, ca atare, greu se va forma printre boeri și încă multă vreme ei își vor separa din sînul lor numai persoane sau grupuri neînsemnate pentru aspirațiile naționale.

O pozițiune deosebită o ocupă pătura de Moldoveni, care, luînd parte în alegeri, se țin totuși departe de luptele politice: funcționarii, profesorii, magistrații. Aceștia, în care sufletul romînesc de mult e prefăcut de Ruși după chipul și asemănarea lor, ar putea totuși fi folositori cauzei alegerilor și celei naționale, întrucît ei ar simpatiza și ar putea

fi sinceri pentru cauza națională. În această privință, totul depinde însă de chipul cum ar stabili lucrurile frunțașii noștri, dacă vor stabili cîndva ceva...

Al treilea element al Moldovenimei îl formează tineretul, generația din ultimii 10—5 ani. Ea se numește în general *democrată*, dar desigur că cuvîntul democrat e fals întrebuițat aci. Categoria aceasta are vederi radicale cu privire la realitate, însă prin prizma rusească. Nu se poate zice nimic în contra ideii fundamentale, pe care o expun „tinerii” noștri, cum că poporul basarabean, numai așezat pe baze largi democratice, poate progresa; dar dela această idee sau dela constatarea ei, până la realizare, există o mare distanță. În realitate, o idee mare cere mult timp și muncă severă, zilnică, pentru întruparea ei. Tocmai aceasta nu convine nerăbdătorilor noștri tineri. Ei nu înțeleg că orice soluție a lor nu poate avea nici o însemnătate față de viața inertă și trebuințele zilnice ale unui popor. Dorințele bune ale celor treisprezece oameni, pentru o țară întreagă, sună ca o glumă, cînd sînt exprimate cu o mindrie și siguranța oarbă, că ele pot fi imediat realizabile.

Poate în alegerile viitoare radicalii noștri vor aduce înșfîrșit un corectiv alt de necesar la tactica lor: vor renunța la problemele mărețe și universale și și vor întoarce atențiunea spre adevăratul Moldovan, înglodat în înstrăinare. Iar experiența trecută să-i îndemne a nu mai face o opozițiune numai de clopotniță și a nu se mai lupta cu morile, ci să-și scoboare jos pe pămîntul pe care se duce lupta zilei cu răutățile ei mici și mari... E de dorit... Cu dezvoltarea noastră în viitor, desigur că nu vom putea susține unitatea complectă între elementele poporului nostru. Se va porni lupta între elementul democratic și cel boeresc sau burghez. Și numai gîndind la vremea acea, cînd oamenii noștri se vor căli, ca și fierul, la școala adevărată a dușmăniei de idei—ne bucură și ne învie speranța. Dar până atunci—unire între toți, între tineri și bătrîni!

O, si jeunesse savait,
Si vieillesse pouvait !...

* * *

Adeseori se întimplă, însă, că tinereța nici nu știe, nici nu poate. În cercurile lumii noastre juridice găsim mai mulți Moldoveni tineri și cum se cade, toți radicali strașnici, „adînci liberali” cum se spune aci. Cu toții discută mult cum e mai bine să se apropie de popor și „rîdică” chestii mărețe în pustietatea noastră a stepii. Dar să-și dea ceva seamă de groaznicul întunec ce cuprinde acest popor în mijlocul mizeriei căruia trăesc și prin munca căruia ajung până la starea de „*übermensch*”,—aceasta nu le sîflă conștiința lor...

Te cuprind fiori cînd vezi pe țaranul nostru moldovan în starea lui cea mizerabilă, fără măcar un ajutor juridic din partea „oamenilor învățați”. Cea mai întăi maximă a legilor rusești este, că „nimeni nu se

poate scuza că nu știe legile"; și dacă un asemenea aforism, sau mai bine lapsus, sună absurd față cu țăranul rus—ce să mai zicem față de cel moldovean? Afară de aceasta, tocmai în Basarabia contemporană se observă un haos, nevăzut nicăiri aiurea, în ce privește ciocnirea diferitelor norme ale dreptului. Noi trăim și ne judecăm până acuma cu ajutorul legilor rusești, legilor vechi moldovenești (izvoarele bizantine prefăcute de Armenopulo și Donici), iar ținutul Izmailului își păstrează încă legile românești din 1878. În ultimii ani au început și gravele ciocniri între vechile teorii ale „dreptului” de autocrație, cu normele constituționale...

Puteți lesne să vă închipuiți că adăogind la acestea și obiceiul pământului, avem atâtea contraziceri, încurcături și amestecături, față de care țăranul este cu totul neputincios, și totdeauna nedreptățile ce i se întâmplă lui—strigă la cer. Tribunalele și diferitele camere ale judecătorilor sînt încărcate cu mii de afaceri, iar pe ulițele orașelor aleargă „avocații privați”, căutînd prada. În asemenea condițiuni, față cu judecătorii care nu știu nici un cuvînt moldovenesc—populația romînă a Basarabiei găsește numai o parodie mizerabilă de dreptate...

Dar iată-i, pe tinerii noștri juriști! Fără experiență și practică, fără clienți, ei așteaptă numai să le pice cîte un impricinat în mină, sau intră în slujbă la tribunale, în calitate de cancelarist, sau candidează și-și caută o protecție pentru o funcție de cercetor judecătoresc etc. În goana după traiu sigur, se uită degrabă toate declarațiile radicale și universale și omul practic își ia partea lui. Afară de meseria sa, el nu mai vede nimic, nici măcar acea masă a oamenilor nenorociți, care tocmai ea l'a crescut și i-a dat mijloace în lupta pentru existență.

Voiu spune, în scurt, că avem o mare necesitate de a forma aci un biou bine întocmit și compus de 3—4 tineri juriști, activi, care să slujească serios Basarabiei nedreptățite, iar lucrul e realizabil și la ordinea zilei. Mă voiu întoarce altădată la această chestie, pe care am atins-o numai din întâmplare. Aci însă nu pot rezista de a nu reproduce un fragment dintr'o carte nouă a fostului guvernator al Basarabiei, principele Urusov *),

„Primirea regulată a petiționarilor de către guvernator este o ceremonie cu totul necunoscută în Rusia. Salonul meu de primire se umplea obicinuit de 3—4 ori într'o zi, și eram silit să ies la petiționari în fiecare ceas. Ei toți vorbeau deodată în 10 limbi diferite, pe cînd eu știam din acest număr numai două. Ruși, Ruteni, Polonezi, Ovrei, Turci, Greci, Armeni, Bulgari, Nemți-coloniști, Francezii din ținutul Achermanului, așa zisii „gagauzii” și însfirșit în număr enorm, Moldovenii—la început mă amețeau cu totul. Moldovenii stăteau în genunchi, țineau în cap „proșemile” (petițiile) lor și, cătînd în jos, își mornăiau încet jalbele... Fiecare petiționar dorea să-mi lămurească treaba lui personal. Tot-

*) Voiu vorbi cîndva pe larg despre această carte, cea mai plină și serioasă descriere a Basarabiei, făcută de un administrator rus model.

deuna, deci, il lasam sa spuie tot ce avea de spus si il concediam apoi, in care scop anume am invatat cite-va cuvinte moldovenești... In caz cind vedeam ca lucrul era important, gaseam atunci in mijlocul petiționarilor vr'un traducator, care isi implinea foarte bine misiunea lui. . . . Mai ales, insa, ma revolta o deprindere a Moldovenilor—sa vie din departare, numai ca sa-mi dea o jalba de casație (de exemplu), document pe care nici nu'l puteam cerceta, deoarece „proșemia” urma sa fie trimisa prin poșta la direcțiunea gubernială. Lucrul acesta se stirsea obicinuit prin aceea ca petiționarul, afară de cheltuiala de drum, mai cheltuia încă 5 ruble pentru a-și scrie o jalbă de nimic. E de necrezut ce ușor lucru este a mihni pe un moldovan: el însuși inerge spre a se jăfui, și este cu totul mulțumit cind poate sa înmîneze o frumuseică sumă de bani afariștilor care il pîndesc in toate unghiurile străzilor“...

* * *

Mi-a ramas încă sa înregistrez un fenomen foarte intristător, care vedește și el lipsa desăvirșită a unui ajutor juridic pentru țărănime. — Sătenii noștri, in număr crescînd din zi in zi, se lasă pînă și de munca cîmpului, care se arată atît de bine in momentul de față, și emigrează in Siberia, la Amur, etc. Din toate colțurile țării s'a pornit strămutarea satelor, in goana după posibilitatea fantastică a unei pîni mai ușoare, a unui traiu mai omenesc. Fenomenul acesta dă mult de gîndit și iață ce constatăm in primul rînd.

Mișcarea țărăneasă îi sperie pe toți aceia care au interes ca actualul sistem economic și politic sa se menție. Și numărul lor e mare, iar puterea lor e și mai mare. Mai întai proprietarii au dat dovadă cu propaganda lor foarte originală: „Nu vă trebuie pămînt, oameni buni; căci tot Jidaniil vor lua dela voi. Pentru aceea ei, și acei care sînt cu dînsii, stăruiesc ca pămîntul sa fie luat cu deasila dela boeri. Aici e o hitrie jidovească numai, alta nimică”.

Așa spuneau țărănilor mai înainte boerii cu proprietăți de mii de hectare in suprafață. Acuma, insa, tactica lor s'a schimbat, deoarece n'a avut nici un efect. Clienți și agenți numeroși ai lor, împreună cu poliția, au început propaganda in favoarea emigrațiunii inlinse. Țărănilor li se spun basme despre bogăția și rodnicia Siberiei, li se făgăduiește ajutor etc., într'un cuvînt, nici un mijloc nu e rău pentru a scăpa boerii de proletariatul sătesc.

Și nenorocită țărănimea noastră, roasă fizicește și moralicește, îndurînd ani de criză, flămîndă, țără pămînt, pierzîndu-și încrederea in Dumă, care ar fi fost sa dea pămînt nou țărănilor,—nu mai poate răbda și se incîntă cu visul insuflat de acei „cui prodest”. Sute și mii de oameni își părăsesc pentru totdeauna țara lor și și caută locuri nouă. Și nu este, se pare, nici o forță care sa poată împiedica acest trist fenomen. Dacă am avea măcar o muncilorime conștientă — ea și-ar face datoria frățeescă către țărani. Dar noi, intelectualii, ce putem face?...

Dealtfel, majoritatea dintre noi nici nu prea se îngrijește de acest lucru. Se știe că mai mulți Moldoveni încă de mult s'au strămutat în Taurida, Caucaz și mai departe. „Cliți Moldoveni apoi sînt imprăștiți prin Podolia, pe șesurile Chersonului—și toți trăesc bine, slava Domnului“,—auzi pretutindeni... Da, trăesc, afară de acci a căror soartă nu ne este cunoscută; afară de acei, și mai mulți, care au căzut în lupta primitivă pentru existență, în mijlocul șesurilor străine... Mulți chemați și puținii aleși...

Limba omenească nu este capabilă să arăte tot ce îndură emigranții moldoveni, în Siberia. Ani și ani, fără nădejde de reîntoarcere, ei viețuiesc ca fiarele, fără limbă, fără soartă, zdrobiți de mersul aspru al vieții străine și reci. Li-l bine acelora, care reușesc măcar să se tocmească la lucru la un oarecare moșic rus, sau chinez. Dar aceștia sînt rarii fericiți, iar majoritatea piere...

Ni se umple cîteodată sufletul de jale, și... trăim mai departe, egoiști, din zi în zi, parcă răul nici nu ar exista. Sîntem indiferenți, îl privim răul acesta ca cronic, ca ceva ceresc, inevitabil.

Și răul este bun la ceva.—„O,—imi spunea de curînd un preot—am fost conservator convins, mergeam alături cu Crușevan... Dar din momentul cînd am văzut cu ochii mei cum sute de frați ai noștri, Moldoveni, de milenii întregi locuitori în țara aceasta, își leapadă vatra lor pentru un Amur sau Ussuri,—m'au cuprins fiorii, mi-a zdrobit sufletul groaza. Abia acuma am înțeles înșfîrșit această politică de presiune, și de „apărare a proprietății private“ pe care o credeam ultimul cuvînt al bunevoînții față de popor. Of, Doamne, să-mi erți păcatul acesta mare!...

Așa se schimbă oamenii. Dar cînd veni-va oare vremea înșfîrșit pentru noi toți, ca să ne dăm samă de importanța păturii noastre țărănești pentru existența întregii Romîni, pentru viitorul acestei țări? Cînd ne vom trezi oare din apatia noastră, pentru a apăra cu frăție acest popor, care ne-a păstrat nouă sufletul romînesc?...

Chișinău, 8 Iunie, 1907.

Alexis Nour

Cronici Bucureștene

Iunie

Nu vă 'nchipuiți ce greu e să scrii cronici „ușurele!”
Greu, în două trei cuvinte, să vorbești de toate cele;
Și în stil de telegramă, ia trudește-te, de poți,
Judecînd oameni și lucruri, să le fii pe plac la toți!
Gusturile sînt diverse la noi, ca 'n toată Europa:
Unor preuteasa place, altor fata ei, doar popa
Nu prea place nimănuia!... Hei, cum vrei să-i mulțumești?
Cum pictezi pe-un bob de linte haosul din București?
Cum să fii fidel istoric al vre-o opt sute de ore? *)
Căci și eu 's un fel de Momsen... *Anch'io sono pittore!*...
Bunăoară, vara 'ncepe. Dă-o 'n cinematograful
Cum să 'mpaci pe toți, cînd unii văd în vară numai praf,
Insolații, pureci, muște...; alții, vilegiatură,
Aer, raze, flori, odihnă... Ah! în sînul tău, Natură,
(Mamă bună pentru unii, pentru alții ciumă, foc!)
Cum aș vrea să-mi mut biroul, călimara ș'al meu toc,
Singura mea avuție! Cum aș vrea, pe la Sinaia,
S'ascult Peleşul cum cîntă, sau cum urlă la Mamaia
Marea Neagră!... Insă, barde, pune-ți grabnic pofta 'n-cui,
Caraimanu 'n vara asta nu îți-e ursit să-l sui,
Nici să te cufunzi în valul mării vecinic chinuite;
Ești un biet calic. Ți-e foame? Deocamdată, taci și 'nghite!
Astăzi, vai, plătești cu aur aerul care-l respiri!...
Deci, în București, te coace,—ș'ordin ai să te inspire,
Să spui glume, să cînți luna, pe scurt să faci pe nebu nu
Cînd stomacu-ți cere apa din Slănic numărul unu!...
Haide, biet ocnaș al Presei, fără vină osîndit,

*) Exact matematic, o lună de 31 de zile are 744 ore, dar cred că poetului îi e permis să o sporească cu 56 de ceasuri, pentru că altminteri ritmul ar fi schiopătat, și S. P. V. (societatea pentru protecția versului) ar taxa de barbar pe acela care ar face să schiopăteze picioarele unui vers.

Reia-ți lanțul! Scrie 'ntr'una ce-ai văzut ș' ai auzit!
 Cititorii vor distracții! Du-te, hai, nu scăpa pleșca,
 La trupa liliputană care a jucat la Rașca;
 Vezi „Ambasadorii“, „Parcul“, vezi gălăgioșii „Moși“,
 Parlamentul și șoseaua cu „muscalii-i cu galoși...“
 Vezi ș'ascultă tot, și'n urmă mișgălește o coloană
 Ce egal să desfăteze pe boer și pe cucoană!
 Descriindu-le pe toate, nu cumva să le confunzi,
 Și să bagi în Moși de pildă oamenii de stat profunzi,
 Iar în Cameră puațe care scot panglici pe gură;
 Ori cu gândul pe la Braun și menajeria lui,
 Pești și alte lighioane nu te apuca să spui
 C'ai văzut în droști luxoase la șosea făcînd plimbare...
 Pentru-asemenea greșală publicul n'are 'ndurare!
 Dram cu dram, tot ce vei spune ne 'ncetat să cîntărești,
 Să nu uși că rolul vorbei e s'aseunză ce gîndești!
 Nu fi dintr'acei ce 'n negru privesc tot în aslă țară;
 Tăinuește 'n fundul minței orice cugetare-amară
 Despre cele uricioase ce în juru-ți se petrec,
 Și pungașilor amabili fă-le un selamalek!
 Cu un zimbet de comandă, să proclami că totu-i bine,
 C'arendașul, bunăoară, pe plugar în puf îl ține,
 Că în dulcea Romînie, pentru ea să fiu mai scurt,
 Curge-o gîrlă nesecată de sirop și de iaurt!...
 Nu! Nu spune adevărul! Să n'asezi oglinda 'n față
 Slutului, că și-o va sparge! Din potrivă, mi-l răsfață,
 Zi-i că-i Făt-frumos, că altul mai cu nuri în lume nu-i,
 Iar de-i cocoșat povitul, „cocoșelule“ să-i spui!
 Numai astfel poți să intri 'n grațiile tuturora
 Și s'ai punga pururi plină ca să chefuli la Flora!
 Unguri nu-s numai în țara lui Arpad. Orice norod
 Are Ungurii lui, care, pe un Vaida Voevod
 Il sfășiu și'l pun pe crucea de martir întotdeauna...
 Cazul Iorga-i din excepții. Cel ce-și puse semiluna
 Semn pe-a sale buletine, par'c'ar fi un „june turc“,
 Deși are drept deviză: „cele sfinte nu se spurcă“,
 Deși spune adevărul orișicînd și la oricine,—
 N'a pășit nimic. Din contra, vād că-i merge foarte bine...
 Azi e deputat! Firește, eu îi fac un compliment,
 Căci e-o rară cioară albă astăzi un independent!
 Dar, nu-mi plac independenții ce dă 'n Dumnezeu cu barda,
 Ci acei cu cumpătare ce nu poartă la gît sgarda
 Și aleg de la partide ce e rău și bine ce-i:
 Sper că deputatul Iorga o să fie dintr'acei,
 Nu din cei ce sistematic tuturor pe rînd ostil e,

Practicînd independența ca domnul Costică Mille.
 A 'njura pe toți și toate-i un program de om năuc;
 De-i independență asta, am să mă fac mameluc!...
 Dar, politicei acuma să-i pui punct. Sosi căldura
 Și 'ntăi chestie-arzătoare este vilegiatura.
 Toată lumea din orașe fuge par'că de tătari;
 Cei din urmă coate-rupte, militei funcționari
 Spre-a pleca la băi, la țară, își scontează mica leafă,
 Și, cînd se întorc, știu bine c'or să se scarpine 'n ceafă,
 Și un an or să plătească, cu privații și dureri,
 Doar o lună petrecută 'n problematice plăcări.
 Căci, zău, unde-i chillipirul să-ți lași patul de acasă
 Și tabieturile toate, și înbelșugata-ți masă,
 Ca să îți de urf noaptea ploșnițelor din vre-un han
 Și să dai doi lei pe-o fleică ce nu face nici un ban?
 Și 'ncai de s'ar duce snobii pentru aerul de munte,
 Spre a-și răcori 'n tufișuri de păduri trudită frunte,
 Spre-a uita între altele și alttea frumuseți
 Grijiile și prozaismul unei plicticoase vieți!...
 Ași! la naiba! Poker, baluri, „clopote“ la damicele:
 Ei, la munți, mai proasta viață duc ca noi în cafenele!
 ...Cel puțin, în cafenele, pe la București, mai faci
 Uneori literatură... Cu minorii săi ciraci,
 La o masă, Macedonsky, le citește o poemă
 Și, cînd a sffrșit asvirle, o solemnă anatemă
 Țării noastre idioate, ce consacră mari poeți
 P'un Coșbuc, p'un Eminescu, p'un Vlăhuță....— „Măi băeți!“
 Zice El către discipoli... „Iar Eu, geniu, cum vedeți,
 „Nu am încă pîn'acum măr-ar cinci statui în piață,
 „Stihurile-mi decadente încă 'n școli nu se învață,
 „Și—ce e mai grav, mai jalnic, ceea ce m'a desperat,—
 „Mișu Dragomajorescu mi-a furat pe Cincinat!“
La o altă masă, Chendi (Il cunoașteți... din „Furnica“)
 Naționalistul ruser editat de cătră „Ira“,
 Își citește un articol unui grup de vre-o trei pici
 Și, din cînd în cînd, el însuși:— „Vezi ce fin am fost aici?“
Ah, literatura noastră! Ce saladă de spanac!
 D'aș avea noroc ca S-hroeder, m'aș jura să nu mai fac!
 Dar, de oarece la pungă sînt uscat cum e o iască,
 Voiu urma să public cronici proaste 'n „Viața Romînească“.

George Ranetti.

Cronica Literară

— Literatură „incendiară“, „anarhistă“, „etc.“ —

Gazetele noastre nu pot fi învinuite de o excesivă preocupare cu literatura. În ele nu vei găsi aproape niciodată vre-o judecată asupra producției literare din țară.

În această revistă, am publicat multe bucăți datorite frunzașilor literaturii noastre: în gazetele politice nici o vorbă. Am publicat remarcabile debuturi: în gazetele politice nici o vorbă. Am editat lucrări de valoare: în aceleași gazete nici o vorbă.—E drept că acest lucru îl putem afirma și despre „revistele“ noastre; dar în privința lor explicația e alta: ele își admiră propria lor producție pe care, de cele mai multe ori, o consumă singure.

Și facem constatarea aceasta nu spre a ne plînge. O, nu, de loc! O facem din altă pricină. Anume:

Iată, în luna aceasta, o avalanșă de... „critică literară“, prăbușită în capul nostru de pe înălțimile cugețării redactorilor dela diferite gazete din Capitală, din A doua Capitală, din Capitalele de județ și din Capitalele de subprefecturi...

Ce s'a întâmplat?

Un lucru foarte simplu: Stimabilii redactori „politici“ au binevoit să transforme două bucăți din revista noastră—o poezie și o schiță—în *articole politice* și apoi, și deci—după îndatorirea ce le impune meseria lor—s'au pus pe „combătut“.

D. Vlahuță a scris „1907“... Așa! 1907? Ei, dacă-i așa vorba, și-au zis gazetarii noștri, va să zică Vlahuță face un *articol* despre evenimentele anului! Să vedem ce spune? Bate în struna noastră? Nu! Atunci să polemizăm cu Vlahuță!—Și cine e director la „V. R.“? D. C. Stere, care face parte dintr'un partid! Dar știi că lucrul e minunat! Apoi ia hai să implicăm și pe d. C. Stere, căci facem o mică afacere de partid! Și de ce n'am implica și partidul din care face parte d. Stere? Ia hai să cerem demisia guvernului!... Te pomenești că revenim la putere și recăpătăm primariatele, prefecturile și comisariatele!...

Și atunci o polemică bine condusă, cu d. Vlahuță, cu d. Stere, cu d. Brătianu, cu d. Sturdza!

Și iată, apoi, și gazetele „guvernului“ dovedind că *articolul* d-lui Vlahuță n'are cutare înțeles și că are cutare.

De sigur că ar fi fost mai potrivit ca ziaristii noștri să discute poezia d-lui Vlahuță cu un tratat de estetică în mână, și nu cu Dreptul Constituțional al d-lui Disescu,—dar noi sintem mulțumiți și cu atîta: Bine că s'au dedat la „critica literară“ și așa cum pot! Numai de nu s'ar opri chiar dela început...

D. Sp. Popescu a scris un capitol „din psihologia celor mulți“ (nu din psihologia *sa*). El a zugrăvit starea sufletească a unui țaran și a arătat că țaranul are multe năduhuri și nemulțumiri. Tot ce vorbește Moș Gheorghe vorbește.... Moș Gheorghe, nu d. Sp. Popescu. Tot ce vorbește Moș Gheorghe este vorbit pentru a caracteriza pe „unul din cei mulți“... Și d. Sp. Popescu, dacă e vinovat de ceva, e că, de și a priceput că e nemulțumire în sufletul țaranului,—n'a priceput, totuși, *cîtă* nemulțumire este, căci Moș Gheorghe, după două luni dela compunerea bucății d-lui Popescu, a făcut răscoalele... Așa dar, se poate imputa d-lui Popescu că a creat un țaran prea resemnat... Dar, în sfîrșit, toate acestea nu sînt în discuție, căci „criticii literari“ dela gazete au transformat bucata d-lui Popescu în *articol* de ziar și au început să polemizeze cu... Moș Gheorghe? Nu! Cu d. Sp. Popescu...! Și nu numai cu d. Popescu, ci și cu d. Stere, și cu d. Sturdza... Și au cerut... „demisia cabinetului“...

Inchipuiți-vă acuma la ce „polemică“ ar fi gata să se dedea acești ziaristi cu un romancier care are cîteva sute de tipuri, care emit tot felul de idei!—Iată un tip dintr'un roman, să zicem al lui Balzac, care face apologia crimei și a incestului!... Aha, va jubila ziaristul, de pildă junimist, Balzac e un criminal imoral! Directorul revistei, în care s'a publicat romanul, alt mizerabil! Partidul, probabil monarhist, din care face parte directorul, un partid mizerabil!... „Monarhiștii din Franța recomandă paricidul și incestul“!

Scriitori romîni, nu cîntați suferințele poporului, că sinteți „incendiari“ și „anarhiști“! Scriitori romîni, nu zugrăviți, în operele voastre, decît personaje fericite, politicieni junimiști, oameni pentru care lumea aceasta e cea mai bună cu putință din lumile cu putință bune,—altminterlea sinteți „incendiari“ și „anarhiști“!

G. I.

P.S. O Gazetă, ca să „critice“ mai științific, a *trunchiat*, conform cu ceea ce voia să „dovedească“, pasajele citate din bucata d-lui Popescu... știți, cum se face cu articolele „presei adverse“...

Cronica Artistică

— Cei din urmă iconoclaști —

Era pe vremea cînd în creștinescul imperiu al Bizanțului, abia se statornicise cultul icoanelor.

În marea sală a celor XIX Paturi, Leon Isauricul citi primul edict contra imaginilor sfinte. Incepînd dela această dată, toate imaginile religioase, toate exvotoarele cu blînda privire a Panaghiei, toate mozaicurile cu figura îndurerată a divului „Fiu al lui Theos“ precum și toate iconițele ferecate în aur și argint, de prin altarele pompoaselor bazilici, trebuiau să fie distruse, de voe de nevoe, de către supușii Bizanțului. Odată ordinul dat, el și fu pus în execuție. Bine'nțeleas că reacțiunea nu întirziă, și ea fu singeroasă. Cu privire la aceasla, istoria spune că pe ulițile Bizanțului singele vărsat se adunase în bălți unde se vedea înnoțind membrele mutilate ale celor care opuneau rezistență și iarăși că, cîinii flămînzi eșiau din bazilici ducînd în gură brațe tăiate de care atîrnau încă talismane prețioase, iconițe și alte podoabe. Se întimpla cîteodată ca pjoșii închinători la icoane să aibă cite o mică victorie și atunci prigonitorii procedau și mai crunt înăbușînd în foc și sînge protestul zeloșilor iconolatri. Istoria a însemnat toate grozăviile făptuite în numele Crucii, acuzînd astfel evlavia exaltată a unora și erezia dezordonată a altora. Și de unde pornise această nouă urgie pe capul bieților mucenici? Ce pericol amenința fastuosul și molaticul Bizanț sau cine se apropiase cu gînd rău de skiptrul cu mîner în cruce al sfințitului Autocrator? Un împărat zmintit poruncise să se sfărîme toate sfintele icoane pe care Consiliul din Nireea le oferise spre închinare drept credincioșilor.

Acum acești năprasnici stăpînitori zac în necropole uitate, sectarii iconoclaști au dispărut și Bizanțul povesti-va încă vremurilor ce va să vie faima de odinioară. Icoanele însă, acele obiecte ale cultului care întefise atîta vreme luptele acelorași frați creștini, au rămas și ele explică pînă la un punct acea fanatică rezistență a iconolatrilor. Toate icoanele rămase din vechiul Imperiu de Răsărit sînt de o uimitoare expresie. Cît e de adîncă, de nepătrunsă icoana lui Isus, cît e de duioasă, de blajină a-

ceia a Precestei; nimic din actuala decorațiune nu a putut să întrecă expresivitatea icoanelor bizantine. Și e, poate, aceasta ușor de explicat. Mai pătrunși și mai aproape de personalitatea lui Isus, artiștii timpului de atunci, de la făcuții apostoli care sgrăiau pe părășii catacombelor imagina *Ihtisului*, acest rebus-mistic care ferea pe cel ce mărturisea în Cris-tos de ochiul prigonitorului, și până la călugării-pictori ai primelor mă-năstiri, știau să pună mai mult adevăr decit decoratorii timpului nostru, dintre care unii s'au răfăcit cu toful de orientarea cea dreaptă; așa încit se poate spune că cele dintăi decorațiuni religioase sînt și cele mai a-preciable, întrucit ele păstrează în sine simbul credinței ce a încolțit în aceiași vreme și pentru aceiași credincioși, între care se numără și primii decoratori creștini.

De la bizantini, decorațiunea a trecut pe minile călugărilor de la Athos, care au întregit cu multă pricepere sistema iconică, însemnînd pen-tru totdeauna un gen de pictură cu tehnica și școala ei aparte. Tot de la acești călugări-pictori moștenim și noi cele mai de valoare decorațiuni religioase, care în București se vād la Stavropoleos, Narthexul din Bi-serica Batiște, Pitar-Moșu și Biserica Sf. Ștefan din Calea Calarașilor. (Aci au rămas numai în medalioane). Și cine ne poate spune că la un moment dat noi n'am avut de la Tismana până la Putna aceiași deco-rațiune cu aceleași mindre frescuri zugrăvite din porunca evlavioșilor noștri voievozi și cu mina vestișilor pictori athoniți..... Că așa trebuie să fie, ne-o dovedește asemănarea frescurilor luate din oricare parte a Țării romînești, care, executate în aceiași factură, reprezintă și acelaș lip.

Au venit vremurile însă, ca toate aceste icoane neprețuite atit ca adevăr religios cit și ca adevăr artistic să fie dilsruse fără milă, nu din poruncă înaltă, dar din nepăsare și rălăcire s'au prăpădit frumoase fres-curi, în toful sau în parte, după cum il tăia capul pe cel căruia i se în-credința repictarea unei biserici. Astfel au perit numeroasele decorațiuni de la Biserica Agiù, tot așa am pierdut pentru totdeauna cele mai bine păstrate decoruri (bi'e, până la restaurare) de la Biserica Batiște, cele de la Biserica Slinji, Scaune și încă vre-o cîteva biserici, între care și Sf. Ștefan. Toate aceste monumente până acum cîțiva ani^{*)} păstrau încă prima frescă în toată frumusețea și puritatea stilului athonit, a căreia școală eminamente expresivă ne-a dat acele Preciste duioase, acci Cris-toși drepți în seriositatea lor, sau în fine acei mucenici indurerați, pe bu-zele cărora a încremenit cuvîntul Evangheliei. Și cine ne-a prăpădit a-ceastă bogăție de decorațiuni; pe care sintem siguri că se găsesc cîțiva în țara asta ca să le socotească drept comori de artă demne de renume? Cine și-a permis să ne nimicească și nouă acele Preciste plinse ca după Cel ce se duce, acei Cristoși temuți în înțelepciunea cu care privesc din bolți, sau în fine acei apostoli scofilciți de veghe și de posturi, propovă-duitori de bine și adevăr? Cine sînt *inconoclaștii* timpurilor noastre? Să

*) Biserica Batiște a fost prăpădită în vara trecută.

nu răspundem cu nume să nu precizăm fapte pentru ca să nu învinuim*) Să se știe însă că de la un capăt la altul al Țării, sub pretextul reînnoirii, ni se distrug vechile icoane athoniste, aceste prețioase documente de decorațiune și ortodoxie. Un preot, ca să complacă drept credincioșilor din parohia sa, tocmește un zugrav care înfrumusețează, zice el, biserica cu sfinți de modă nouă; un tânăr necopt, abia eșit din școala de Arte Frumoase—unde nu se studiază pictura bisericească—se angajează cu repictarea unei biserici și aduce acolo desenul și tehnica învățată în academie; un Grec sau Sîrb de pripas colindă satele și cade la învoială cu arendașul ageamiu pentru a zugrăvi din nou biserica cea veche din virful dealului, în stil secesion! Un pictor de-a treia mînă se dă de bine pe lângă epitropul unei biserici și cade la învoială cu acesta pentru a restaura pictura bisericii. E de-ajuns cred; dacă înșirarea acesta nu ar avea ceva înristător pentru noi, am continua mai departe, arătînd isprăvile acestor noi iconoclaști, cărora nu li se opune nici o împotrivire și care, senini la conștiință pe cît erau de barbari iconoclaștii din istorie, trec cu văpseaua cea nouă peste frescurile vechi.

Și răul mai are o față. În locul frumoaselor și bisericeștilor imagini, se pun sfinți de moda cea mai nouă, fasonași, chipeși, ce nu sînt de legea noastră, cum nu sînt nici de caracterul decorativ al unei picturi murale. Inlocuirea aceasta are ceva din inconștiența barbarilor năvălitori, care impuneau cetăților cucerite pe idoli lor.

Și nu e nimeni care să se împotrivescă celor din urmă iconoclaști?

A. Baltazar.

*) De altfel făptașii nici nu pot fi trași la răspundere.

Cronica Științifică

— Cristalele lichide și teoriile asupra vieții —

Mulți vor fi surprinși cefind aceste cuvinte: cristale lichide. Cu toții știm că un cristal este un corp solid, avind o anumită formă geometrică, pe cînd un lichid, n'are forma lui proprie ci o ia totdeauna pe aceea a vasului în care e închis. Ar urmă că starea lichidă a materiei este incompatibilă cu starea cristalizată.

Așa ar fi, dacă ne-am mărgini să considerăm numai forma geometrică și consistența. Dar cristalele, așa cum le cunoaște fizica clasică, mai au și alte particularități, dintre care cea mai de căpetenie este orientarea moleculelor după un anumit sistem de puncte în spațiu; ca urmare a acestei orientări sînt proprietățile optice particulare ale celor mai multe cristale.—Știm, de pildă, că silicea cristalizată are proprietăți optice cu totul deosebite de ale silicei amorfe.—După fizica clasică însă, aceste două caractere, starea solidă și orientarea moleculară, sînt indisolubile. Ea nu poate concepe o orientare moleculară permanentă, decit într'un corp solid. În lichide, orientarea n'ar putea exista fiindcă moleculele sînt mobile una față de cealaltă.

Și cu toate astea, profesorul Lehmann, din Karlsruhe, studiind proprietățile optice ale mai multor substanțe în fuziune, sau, mai ales, în amestecuri cu alte substanțe streine, a văzut că, în anumite condițiuni, se formează în sînul masei lichide agregate moleculare cu formă definită, care, în lumina naturală și în lumina polarizată, prezintă caracterele optice ale cristalelor. Aceste agregate sînt lichide, căci se pot ușor deforma prin presiune. Ele pot avea forme foarte felurite: bastonașe, sferule, firifoare, ace, etc.—Lehmann și elevii săi au găsit o mulțime de substanțe organice care pot forma astfel de *cristale lichide* și, observîndu-le la microscop, au descoperit la ele cîteva proprietăți importante de

cunoscut, atît de către fizicieni cît, mai ales, de biologiști. Iată cele mai însemnate din ele.

Oleatul de amoniu formează niște cristale de formă piramidală, care au proprietatea de a se contopi cite două cînd vin în atingere și a da naștere unui cristal mai mare, ce are exact aceeași formă ca și cristalele mici din care a provenit.—Acest fenomen e cit se poate de asemănător cu conjugarea dela organisme inferioare.

Eterul etilic al acidului paraazotibromcanelic poate da naștere unor firisoare lungărețe ce se mișcă în lichid ca niște șerpi, învîrtindu-se adeseori și în jurul axei lor longitudinale.

Dar fenomenul cel mai izbitor este cînd cristale de acestea, în formă de bastonașe, cresc într'una și cînd, ajungînd la o anumită dimensiune, se taie în două jumătăți egale. Fiecare din aceste jumătăți se mișcă, crește pînă ajunge dimensiunile cristalului primitiv și apoi se taie și ea în două și așa mai departe.—Acest fapt este imaginea cea mai apropiată a diviziunii celulare.

Ziceam că fenomenele ce se petrec cu cristalele lui Lehmann sînt importante de cunoscut în special de biologiști. De ce ?

Oricine a celît puțină biologie generală știe că s'a discutat, se discută și se va discuta încă multă vreme asupra mecanismului intim al fenomenelor vieții. Astăzi, încă, savanții biologiști sînt împărțiți în două tabere: una, cea mai puțin numeroasă, care susține teoria numită *neovitalistă* și alta, cea mai numeroasă, susținînd teoria *fizico-chimică* a vieții.—Această din urmă teorie ciștigă din ce în ce mai mult teren în detrimentul neovitalismului. Ea pretinde, în scurt, că toate fenomenele ce le prezintă viețuitoarele, oricît de complicate ar fi ele, nu sînt decît fenomene fizico-chimice, din care unele se pot observa, altele se vor mai descoperi, și în natura neorganizată, dar care în ființa vie se îngrămădesc în așa mare număr, se influențează și se condiționează unele pe altele în așa grad, în cit rezultanta generală a acestei fenomenalități prodigioase ne apare sub formă de fenomene cu totul distincte de cele ce observăm în natura brută.

Neovitalismul, la rîndul său, afirmă și el că organismul viu nu pune în joc alte forțe decît cele fizico-chimice, dar ele nu se deslășoară la voia înțimplării ci sînt *conduse* de către un *ce*, pe care l'am putea asemăna cu chimistul care supraveghează și conduce reacțiunile dintr'o fabrică de produse chimice. Există pentru neovitalism o *forță diriguitoare* în organism, care poruncește ficatului să fabrice glicogen, creierului să gîndească, ochilor să vază etc. Această forță face totul, știe tot ce se petrece în organism. Ea se bucură de multă autoritate, pentrucă celulele o ascultă cu sfințenie; cînd ea le spune să se specializeze, fiecare în vederea unei anumite slujbe, ele o fac numai decît. *Dominanța* aceasta (după cum o numește Reinke) este agentul finalității și lot ea regulează, cu o măiestrie neîntrecută, pla-

nul după care se va face diviziunea celulelor, dezvoltarea și constituirea animalului ori plantei adulte.

Dominanta și-a găsit adepți și în Franța și în Germania, dar pe malurile Dunărei de jos s'au găsit unii care i-au schimbat numele, zicându-i *suflet*. Acești savanți români au făcut în această privință progrese mari și sintem îndreptății să ne așteptăm ca într-o zi să ne demonstreze pe cale experimentală existența lui Dumnezeu.

Neovitalismul, doctrină formulată și acceptată de persoane prea grăbite să explice totul, este dăunător mersului științei. O teorie științifică nu trebuie să se mărginească numai în a explica și înlănțui faptele cunoscute; ea trebuie să mai fie și *folositoare*, adică să înlesnească descoperirea de fapte nouă. Și pentru a fi folositoare, trebuie ca pivotul său să fie un element abordabil pe cale experimentală.—La ce folos se poate aștepta știința dela o teorie al cărei simbur e format din dominante, suflet și chiar Dumnezeu? Sint acestea lucruri care să intre în cadrul experimentării?

Infinit mai folositoare este teoria fizico-chimică a vieții, fiindcă ea împinge știința spre progres, îndboldind pe savanți să caute raporturi nouă între fapte și să fie conduși astfel la descoperirea altor fapte până acum necunoscute.—Dar acestei teorii nu trebuie să-i cerem încă să ne explice fenomene biologice complicate ca: forma specifică, adaptarea, ereditatea etc. Până acum ea este nepulnicioasă în această materie. Vor veni însă și timpurile acelea, când toate fenomenele vieții vor fi susceptibile de o explicare pur fizico-chimică.

Trebuie să știm numai să avem răbdarea cerută unor adevărați oameni de știință, care-și dau samă de complexitatea fenomenelor naturii și de greutatea ce întimpină cercetătorul de a le disocia și studia în mod izolat.

Revenind la cristalele lui Lehmann, să ne întrebăm ce impresie fac ele asupra neovitaliștilor?

Se înțelege că din moment ce ele se mișcă singure, cresc și se divid, iar cristalele fice cresc și ele și se divid la rîndul lor, neovitaliștii sint obligai, spre a fi credincioși doctrinei ce profesează, să le dozeze cu viață, cu dominante, cu suflet, căci așa fac ei cu celula care se mișcă, crește, se divide.

Desigur că cristalele lichide il pun în mare încurcătură pe bieții neovitaliști, dar cu atât mai rău pentru doctrina lor.

Cît pentru noi, adepți ai doctrinei fizico-chimice a vieții, fenomenele observate la aceste cristale sint o indicațiune prețioasă în calea ce urmăm.—Și în adevăr, nimic nu ne împiederă pe noi să presupunem că între fenomenalitatea relativ simplă a naturii brute și fenomenalitatea extrem de complexă a naturii organizate, există grade intermediare, care fac trecerea dela una la alta. Noi însă nu cunoaștem pînă acum aproape nimic din fenomenalitatea intermediară. Lanțul între fenomenele naturii brute și cele ale organismului viu este întrerupt, (întreruperea existind

numai în cunoștințele noastre), îi lipsesc o sumă de inele ce trebuiesc găsite.

Ei bine, unul din aceste inele este reprezentat de sigur prin fenomenele ce au loc la cristale. Se știe și s'a insistat de mulți savanți asupra asemănărilor ce le prezintă cristalele solide cu ființele viețuitoare. Cristalele solide cresc, își iau o anumită formă determinată de natura substanței ce cristalizează, își repară rănilor, se înmulțesc prin însămințări într'un mediu anumit etc.

Cristalele lichide, cu proprietățile lor de a se mișca, de a crește și de a se divide, reprezintă un nou inel al lanțului ce leagă fenomenele vieții de cele ale naturii neviețuitoare.

Pentru noi, cristalele lichide nu sînt viețuitoare, ci reprezintă numai unul din pașii pe care-i face natura, cînd trece dela neviețuitor la viețuitor.

Dr. D. Călugăreanu.

Cronica Internă

— Amnistia —

Sînt împrejurări, în viața popoarelor, cînd amnistia e singurul mijloc demn de a rezolvi o situațiune,—mijloc impus și de elementarul simț de umanitate și de înalta rațiune de Stat.

Țara Romînească trece astăzi tocmai prin astfel de împrejurări.

Imi veți permite să las deocamdată considerațiunile de ordine sentimentală, care nu pot convinge decît pe cei... convinși.

Să ascultăm numai glasul rațiunii.

O crimă, care atrage după sine fatal fulgerele legii, presupune întotdeauna o ordine stabilită și acceptată de toți: crima se prezintă atunci ca o abatere de la normă, și pedeapsa ca corolarul ei necesar.

Un fapt însă, oricît de imoral în sine și dăunător societății ar fi, nu poate fi pedepsit atunci cînd el este consacrat de judecata și sentimentul societății însăși,—pe care pedeapsa e menită să o apere—cum, de pildă, se întîmplă cu moravurile înrădăcinate adînc în viața unui popor.

Vendeta în Corsica sau Caucazia, infanticidul în Polinezia, asasinarea bătrînilor la unele triburi din Nordul Siberiei, formele de promiscuitate sexuală citate cu profuziune în cărțile lui Morgan, Spencer, Tylor etc., sînt tot altele fapte, după judecata noastră, imorale și antisociale,—dar care om sănătos la mîntre ar putea pretinde că ele ar trebui combătute acolo prin pedepse aspre?

N'ar fi nici drept nici rațional de a pedepsi toate aceste fapte, care nu sînt în contradicție cu ordinea stabilită și recunoscută de popoarele în chestiune, fiindcă aceasta s'ar reduce la idea absurdă de a pedepsi un popor întreg pentru moravurile lui.

Pe de altă parte se poate întîmpla ca faptele reprobate de ordinea stabilită să nu poată atrage după sine nici o pedeapsă, atunci, cînd într'un moment dat, dintr'o împrejurare sau alta, această ordine însăși este tulburată, sau mai bine, dacă ne-am exprima așa, e suspendată sau chiar desființată.

Cine ar putea pedepsi, de pildă, toate grozăviile ce se săvîrșesc pe bordul unui vas naufragiat, cînd instinctul de conservare, desgolește țara, în toată sălbătăcia ei primitivă, în omul cel civilizată? Cine s'a

gîndit să pedepsească, după incendiul cel mare al „Bazarului” din Paris, pe acei ce culcau la pămînt, cu lovituri de ciomege, pe logodnicele, nevestele sau chiar pe mamele lor, pentru a-și deschide drumul spre ușă?...

Mișcările revoluționare, cînd cuprind masele populare adînci, se caracterizează tocmai printr'o astfel de suspendare a ordinii stabilite: am putea spune, în limbajul lui Hobbes, că atunci, se denunță acel „contract social”, în virtutea căruia a fost încetat „bellum omnium contra omnes” și s'au impus societății toate normele de drept și toate prescripțiunile moralei....

Aci e izvorul grozăviilor în toate războaiele civile.

Într'un războiu civil, însă, ca în toate războaiele, nu sînt față în față criminali și oameni ai legii—oricare ar fi aparențele,—ci două tabere dușmane.

Și am avut un adevărat războiu civil (prea lesne am uitat acel moment, cînd membrii elitei noastre își trimeteau nevestele și copiii la Brașov, spre a-i pune la adăpost...): atunci cînd artileria noastră bombardă satele din Muntenia,—eram în fața unui act normal de represiune a crimelor săvîrșite (și nu vorbesc aci de *violența* represiunii), sau a unui *act de războiu*? Sau atuncea cînd se impușcau la marginea satului—după ordinul unui oișter sau sergent major, cei denunțați de cătră... „învingători”?...

Trebue să avem curajul de a privi adevărul în față. Represiunea, oricît de cruntă, nu numai că trebue exercitată în anume forme legale, dar ea nu poate fi îndreptată decît împotriva celor ce sînt *personal* vinovați, pe cînd un act de războiu nu e dominat decît de un singur scop: *biruința* cu ori-ce preț; cînd o cetate e asaltată, cine mai gîndește la suferințele populațiunii pacinice și nevinovate?

În zădar ni s'ar spune că de o parte se aflau reprezentanții ordinii și ai ideii de stat, pe cînd de cealaltă parte numai anarhia.

Aceasta nu schimbă esența lucrurilor.

E vădit că o mișcare revoluționară, ce nu s'a născut dintr'o acțiune politică conștientă și organizată, ci numai din izbucnirea elementară a patimilor pornite de suferinți nespuse,—oricît de legitime ar fi în sine revendicările populare,—nu poate duce decît la anarhie.

Dar anarhia nu poate fi o stare socială definitivă, ea cel mult poate duce la o nouă ordine,—probabil, în cazul nostru,—impusă din afară, prin spulberarea tuturor elementelor ordinii celei vechi a statului Român, mormîntul năzuinților de veacuri ale unui neam obidit, ce a fost trăit....

Să nu uităm, cum spune R. von Ihering, că „anarhia este negațiunea formei de stat însă-și, este disoluțiunea desăvîrșită a societății. Ori-cine ar veni să pue capăt unei asemenea stări de lucruri, și, prin ori-ce mijloc, *prin foc și sabie*,—un uzurpator pămîntean sau un *cuceritor străin*,—el are dreptul la recunoștința societății....” (*Zweck im Recht* v. I, p. 313).

Oricine!..... Dar acest „detaliu” nu ne este indiferent...

Ori-și-cum, odată ce sîntem siliți să explicăm și să justificăm acțiunea de stat prin astfel de considerațiuni, e vădit că am trecut printr'un adevărat războiu civil, că „pactul social” a fost un moment suspendat...

(In treacăt să fie zis, în lumina acestor considerațiuni, cit de ridicolă ne pare invocarea articolelor codului penal împotriva prefectilor care, în aceste împrejurări, căutau să intervină mai energic în raporturile dintre proprietari, arendași și țărani...)

Atunci?

După ce ordinea a biruit, cea dintăiu grijă a învingătorilor, ca să păstrăm limbajul acesta convențional, trebuie să fie *reinoirea contractului social*. Și aceasta nu se poate face prin dominațiunea forței brutale, nici prin fulgerele codului penal împotriva învinșilor, ci numai prin *impăciuirea sufletelor*, prin uitare și iertare, prin înfrățirea învingătorilor și a învinșilor de ieri.

Să nu scăpăm din vedere, că în condițiuni normale, cînd un om săvîrșește un fapt penal, acesta nu este numai reprob de simțimîntul public, dar și însuși făptuitorul—afară de cazurile patologice,—chiar dacă nu se căește, simte totuși ligimitatea represiunii.

Dar în mișcările populare, determinate totdeauna de adînci cauze sociale, și învingătorii și învinșii au credința ireductibilă în dreptatea cauzei lor.

În asemenea împrejurări, pedeapsa nu poate apărea ca un act de justiție, ci de răsbunare și de ură.

Dacă au trecut vremurile cînd războaiele între popoare duceau la exterminarea sau robirea celui învins, nici războaiele civile nu mai pot avea de urmare acte de răsbunare din partea învingătorilor ci, alături de opera de reparațiune a relelor sociale care le-au dat naștere, trebuie să vie și un act de înaltă înțelepciune socială, iertarea, *amnistia*.

Numai astfel se poate ajunge la o pace socială temeinică.

Astfel, considerațiunile, dacă voiți *sociologice*, asupra amnistiei, ca act prin care se reînnoește „contractul social”, suspendat în epoca mișcărilor revoluționare, cînd nu se pot aplica normele obicnuite de represiune penală, se concretizează în *rațiunea de stat*, în interesul superior de a asigura dezvoltarea normală și pașnică a statului; ele corespund, pe de altă parte, și simțului elementar de umanitate.

Destule victime!

Să întorcem mai curînd această pagină tristă a istoriei noastre, pentru care sîntem responsabili în primul rînd *noi*, cei care ne bucurăm de toate privilegiile, *noi* care avem toată puterea, *noi* care am lăsat ca dureri nealinate să dea naștere la atîtea patimi și la atîta ură, —*noi*, nu cei nenorociți, orbiți de suferință, din satele întunecate.

Să întorcem această pagină *cu totul*, și pentru ei și pentru ceilalți nenorociți, care în numele ordinii au depășit măsura, chiar cea iertată de împrejurări...

Vor scăpa cîțiva făptuitori de rele ce s'au folosit de vremuri tul-

huri pentru a-și da drumul pornirilor spre pradă și omoruri; vor scăpa cîțiva amețiți de putere, de biruință, care nu și-au putut stăpîni instinctele sanguinare, ce se trezesc în ast-fel de clipe?..

Pentru aceasta, să rămînă încă luni de zile sub povara investigațiunilor, fatal pățimașe, mii și mii de simpli rătăciți?

Și cine poate găsi aci cumpăna dreaptă, cine poate fixa limitele cele iertate de împrejurări, cine poate măsura marginile răspunderii?

Să întoarcem pagina...

* * *

În răspunsul ce a dat la interpelarea d-lui N. Iorga, Ministrul de Interne a accentuat greutățile problemei din punctul de vedere al omului de guvernămînt, rezervele și distincțiunile ce trebuiesc făcute.

Îmi dau bine seamă de ele, îmi dau bine seama și de faptul că amnistia nu poate, *nu trebuie* să plece dela parlament.

Nu voesc să discut aici nici dificultățile tehnice, nici considerațiunile constituționale.

În această clipă de grea cumpănă, cînd tot viitorul nostru a fost pus în joc, cînd în mijlocul sbuciumului valurilor tulburi ale politicii noastre s'a simțit nevoe măcar de un punct statornic pentru a arunca ancora de nădejde, — și manifestul de reforme ne-a fost dat în numele Regelui, — înțeleg că și acest act de dreptate și de iertare ne va veni tot de sus.

Cînd egoismul feroce de clasă, cînd nedreptatea socială au stîns pînă într'atita simțul de solidaritate națională, incit am putut sili să se răscoale acest blînd și mult răbdător neam, tocmai în momentul acesta istoric, cînd la ușă bat atîtea prefaceri mari în jurul nostru, — atunci avem datoria ca cel puțin simbolul intereselor permanente și vecinice ale Statului să rămînă viu în conștiința poporului, să fie înrădăcinată cît mai adînc în el credința, că și în mijlocul suferințelor lui neînchipuite, el are unde să caute dreptate și pace, și să afle în strălucirea unei Coroane chezașia unui viitor mai fericit.

Da, îmi dau bine seama cîte trebuie să cumpănească, față de o măsură atît de gravă cum este amnistia, un om de guvernămînt, îmi dau bine seama și cît pot trage în cumpănă pentru oamenii de guvernămînt aceste șiruri scrise în fuga condeiului, — îmi dau bine sama de toate...

Totuși, socot că mi-am făcut datoria, și nădăjduesc că nu va întirzia prea mult acel moment cînd toate vor fi cumpănite, măsurate, chibzuite, socotite, — și, *după amnistie*, prin realizarea reformelor făgăduite, ni se va deschide o *nouă* pagină a istoriei noastre.

C. Stere.

Cronica Externă

— Disolvarea Dumei —

Rare ori Nicolae II a avut o inspirație mai nefericită decât în ziua în care a disolvat a doua Dumă. Dacă el s'ar fi mulțumit numai s'o disolve, hotărîrea lui s'ar fi putut înțelege și justifica întru cîtiva. Dar faptul că el a profitat de disolvarea Dumei pentru a restrînge actuala lege electorală, pentru a face din această legislațiune, care deja înzestra Rusia cu o reprezentațiune atît de ciuntită și de puțin democratică, o armă și mai puternică de reacțiune, dă disolvării Dumei caracterul unei adevărate lovituri de stat. Și atunci naște întrebarea, dacă un asemenea act este un act de prevedere și de înțelepciune politică, dacă el este de natură să grăbească desnodămîntul păcînic al problemelor politice și sociale, care de alîta vreme frămîntă poporul rusesc și de cîtiva ani s'gîndue pînă în temeliiile lui vastul edificiu al Impărăției moscovite?

Pentru a răspunde la această întrebare, se cuvine să cercetăm motivele pe care Țarul a sprijinit disolvarea Dumei. Nicolae II a pretins că Duma se împotrivesc arestării deputaților pe care poliția i-a dovedit amestecați într'un complot în potriua familiei imperiale. Faptul însă nu este exact. Duma nu a refuzat să rîdice imunitatea acestor deputați. Duma a refuzat numai ca stante pede, fără o prealabilă și minuțioasă cercetare, să dea pe mîna justiției 30 și mai bine de membri ai ei. Duma a crezut de cuviință să trimită cererea guvernului înainte unei comisii alese din sînul ei. Și bine a făcut. Pentru cine cunoaște procedurile poliției țariste, pentru cine știe ușurința cu care în Rusia se făuresc cele mai grave învinuiri și se inscenează cele mai îngrozitoare comploturi, pentru cine știe toate aceste lucruri, și desigur că membrii Dumei le știau mai bine decât ori-cine, pentru toți aceștia era firesc lucru ca Duma să ceară guvernului măcar rîgazul unei cercetări, pînă a da pe mîna

polițiștilor autocrației capetele deputaților învinuiți. Dealtminteri, acest motiv în jurul căruia Țarul a făcut atita sgomot, nu a fost adevărata cauză a disolvării, el n'a fost decît un simplu pretext. Dovada e lesne de făcut. Dacă Nicolae II ar fi fost de bună credință, el ar fi așteptat ca comisia desemnată de Dumă să-și fi dat verdictul și atunci, dacă Duma ar fi respins într'adevăr cererea poliției sale, n'avea decît s'o disolve. Dar Nicolae II a disolvat parlamentul înainte chiar ca el să se fi rostit într'un fel sau într'altul, desvăluind astfel prin pripita sa hotărîre, tuturora, că chestia complotului a fost un simplu pretext.

Și dacă așa lesne se surpă motivele invocate de Țar, să vedem ce se ascunde îndărătul lor, care e adevăratul motiv care a determinat pe Nicolae II să disolve cea de a doua Dumă? Motivul adevărat stă în lupta surdă dar înverșunată dintre autocrație și parlamentarism, care de fapt conviețuiesc în actuala întocmire constituțională a Rusiei. Furtuna revoluționară a silit la un moment dat autocrația să dea Rusiei o reprezentare națională și să supue actele guvernului controlului acestei reprezentățuni. Dar autocrația nu a consimțit niciodată la această scădere a atotputerniciei sale. Ea i-a fost smulsă, smulsă fără voia și în potriva voinții ei. Și din acel moment, în loc ca autocrația să caute să îndrumeze Rusia spre viața parlamentară nouă, cu care fusese inzeștrată prin puterea însăși a timpului și a împrejurărilor,—autocrația nu s'a gîndit decît la un singur lucru, nu a avut decît o singură grijă, cum, prin ce artificii de procedură, prin ce mijloace de intimidare administrativă, prin ce manifestațiuni de forță brutală va putea să redobîndească puterea pierdută, sau cel puțin să transforme într'o ficțiune legală reprezentațiunea națională. Trebuie să recunoaștem și să mărturisim că această idee, Nicolae II, cu sprijinul sfetnicilor și a camarilei sale, a urmărit-o cu o energie și cu o tenacitate demnă de scopuri mai înalte. De două ori în doi ani, Nicolae II a disolvat Duma și a restrîns legea electorală. De două ori a rezolvat pe cale de ukazuri împărătești, în afară de Dumă sau în ajunul convocării ei, probleme agrare și constituționale de cea mai covîrșitoare însemnătate pentru echilibrul social al Imperiului Rusesc și pentru viitoarea lui organizare politică.

Roadele însă ale acestei politici nu au fost cele pe care Țarul le dorea. Prin ele Nicolae II nu a întărit autocrația, prin ele a întărit numai revoluția. Într'adevăr, la fiecare disolvare de Dumă, la fiecare restrîngere a legii electorale, poporul rusesc a răspuns printr'o mai puternică afirmare a idealurilor sale democratice. Prima Dumă a fost înaintată, cea de a doua și mai înaintată încă. Și dacă Duma a fost așa de hotărît revoluționară, ce trebuie să fie opinia publică din Rusia, care s'a oglindit în majoritatea parlamentară numai după ce a trecut prin numeroasele site, cu meșteșugire făurite de birocrăția țaristă pentru a opri adevăratele aspirațiuni populare? Mai mult; cit de favorabilă revoluției trebuie să fie opinia publică din Rusia, se vede și de acolo că țărănimea—care este incultă, lipsită de pregătire politică, care până azi nu a participat decît la viața comunală care a fost în umbră și sistematic înăbușită,—că această

țărănime a înfruntat toate ingerințele administrației, toate amenințările poliției, toate împiedecările legii și a știut prin alegerea Dumei azi disolvate, să afirme voința ei cu o tărie ce a surprins lumea civilizată și cu care s'ar fi mândrit desigur multe democrații organizate și conștiente.

Și când totul ne dovedește că acesta e curentul care mișcă până în adâncimile lor masele rusești, ce crede Nicolae II că poate aștepta de la acte de autoritate ca disolvarea Dumei? 'Asemenea acte protivnice voinții populare nu pot decît să ațîțe urile, să exaspereze patimile și să arunce noi scinteie peste focul abea stîns al revoluțiunii rusești. Poporul rusesc, cînd va vedea că cu cit vrea mai hotărît și mai puternic libertăți și dreptate, cu atîta țarul se reîntoarce mai mult către autocrație și ascultă mai mult de șoaptele interesate ale celor ce au dus Rusia la marginea prăpastiei,—nu va abdica pretențiile lui, cari fac azi parte integrantă din mentalitatea și din sentimentalitatea lui, însă în loc să le afirme prin cuvîntări și prin scrieri pe căile legale pe care în zădar le reclamă, le va afirma prin bombe și focuri pe căile ilegale, care singure îi mai stau deschise.

Iată, la ce, politica disolvărilor va duce poporul rusesc!

Știm că s'a făcut mult sgornot în cercurile țariste și în presa europeană în jurul incoerenței debaterilor Dumei, că s'a susținut că deputații ei nu sînt în stare să facă o operă practică și folositoare, că nu știu să aducă decît contradicții și visuri acolo unde se cer hotăriri și soluții.

S'a făcut din aceasta o învinuire cu care se încearcă să se dovedească lumii că Rusia nu e coaptă pentru regimul reprezentativ.

Se poate ca debaterile Dumei să nu fi avut acel caracter de maturitate politică pe care îl au parlamentele vechi, cu tradiții seculare. Se poate ca idealurile și visurile să fi covîrșit adeseori realitatea. Dar acest lucru era firesc, și în ziua în care țarul a convocat prima Dumă, trebuia să știe că lucrurile se vor petrece astfel. Era firesc să fie așa, fiind că un popor chemat pentru prima oară la viața publică nu poate să mînuiască arma reprezentațiunii naționale cu aceeași ușurință, cu aceeași siguranță, cu aceeași experiență și autoritate cu care acest regim este mînuit de popoarele chemate de veacuri la viața publică și crescute din generație în generație cu conștiința drepturilor și îndatoririlor cetățenești. Infine, era firesc să fie așa, pentru că în primele Dume poporul rusesc nu participa numai la ocîrmuirea Imperiului, în primele Dume poporul rusesc, după veacuri de înăbușire și de întuneric, vedea pentru prima oară lumina și libertatea. Cum era să nu se trădeze în gesturile Dumei bucuria libertăților prea mult așteptate și plătite prin atîtea suferințe? Cum era să nu se traducă prin oarecare rătăcire și orbire trecerea dela întuneric la lumină? Cum era să nu fie patimă, cînd se vorbea în numele mai multor veacuri de nedreptate, cum era să fie măsură în vorbă, cînd se vorbea în numele mai multor veacuri de tăcere?

Prin urmare, în loc de a trage de aci argument în potriva Dumeilor, Țarismul trebuia să vadă în toate acestea manifestațiunile naturale ale începuturilor unei vieți parlamentare și, în loc să disolve Dumele, el trebuia să muncească pentru a face educațiunea politică a celor care, la urma urmei, fuseseră chemați a lua parte la ocîrmuirea Rusiei, numai fiindcă autocrația dovedise că nu mai este în stare să poarte singură sarcina statului și să satisfacă prin mijloacele, de care ea dispunea, nevoile numeroase, complexe și uneori contradictorii ale popoarelor unlte sub scepțrul Țarilor.

Disolvarea Dumei nu va contribui deci nici la pacea internă a Rusiei, nici la pregătirea ei pentru viața publică. Disolvarea Dumei va contribui numai la un lucru: la întărirea în Rusia a anarhiei, în fapte și în spirite, și la prelungirea revoluției din cauza tocmai a acestei anarhii, pe care Țarul prin politica lui nechibzuită a intronat'o astăzi și a făcut'o stăpîină autocrată peste destinele poporului său.

I. G. Duca

Miscellanea

„1907“

Poezia d-lui A. Vlăhucă, publicată în N-rul trecut al „Vieții Românești,“ a dat naștere unei literaturi întregi de incriminațiuni, atât împotriva veteranului poeziei românești, cât și împotriva noastră, și în fruntea campaniei acestia s'au pus tocmai „cavalerii „artei pure“, lealii și credincioșii colaboratori ai „Epocei“, cari ne învinuiau atita, că sintem „politiciani“ și că nu facem literatură, decit pentru a servi un anume partid !...

Nici logica d-lui Maiorescu nu i-a putut lumina, că nu putem fi în același timp „politiciani ordinari“ și „anarhiști“ gata de a da cu barda în Dumnezeu...

În ce ne privește pe noi, am putea foarte ușor înlătura ori-ce incriminațiune :

Crede, serios, *Epoca & Co.* că o *revistă literară* poate refuza u-nui Vlăhucă publicarea vre-unei poezii, ori-care ar fi ea ?

Dacă o *revistă literară* trebuie să-și asume toată răspunderea pentru articolele teoretice ce le publică, ea vădit nu poate trata o poezie sau o nuvelă ca un articol de gazetă și nu poate fi responsabilă, în această privință, decit doar din punctul de vedere al *criteriului său de artă.*

Și „criticii“ noștri au dreptul să pretindă, după un an și jumătate, că nu cunosc direcțiunea noastră generală, tendințele acestei reviste ? Le-a trebuit poezia d-lui Vlăhucă pentru a le afla ?

Dar pentru a discuta cu „Epoea“ pe această temă, o *somăm* să publice o declarație *iscălită* de un colaborator al său, d. S. Mehedinți, care e în același timp directorul „Convorbirilor literare“, că ar fi refuzat să publice chiar poezia „1907“, dacă maestrul A. Vlăhucă i-ar fi cerut ospitalitatea.

Până atunci *Epoca & Co.* ne vor permite să nu le luăm în serios aerele de indignare.

Dar în ce privește pe A. Vlăhuță, această campanie... „literară”, este cel puțin justificată, *in fond?*

E trist, că sintem siliți să ne oprim la ast-fel de întrebări.

Dar în invinuirile ce se aduc poetului nostru se tradează acea concepție falsă și nedreaptă,—izvorul celui mai meschin politicianism,—după care Regele Carol (mai ales dacă zilele de opoziție se prelungesc peste măsura răbdării celor ahtiați!) este singurul vinovat de toate relele și neajunsurile vieții noastre publice. Ah, de cite ori am văzut perindându-se cea mai înjositoare cadelnităre cu injurii trivale, din partea unei anumite spețe de „oameni de stat”...

Nu, domnilor, nici Vlăhuță, nici „Viața Românească” nu au, nu pot avea această concepție, repetăm, falsă și nedreaptă, întru cit ea e contrară și bunului simț, și adevărului istoric și acelor aspirațiuni naționale, cari s'au încoronat prin așezarea pe tronul României a unei mari dinastii Europene, punîndu-se ast-fel capăt haosului și fluctuațiunilor de veacuri.

Dacă politicianii ahtiați pot avea ispita de a arunca păcatele noastre și ale părinților noștri pe seama unui singur om, această ispită e departe de cugetul unui poet ca Vlăhuță, pururea deschis adevărului și dreptății, și de direcția „Vieții Românești”, care s'a afirmat destul până acum pentru a putea fi bănuită de aceste concepții naive sau de „antidinasticism”.

Fabula lui Vlăhuță nu e un pamflet politic, îndreptat direct și personal împotriva Regelui Carol,—cărui a trebue să-i fim recunoscători cu toții pentru binele ce l'a putut realiza și față de care principiul dreptului Constituțional Englez „The King can do no wrong” ar trebui să ne oprească mai mult ca ori-cînd de a ne sustrage răspunderii pentru *vinile noastre*,—ci o creațiune poetică străină de ori-ce politicianism, și „bătrînul Rege” al fabulei nu e Regele Carol,—ci intruparea poetică a întregii noastre clase diriguitoare, a egoismului ei feroce și a nepăsării ei vinovate, pe care, cu tristeță constatăm acum abia două luni după potolirea răscoalelor, nici nenorocirile din astă primăvară nu le-au sguđuț în de ajuns...

Dacă pentru a ne biciui, poetul a ales forma unei vechi povești,

„Doar asta-i cam de mulțisor poveste”

—cu regi și curtenii lor din toate poveștile,—Minciuna și Lingușirea,—el, de sigur, nu s'a gîndit că reaua credință și... prostia vor da naștere acestei campanii de... minciuni și lingușiri...

Ne e rușine, că am fost siliți să insistăm atît de mult asupra unui lucru atît de simplu, că o poezie nu poate fi judecată ca un articol de gazetă... Dar nici noi n'am prevăzut această campanie, căci alt-fel însoțeam publicarea fabulei d-lui Vlăhuță cu comentarii potrivite, care dacă n'ar fi dezarmat Minciuna și Lingușirea, cel puțin ar fi vădit pentru toți oamenii cinstiți și cuminți care sint adevăratele noastre sentimente, încît am fi fost dispensați astăzi să relevăm toată reaua credință și... prostia date pe față în campania „literară” împotriva lui Vlăhuță.

AMINTIRI VECHI...

D. Maiorescu se coboară uneori din Prytaneu pentru a-și spune cuvântul său asupra literaturii actuale, sub formă de rapoarte la Academie, în sesiunea de primăvară, când se decern premiile.

În această primăvară a făcut un raport, elogios de altfel, asupra volumului de nuvele și schițe al lui Brătescu-Voinești,—în care am citit cu surprindere următoarele rânduri, prin care meritul critic își motivează „impresia” de „momentană slăbire a autorului” ce i-a pricinuit nuvela „*In Lumea Dreptății*”.

„Tocmai persoanele, care ar trebui să deștepte simpatia cititorului, și-o înstrăinează printr'o *simili-cultură* de pretenție occidentală (Andrei Rădescu cîntă *Mondschein-Sonate* de Beethoven, Rădescu citește la tribunal pe Spencer și pe Nietzsche, Elena aruncă avocatului Beneș vorba de *amoral*), și toată expunerea are defectul de a fi *ostensibil tendențioasă*; iar unde începe tendența, încetează arta”.

Pentru ce „simili-cultură”? Pentru că Andreiu cîntă Beethoven și citește Nietzsche... Dar *în sine*, aceste lucruri nu sînt „simili-cultură” cî chiar curat *cultură*! Atunci ce se va fi petrecut în mintea d-lui Maiorescu, cînd a scris aceste rânduri?

Nu se pot face decît două ipoteze:

1) Ori că „Beethoven” și „Nietzsche” nu rimează cu tipul creat de Brătescu-Voinești, adică cu celelelalte fapte și însușiri ale lui Andreiu,—că din restul nuvelei rezultă că Andreiu este un om *incapabil* să pricicapă pe Beethoven și pe Nietzsche;

2) Ori că, dacă „Beethoven” și „Nietzsche” rimează cu tipul lui Andreiu,—Andreiu însuși, *în totalitate*, nu rimează cu adevărul, în provincie fiind *imposibil* un asemenea tip, deci creația lui Brătescu-Voinești fiind *pretențioasă*...

În ambele cazuri, meritul critic greșește. 1) În primul caz,—pentru că Rădescu e conceput și redat ca un om inteligent, cult și distins; ca un om care trăește mai mult o viață cerebrală, intelectuală și artistică; ca un om care, chiar în *concepția* autorului, trebuie să fie în afară și deasupra mediului; ca un om care, *chiar* din pricina superiorității sale, este nefericit. Dacă Brătescu-Voinești nu-l *caracteriza* ca superior (prin multe lucruri, între care deci și prin „Beethoven” și „Nietzsche”), toată concepția nuvelei sale cădea. 2) În al doilea caz—dacă d. Maiorescu crede falsă și deci—în cazul acesta—*pretențioasă* crearea acestui tip într'un orașel de provincie, atunci D-sa nu cunoaște țara din 1907, socotind-o tot cum era la 1867. Dar în toate părțile țării se găsesc, rar nu-i vorbă, oameni ca Rădescu, și... avocatul din Tîrgoviște Brătescu-Voinești este argumentul cel mai puternic!

Numai cînd „Beethoven” și „Nietzsche” n'ar rima cu restul însușirilor lui Rădescu, cu *tipul* său; sau numai cînd „Beethoven” și „Nietzsche” ar fi imposibili într'un mic orașel,—numai atunci ar avea un înțeles fraza d-lui Maiorescu....

Noi credem că D-sa a scris acea frază din două pricini: Mai întâi din cauza concepției junimiste: cultura la noi, ca *cultură*, nu poate fi și nu este decât apanajul unei elite; iar cultura celor mici nu poate fi decât o „simili-cultură...“ A admite existența *culturii* la un avocat din Tirgoviște, este a renunța la *vechea* concepție junimistă a „forme goale...“ Rizescu trebuia, și el, să reprezinte „forma goală!“—Și al doilea, tot din cauza concepției junimiste, de astădată cu o doză mai mare de Schopenhauerianism, și cu oarecare necunoștință a nouălor împrejurări: credința, cum am spus mai sus, că țara aceasta a rămas tot în starea dela 1867, pe cînd, în adevăr, era imposibil la Tirgoviște un om care să se delecteze cu Beethoven și cu Nietzsche....

Iar imperturbabila siguranță cu care d. Maiorescu scrie propoziția: „Iar unde începe tendența, încetează arta“,—se explică tot prin aceeași concepție și tot prin același 1867, ca să vorbim cît mai respectuos...

Poate pela 1867 să fi fost și curentă, și de bon ton, și la modă, și semn de distincție intelectuală, această teorie, exprimată așa de lapidar de d. Maiorescu în șase cuvinte.

Astăzi nu mai este ca la 1867 (dacă așa va fi fost și pe-atunci).—Fiindcă *nu există* scriitor care să nu *cugete* și să nu pună *probleme* în opera sa, apoi *nu există* nici critic, care să nu reveleze modul cum scriitorul rezolvă problemele acestea, adică „tendențele“.

„*Ideile* autorului asupra acestui punct sînt următoarele: Franța e *disociată*. Ea e disociată prin dispariția acelor fășii, acelor grupe de oameni angrenate una în alta, care se numeau sau ordine de Stat, sau confrății, sau corporații... Ea mai e disociată pentrucă e centralizată.... Am nevoie s'o spun că aceste *idei* sînt atît de mult acele pe care le proferez pretutindene unde scriu, de cînd mă știu, că mi-ar trebui mult spirit de contradicție ca să nu le aprob... În privința disociației sînt deplin acord cu d. Barrès... E teoria lui Montesquieu, a lui Taine, a mea... a lui Durkheim etc. etc.“

E vorba de o carte de politică ori de sociologie?—Nu! E vorba de romanul *Les Déracinés* al lui Barrès... Și cine e acela care vorbește în acest chip de romanul acesta? Vre-un politician, vre-un sociolog?—Nu! E cel mai mare critic literar din Franța, un critic cum noi n'am avut, o *nu!*—e Emile Faguet!

Nu-i așa că e oribil? Să vorbească un critic de „tendențe“, cînd „unde încep tendențele, încetează arta“?

Voiți încă o mie de exemple? Sîntem gata să vi le dăm!

Și pentruce, mă rog, „tendențe“ și nu „tendințe“? Nu vi se pare că în această variantă a cuvîntului se ascunde o mică „pretenție“ de „aristocratism“ intelectual?

ABILITAȚI

Un ziar literar, după ce reproduce în No. său 21 poezia d-lui Vlahuță „1907“, fără ca să spună (decît într'o informație prizărită de pe

ultima pagină) că e reproducă,—în No. 22 publică o informație care se începe așa :

„Poezia d-lui Vlahuță, *apărută* în numărul nostru trecut etc.“...

Dacă ține numai decit, îi urăm și noi redactorului să i se îndeplinească dorința de a înșela pe cetitorii săi...

UN „DUȘMAN“

Un domn, a cărui cea mai înaltă ambiție e de a juca rolul lui Sancho Pança al d-lui Iorga, imitînd, cu stilul lui corpolent, stilul svelt al fostului director al „Sămănătorului“, pe care-l compromite prin o continuă și tenace caricaturizare,—se leagă din senin, în cronica lui „literară“, de activitatea politică a unora dintre noi, implicînd și numele revistei noastre...

Sărmanul !...

„JIDANO—UNGURI“ ?..

D-l N. Iorga, în „Neamul Românesc“ a aprobat alianța între Românii din Ardeal și Socialiștii Unguri....

Din nenorocire sectarismul și lipsa de simț politic ale socialiștilor din Ungaria au împiedicat de o camdată această alianță, ce, nădăjduim, tot se va impune prin judecata mai limpede a intereselor comune.

Dar... o discretă întrebare: pentru situația analoagă din Basarabia tot „Neamul românesc“ a gratificat pe Basarabeni cu calificativul de „jidano-ruși“. Pentru ce dar și Ardelenii n'au fost înfierați ca „Jidano-Unguri“ ?...

P. Nicanor & Co.

RECENZII

M. Sadoveanu, *La noi, în Viișoara*, Scrisori către un prieten.—București, Minerva, 1907. Prețul 2 lei.

Insfirșit!

Insfirșit, iată un volum țărănesc, „țărănist” al lui Sadoveanu.

În *Povestiri*, mai nu sînt țărani; în *Șovinii* sînt cîțiva, cîți trebuiau să fie într'un roman războinic; în *Dureri înăbușite* sînt cîțiva numai, căci „durerile înăbușite” se găsesc și la țară, dar încă nu sînt în proporție justă; în *Crîșma lui Moș Precu* sînt mai puțin decît aiurea,—chiar în prima bucată, țărani sînt numai un element al mediului în care se înfîrțesc personajele principale care nu-s țărani; în *Floare oflîtată* nu sînt țărani; în *Amintirile Căprarului Gheorghilă* sînt, da, mulți, peoștrucă armata romîno-ă e compusă din țărani, nu pentru-că autorul volumului acela a fost un scriitor „țărănist”; în *Mormîntul unui copil* deja sînt mai mulți, dar volumul, în definiție, oglindește într'o justă proporție, societatea romînească.—ba, cred că țărani sînt într'o proporție mai mică decît cea adevărată...

„Țărănismul” lui Sadoveanu, de omni constatat pur și simplu, de alții laudat, de alții hălit,—este o invenție. Am spus aiurea că acei care au caracterizat literatura lui Sadoveanu ca „țărănistă”, au fost loviți de un caracter foarte exterior al ei; că subiectele, în mare parte, sînt luate din

viața de la țară. Dar *Necunoscutul*, dacă se petrece la țară, e o navelă „țărănistă”? Dar chiar *Crîșma lui Moș Precu* e „țărănistă”? În ea eroii sînt „țărani”?

O altă cauză, pentru care Sadoveanu a fost socotit ca „țărănist” este campania „țărănistă” a d-lui Iorga... Și Sadoveanu, făcînd parte din grupul Sămănătorului, trebuia, înainte chiar de a fi celăl și priceput, taxat de „țărănist...” Și, o altă cauză, credeți-mă, sînt euperțiile editurii *Minerva*, al căror stil „romînesc” și „popular” sînt sigur că au avut un mare rol în clasificarea literaturii lui Sadoveanu...

Sadoveanu—na mă voi obosi s'o repet—este un mare și adevărat scriitor, care nu compune, ci creează. Și el nu poate crea decît conform cu realitatea—cu realitatea pe care o cunoaște... Și fiindcă, de pildă, nu cunoaște marea și muntele (fiindcă n'a trăit în contactul lor ca să-l pătrundă), în opera sa nu ne zugrăvește mare și munte. În schimb, natura aceea de cîmp, blîndă, în care a trăit anii copilăriei și adolescenței sale, ce bine o zugrăvește! Vedeti, nici prin gînd nu i-a trecut „să compună” mare și munte!

Același lucru și despre oameni. El n'a zugrăvit, decît ceea ce a cunoscut bine și îndelungat, anumite pături pe care le-a observat în copilăria și adolescența sa... Acum, cînd cercul ex-

perienței sale s'au lărgit, acum cînd a putut pași mai departe, spre țărănime, spre sufletul țăranului,—acum iată-l dîndu-ne un volum „țărănist”.—Și acum, o spun în treacăt, păstrîndu-mi plăcerea de a reveni mai tîrziu, acum Sadoveanu a pășit și în altă direcție: Mai matur și amestecîndu-se în viața „proletarilor intelectuali”, iată-l dîndu-ne aceste minunate *Insemnări ale lui Neculaiu Manea*,—o nouă față a talentului său, și a operei sale,—analiza psihologică a unui suflet complicat, a unor evenimente *interne*, sufletești. Constat cu plăcere că m'a dezmințit, că mi-a combătut aserțiunile relative la talentul său, pe care le făceam în acelaș număr din „V. R.” (în articolul despre Brătescu), în care el începea *Insemnările lui Neculaiu Manea*...

Așa dar, *La noi în Viișoara*, este un volum „țărănist”, ca subiect,—și, se înțelege de la sine, că „țărănist” și ca tendință, căci acest scriitor nu este nici junimist, nici „estet”...

Și ce frumos e *la dinșii*, în Viișoara! în satul acela răzășesc de pe malurile Siretului!... La dreptul vorbind, nu știu dacă e așa de frumos, căci acest magician al stilului are un alt de extraordinar talent de a găsi poezia și de a o reda! În volumul acesta sînt descripții magnifice de natură, fără ca, la urma urmei, natura însăși să fie atît de magnifică! În privința poeziei naturii, arta lui Sadoveanu întrece natura: Ceea ce pe noi ne farmecă, ceea ce noi vedem numai într'un moment fericit al vieții noastre, într'un moment de liniște într'o clipă cînd cine știe ce tensiune supremă a sensibilității noastre ne-a făcut să ni se pară că totul cînta în natură,—lu Sadoveanu e un sentiment obișnuit... El are un suflet veșnic tînar, veșnic ridicat la un diapazon, pe care noi ceștialaltî abia-l bănuim, și-l auzim numai, pentrucă ne amintim

de vre-un moment al tinereții cînd poate, visînd la niște „ochi albaștri”, văile și luncile aveau pentru noi acelaș farmec!

Nu cunosc o altă „literatură” de cît a lui Sadoveanu, care să stirnească, din cele mai adînci ascunzătoare ale sufletului, sentimente care parcă ipu-riseră pentru totdeauna... Se poate o mai mare binefacere, decît această literatură, care este, ertemi-se expresia trivială, un adevărat elixir de liniște?

Dacă m'ași fi dus în „cotitura Boroilului” (observați numele acesta, care are ceva de singurătate gravă și de tăcere; fiți sigur că alegerea numelui nu e indiferentă în nuvelele lui Sadoveanu), „pe cărarea de frunze moartă a zăvoilului”, nu sînt de loc sigur că, îmbrățișînd cu privirea întîinderile, ași fi avut impresia picturală și, în acelaș timp melancolică, a acelei „vine de apă”, „care se desprinde din riu, se abate îmbrățișînd un cot de luncă și intră apoi iar în matca cea mare” (*Cufundarul*). Și cînd Sadoveanu spunea că: „în chilie, curînd, prin furtuna slăbită pătrunse oftările codrilor din apropiere”, (*Părintele Antonie*), mi se împospătează o senzație, pe care, de sigur, am avut'o într'un moment rar, probabil într'o noapte de întunecime la Măuștirea unde zace de trei sute de ani mitropolitul Warlaam!

Să mai stăruească asupra zugrăvirii naturii, asupra acelor neașteptate, dar așa de naturale imagini, prin care autorul ne evocă atîtea aspecte de la dinșii, din Viișoara? Cînd cetese pe acest scriitor, necontenit îmi vine o întrebare, pe care, iată, i-o facă aci, în mod public: *De unde le mai scoate?* De unde atîta strălucire de epitete? Atîta varietate de imagini, atîta re-înnoire fericită a expresiei pentru a reda aceleași lucruri,—puține, căci e aceeași natură a cîmpiilor, dealurilor, și zăvoaelor Moldovei ori ale Siretului? În acest sat, în aceeași natură. Sa-

loveanu, ca și eroii săi, nu permise să stea decît acei care sînt legați cu mii de fibre de vechiul lor pămînt: răzâși, mai ales răzâși, țărani,—și ceea ce mai iese din acești răzeși și țărani: preoți, învățători, călugări, etc... Bunicul Manole suferă de existența unui „ciocoiu”, venetic, pripășit cîne știe de pe undă în Viișoara (*Sfaturi vechi*); Grigore Țintilă (care poate să fie bunicul Manole tinăr) se lovește, în dragostea sa, de un alt „ciocoiu”, venetic și acesta, notarul satului, (*Cel mai tare*)—și amîndoi sînt „Cei mai tari”: Bunicul Manole a spus „ciocoiului”: „Să știi că eu într'o țavă pun poște! Dacă n'ai știut'o până acum, s'o știi de acum înainte!”—„Și atîta a fost gata! și am rămas buni înțeleși”.—Iar Grigore Țintilă (*Cel mai tare*) pune, într'un chip și mai concret și mai definitiv, la locul lui pe nolar, cu care, și el, „rămîne bun înțeles”...

Iar cînd „ciocoiul” reaparează cumva pe omul din Viișoara, ca de pildă, aceea „madamă cu pălărie”, tirgoaveață care a captivat inima lui Ghiorghionia, care a luat'o de soție,—cînd, adică „ciocoiul” s'a infiltrat în Viișoara, prin dragostea inspirată,—atunci omul care s'a îmbolnăvit de „ciocoiu”, va muri cu siguranță, iar satul, satul va rămînea înmărmurit de indignare de invaziunea „ciocoiului”... „Cucoana lui o madamă de la tirg! Madamă i-a lrebut? Iaca, acu a găsit pe dracu”, sfătuiesc între ei țărani... „Zicea bunica, Dumnezeu s'o ierte: Ehe-hei! sfișitul lumii nū-i departe! Va veni sfișitul, cînd or umbra căruțele fără cai și muerile cu pălării!...” (*Gheorghionia*)...

Țăranii lui Sadoveanu sînt oameni tari. Conform temperamentului său, care pricepe mai ales și iubește forța, tăria concentrată, nelufrinată, el vede în țaran mai ales această forță centrală, făcută.—Dacă Creungă zu-

grăvește mai ales țaranul glumeț, adică aspectul glumeț al țaranului, dacă Sp. Popescu zugrăvește mai ales țaranul filozof, adică partea de „moralist” din sufletul țaranului.—Sadoveanu zugrăvește pe țaran ca *voință*, alitudinea *obicinuită* a țaranului față cu viața,—și această *selecțiune* (căci toți selecționează conform cu temperamentul lor) mi se pare că valorează cît și celelalte, dacă nu mai mult,—căci țaranul romin, dacă este și glumeț și cugetător, este însă, în definiție, un om care a suferit mult, care s'a oțelit în această suferință și care s'a deprins să lăcă. Rezistența și tăcerea,—iată cele două caracteristice ale țaranului romin, ca tip social și psihologic,—și acestea sînt însușirile esențiale ale țaranilor lui Sadoveanu, puse în vază, atît prin *acțiune*, cît și prin *limbajul* pe care li-l împrumută autorul, care e limbajul lor scurt, limbaj care exprimă ceva și lasă să se înțeleagă multe...

În bunicul Manole din *Sfaturi vechi*, este intrupat lipul cel mai virtuos al Rominului, răzeșul oțelit prin sute de ani de luptă, care ține la pămîntul și la neatinerea sa, pe care le apără prin fapte, și nu prin vorbe. Cînd nepotul îl întreabă: „Cine e boerul ăsta, bunicule?”, el răspunde: „Care boer?... Boer sînt și eu, e și veciul meu, fie-care e boer cu haul lui și cu cinstea lui”...

„Aista-i un ciocoiu, proprietar la Stolniceni. A fost vechil ș'acu are moșie”, zice Manole și istorisește cum a luat pămînt dela oameni, dar dela dînsul n'a luat, căci: „Cînd i-oiu pune laba'n beregata și genuchiul pe piept, he-he! atunci eu is mai tare! Atunci îl întreb: De unde te-au adus vintuțiile, veneticule?—Și mai departe: „Vezi tu minile acostea? Vezi tu straele astea albe? Vezi? Vezi tu pe moșneagul ista de lungă line? Mă! să fie o suia ca ciocoiul acela și nu

fac el mine, nici cit degetul ist mic! Înțelegi? Știi tu ce spun eu acu? *Eu spun, bre, lucru mare!*..."

Vedeți, parcă ar vorbi prea mult! Nu! Vorbește nepotului său, ultimului răstator al neamului său,—*știe însuși!* Simte nevoia de a transmite mai departe ura sa,—altmintrelea, fiți siguri că tace, cel mult declară „ciocoiului“ că într'o țavă are poște!

Și, ca să-și aline năduhul, și ca să transmită simțirea sa nepotului său, iată cu ce patos epic răscolește el, înaintea celui din urmă din neamul său, ceea ce a fost gloria de altă dată: „Uite, bre, aici cit vezi cu ochii și mai este încă, toate ale noastre au fost, și acum multe nu mai sînt ale noastre... Avem noi hirtii, dar cine ni le mai ține în samă? Uite, auzi cum zice buciurul de jale?... Eh!—și aci bătrînul oltă adinc—așa a fost să fim noi fără noroc și să ne roadă încet-încet veneticii“...

Se poate o mai splendidă elegie bărbătească izvorită din cea mai mare dragoste a răzășului—mai mare decît dragostea de femeu—dragostea de pămîntul strămoșesc?

E acelaș accent puternic ca și al lui Mindrilă dela sfîrșitul novej *Cei Trei*... Acolo femeia, aici pămîntul smulge accentul pasional!

Aceiași țarie, mindrie și pasiune concentrată în *Cel mai tare*, în care Grigore Țintilă, cum am spus, poate fi Manole tînăr și în altă împrejurare: în dragostea pentru femeu. Aci, răzășul, rușinat că „parcă s'a licăloșit“ („Eu nu eram așa...“) se hotărăște să „pună genunchiul pe pieptul“ „ciocoiului“ (care aci e notarul), care umblă după fata pe care o iubește... „Ce vrea el? ce cată în satul nostru? și ducă stă aici, de ce nu-și vede de treabă?“ se-ntreaba Țintilă și-i... „pune genunchiul pe piept“!

Iar în *Cearță*, bucată de o compoziție admirabilă, care ne dă impresia acelor furtuni de vară, scurte dar lu-

grozitoare, cînd, pentru o clipă, parcă lumea e în cumpănă,—Sadoveanu ne-a redat aceeași țarie întonecată și tăcută a sufletului răzeșesc: Bătrînul Vasile Bujor, strămoșul, adună pe nepoții care s'au luat la bătaie pentru o bucată din pămîntul moștenit, și le vorbește atît de amar, atît de concentrat de amar! Iar nepoții, bărbați tari de suflet, se-mpacă lătră o vorbă, pe tăcutele, așa încît ce se potrece în sufletul lor, rămîne o enigmă pentru noi,—cum o enigmă aproape este tot sufletul țărănesc,—așa încît și autorul, presupus că asistă la această întimplare, rămîne decepționat, el care se aștepta la cine știe ce efuziune de sentimente...

Această trăsătură a țărănilor lui Sadoveanu o regăsim chiar atunci, cînd țărănilor e urâtat în atitudinea de glumeț ori farsor. Iată, de pildă, pușcașul Ștefăniache, care apare în mai multe bucăți, ori „Morarul“! Gluma și farsa lor constă mai cu seamă în mistificare, adică în acel gen de umor, care presupune dibacie și stăpînire de sine... Țărănilor lui Sadoveanu, grav și făcut, nu va fi un palavragiu, un om care să facă să sune cuvînte cînd va vrea să glumească—ci un om care printr'o prefăcută gravitate și prin reticențe, va stăpîni pe „partenerul“ său...

Dacă nu cumva vorbesc în necunoștință de cauză, apoi nîmeu n'a zugrăvit țărani mai adevărați decît Sadoveanu. Că nu i-a zugrăvit sub toate aspectele, și sub acela al țărănilor lui Creangă ori al lui Sp. Popescu, e altă vorbă! Dar, cum am spus mai sus, ceea ce a selecționat Sadoveanu nu este aspectul cel mai puțin caracteristic, dacă nu cumva e chiar cel mai caracteristic.

Atita am voit să spun despre acest volum: ceea prin ce el are o fizionomie specială în opera lui Sadoveanu... S'ar mai putea spune multe,

dar acestea ar fi relative la talentul său în general și despre el vom vorbi altă dată. Într'un articol general, asupra tuturor scrierilor sale,—despre care, vă asigur, nu e ușor de scris, căci acest talent are alitea fețe și s'a exprimat, deja în atâtea feluri,—și iată-l, acum, abordind analiza psihologică, (în *Insemnările lui Neculaiu Manea*) se pare cu aproape o egală putere ca și în celelalte opere de până acuma.

Dar înainte de a isprăvi am să cirtesc puțin: Sadoveanu pune în gura țăranilor de pe Siret munteneisme: adeseori țăranii din Vișoara întrebuintează vorbe ca „perete” ori ca „ăsta” etc... Înțeleg ca ei să vorbească literar (*acesta*), dar să vorbească cu provincialisme muntenești? Acest lucru strică oarecum impresia realității; iar când țăranii săi spun „*straele* acestea” ori „cînd, la distanță de zece covînte, întrebuintează și pe „*ăsta*” și pe „*ista*”, atunci avem și o impresie ciudată și sentimentul că autorul nu și-a îngrijit bine și cu atenție... manuscrisul!

Ah, dar aceasta e așa de ușor de evitat,—uite, ași putea face și eu îndreptările!... E mult mai greu a reda oameni și poezia naturii,—și aci, să vedem, cine are de obiectul ceva?

G. I.

* * *

N. Dunăreanu. *Schițe și nuvele din viața de port.* (Edit. Institutului grafic Minerva București). Pentru privitorul indiferent, mulțimea muncitoare răvărsată pe cheiurile portului apare ca o colectivitate de tipuri fără personalitate, ce nu au altă manifestare de viață decît efortarea fizică de a produce, un suruicar în care viața individului nu prezintă nici un interes.

Un artist a pătruns în mulțimea aceasta compactă, fără chipuri-holărite, cu aceeași poveste monotona a grijeilor și necazurilor meschine în lupta

crîncenă pentru pine și a creat *individualități* numai cu cîteva strune în puterea lor de a simți și a trăi, dar vibrînd înțins în povestirile fără meșleșug ale autorului. Ceea ce e caracteristic lui N. Dunăreanu e că povestirile sale sînt în adevăr fără meșleșug în tocmai ca cîntecul lăutarului ce a fost prins după ureche. Nu urmărește combinațiuni savante, fraze de efect, dar pune focul și însuflețirea unui adevărat temperament de artist.

Vede just și bine și redă lumea aceasta primitivă în lumina simpatiei cu care a pătruns-o pînă în cele mai ascunse cute ale sufletului, păstrîndu-i naivitatea cugetării, franchețea simțirii noi fără artificii și întorsăturile rafinate ale civilizatăului, așa cum izvorăște din trupul lor oțelît de muncă, din sufletul bătut de grijă, ce se bucură arare ori gustînd plăcerile unui traiu liniit. Lipsește din opera lui Dunăreanu avîntul spiritului filosofic modern comprehensiv tuturor manifestărilor vieții; în schimb e viu și palpitant sufletul celor din povestirile lui, vibrantă și comunicativă simpatia pentru suferințele și bucuriile mărunte din viața acestora umile.

În mulțimea pitoresc zugrăvită cu frămîntările ei uriașe din viața de port, lipurile alese în povestiri sînt amărîntîț văzute în felul lor de a munci, de a suferi și de a petrece; întâmplările mărunte din viața lor obscură sînt semnificative în evaluarea personajilor, în redarea sufletului lor și dialogurile foarte interesante.

— Domnișoară Ionică, tare de mult nu te-ai mai arătat pe la grădină.

— Nu mi-a permis timpul, *musiu*.

— Regretele mele *externe*.

— Și-ale mele pentru cine mă regretă”.

Cum putea să vorbească alt-fel-o fată dela fabrică, cu flori în coc, vâpsită, dîndu-și ochii peste cap și cu ser-

gentul de flotilă galit, pudrat, cu pieptul scos înainte ca să se vadă mai bine flanela vărgată?

Mulțimea ce vine la „*Suhareana*” din grădina lui Fanciotti, vatămani de la tranvaiu cu șapcile roșii, lucrătoridin fabrică, cavaleri cu surtucul negru cravata roșie și floare la cheutoare, care zimbesc *amabil* domnișoarelor,— e o mulțime a parte, cu o psihologie anumită, deosebită cu totul de mahalaua altor orașe.

Ei au gânduri mai variate, simțiri mai fine, idei mai multe, obiceiuri—pătate din contactul cu străinii și în exprimarea acestora se cere un limbaj nou, mai bogat decât cel învățat la vatra lor. *Suhareana* din grădina lui Fanciotti e altă ceva de rit jocul dela țară, ei au „cassă”, fac control cu *contramarcă*, merg la *bufet*. Cei ce petrec aci sint oameni ce vin zilnic în atingere cu o lume în care terminii aceștia sint limbajul curent. Ei au *noțiunea* și de aceia termenul, oricît de pociit, apare mai mult ca o interpretare naivă a unor lucruri complicate de suflete simple, ciudațeniile lor izvorăsc în chip firese dintr'un traiu altul decât cel al mahalalelor din alte orașe. Au nevoie de un limbajin de gală ca și haina și gestul cu care se prezintă în societate, nu pentru a mămuțări o lume mai presus de ei, ci pentru a răspunde unei nevoi noi, care se traduce, cum poate, în felul lor de a pricepe politeta și purtarea convenabilă în lume. Lucrul acesta îl simte foarte bine autorul și de aceia, sub haina și limbajul lor impestrițat, îi simți atât de umani, în petrecerea lor din grădin Fanciotti din nuvela „Sora căpitanului”; e altă viață, altă linerețe și sinceritate în veselia oamenilor acestora ce petrec rar și cu convingere, din tot sufletul. E foarte bine prinsă nota, și autorul a înconjurat cu dibăcie o mare dificultate. În povestirile lui e pretulindeni un fericit a-

mestec de viață vie și adevărată izvorită din umanitatea adică a tipurilor acestora primitive cu viața factice, de suprafață, căpătată în frământările din viața portului, în călătoriile depărtate ale marinarilor pe la alte „nășii”. Cum e bunăoară acel „Tuțu”, din nuvela de care vorbeam, țanțos, lăndăros, facind pe grozavul cu cele ce a văzut în Olanda, cînd juca *co. Inghizoaiciele*, atât de ușor înduplecat să se reîntoarcă la vechea lui dragoste cu Chiriaca, de vorbele și mai ales de pumnul căpitanului. Pamfil și apoi atât de fericit cu inima lui simplă, cu firea lui adevărată, de sub spoiala adusă dela alte *noșii* cu care se păunea în grădina dela Fanciotti!..

Să nu căutăm forma desăvîrșită, meșteșugul, armonia și gradația tonurilor într'un tablou, căderea muzicală a frazei, compăneala și măsura intelectualului, cum nu căutăm și nu cerem lăutarului ce cîntă după ureche corectitudinea muzicii înalte, respectarea legilor contrapunctului și a armoniei.

Povestirea curge cum poate, nimerind la întimplare imagini frumoase sau fraze banale, dar vibrînd pretulindeni de simpatia cu care urmărește autorul însuși petipețiile lumii aceștia pe care o vede o simte și o *înțelege*.

I. S.

* * *

Silvin Traian, *Inimă și foc*. poezii. București, 1907, Tipografia „Emil-noseu”. Prețul 1.50.

Iaca unul care le dă 'nainte la toți, cînd e vorba de paslișare! Ce-i Radu Sbiera, ce-i Nuși Tulliu pe lângă acest cîntăreț al *inimii* și al *focului*!.. Nu mai avem aface aice cu imitari de vîrsuri ori de ritm, cu imprumuturi de concepții ori de expresiuni, ci pur și simplu cu transcrieri; făcute cu oarecare modificări absolut neinsemnate.

Cităm, pentru edificare, câteva versuri din poezia „Mihai Viteazul” (pag. 13), din care se va vedea îndată chipul cum își alcătuiește autorul volumul său de „poezii” :

„Peste Dunăre voi trece mîndru, fâlnic fără păs.

„Din scaunul Tirgoviștii să dau calului ovos

„Codrul clocotind de vuet și de strigăt de alarmă...”

„Cu și leul în turbare tot răcnea pașa Sinan....

Tot' nălțind flamura verde”

„Mult mai cruntă și mai rece decît crivățul și gerul,

„De-a ei spaimă li se pare că pe ei se luscă cerul...”

„Pentru dișul ducem toate, de e pace, de-i războiu...”

Ioate acestea dintr'o singură poezie a d-lui Silviu Traian. Mai urîtă pașizare a frumoasei bătălii din „Satira III-a” a lui Eminescu socot că nu se poate!...

Iată un alt pasaj din poezia „Domnul Tudor” (pag. 28) :

„Toată ceata de sațarnici, tot guno-iul din Fanar.

Tot ce-i însemnat în frunte cu pecelea infamiei,

Toți ce 'n umbră plănuesc sint ei fiii Romîniei?

Toți acei ce 'n altă parte sint dați dubei cu grămada

Cîți se scutură aice. Să salveze-aici Ellada!...

Încît gloata de puzderii...”

care e o transformare a unei părți din finalul aceleiași nenorocite „Satire a III-a”, pe care o misi găsim masacrată și la pagina 33, în poezia „Crăiul Moșilor” :

„Codrii gem de-atîta zgomot și de strigăt de alarmă,

„Și de urlat de bătaie și de zangănit de armă.

„Aerul e plin de muget și de răcnet și de zbucium,

„Munții clocotesc de vuet și de sunete de buciuri!...”

Și dacă ar fi numai Eminescu spir-cuil în așa hal, ar mai merge : cel puțin el e mort, deci e scutit de a mai vedea haljoecura aceasta. Dar ce-i vinovat un Octavian Goga (vezi poezia „Oltul” pag. 10), un Coșbuc („Rugăciune” și altele), ca să sufere de pe urma maniei unor inconstienți schiloditori de versuri?

* * *

Georg Brandes. *Anatole France.* Deutsch von Ida Anders. Bard-Marquardt & Co. Berlin. 72 pg.

Un elegant volumaș împodobit cu cinci gravuri și un facsimile, tipărit în colecția „die Literatur” pe care o conduce însuși Georg Brandes. Nu e un studiu amănunțit al întregii opere a marelui scriitor francez—nici n'ar fi putut intra un asemenea studiu în cadrul restrâns al acestei colecții—ci, în proporțiile unui articol de revistă, e o analiză concentrată și fină, care scoate în relief caracterole esențiale ale sufletului și operei scriitorului.

Anatole France, admirat astăzi de lumea întreagă, și-a cîștigat tirziu celebritatea. Faptul acesta se explică atît prin aceia că dezvoltarea talentului său a mers încet, „n'avea curajul să fie el însuși, avea nevoie de imboldiri dinafară”, cum zice Brandes. Cit și prin împrejurarea că pe vremea începuturilor lui, talente mari țineau aștitulă atenția publicului asupra lor: Maupassant, Daudet, Zola.

Fiu de librar, crescut între cărți vechi și uitate, a învățat de timpuriu cit de treătoare e viața, cit de puțin rămîne din zbuciumul unei generații și aceasta i-a însușiat acel amestec de melancolie, blîndeță și mila de alții, care-i formează substratul caracterului său. A debutat cu mici schițe

istorico-literare și cu poezii frumoase, dar n'a atras băgarea de samă a publicului de cit după publicarea minunatei sale povestiri „Le Crime de Sylvestre Bonnard”, cind avea deja vrsta de 37 ani, și n'a ajuns bine cunoscut decit prin anii 1892—93, cind implinise deja 52.

Intreaga sa activitate se imparte in doua perioade, atit de deosebite intre ele, iucit s'ar putea spune că sint doi Anatole France. In prima și cea mai îndelungată, el plutește sus deasupra furnicarului de oameni, la ale căror lupte și zvircoliri privește cu un zimbet compatimitor și ironic; in perioada a doua el devine un luptător in slujba tocmai a acelor lucruri pe socoteala cărora glumise mai mult: bunul simț al poporului, importanța mulțamii, progres, socialism. In întâia parte a activității sale, scepticismul său facuse să fie privit ca un conservator și chiar înregimentat in acest partid, care i-a susținut candidatura la Academie in 1897 in contra lui Ferdinand Fabre; pe atunci el avea oroare de Zola și i se părea că Paul Bourget și Jules Lemaitre sint oameni cei mai inteligenți din lume. Izbucnește afacerea Dreyfus și de o dată, lasindu-și la o parte scepticismul, in loc in primele rinduri ale luptătorilor pentru adevăr și dreptate, alături de Zola, și, mergînd mai departe, devine apărătorul tuturor asupriților in marea luptă politica-socială. Poate, fără această îmboldire din afară, France ar fi rămas totdeauna scepticul plin de milă, dar și de dispreț pentru oameni; poate, cum crede Brandes, la această schimbare a contribuit mult și o prietenă a sa; ceea ce e sigur e că, odată intrînd in luptă, Anatole France se arată un luptător de o rară energie, atit in scris; ultimele două volume din a sa *Histoire Contemporaine*, cit și in discursuri: *Cahier de la Quinzaine* și discursu-

rile ținute la dezvăluirea statuei lui Renan și la mormintul lui Zola.

Insușirea cea mai caracteristică a felului de a scrie al său este ironia; aceasta il arată ca un discipul al lui Renan. Ironia lui France totuși e deosebită de aceea a maestrului său: Renan, ca istoric și critic, vorbește in propriul său nume, France își ascunde ironia sub naivitatea personajelor sale. Naivitatea este a doua însușire a stilului său și e cu atit mai însemnată cu cit e mai rară la scriitorii francezi, căci afară de Lafontaine n'o are nimeni, nici chiar Molière. Cele mai vii tipuri create de Anatole France, prezintă această însușire ca element constitutiv, împerechiată obișnuit cu o alta, sensualitatea, dar și aceasta așa de inconștientă in cit e impudică. Așa e abatele Coignard, suflet de copil intr'un corp fără de rușine; așa e Choulette, din *Le Lys rouge*, genial, copilăros, nerușinat—tipul lui Verlaine, care apare ca variantă și in figura lui Gestas din *L'Étui de Nacre*. Acest amestec de naivitate și cinism face din cățelul Riquet unul din cele mai minunate tipuri create de Anatole France. De multe ori s'a zugrăvit și pe sine in romanele sale: M. Bergeret reprezintă înțelepciunea și timiditatea, ori mai degrabă rezerva caracterului lui France; cinismul sau senin l'a intrupat in medicul Trublet din *Histoire comique*; sculptorul Dechartre din *Le Lys rouge*, intrupează eul său pasionat îndrăgostit de frumos și in acelaș roman tot pe el se introduce și sub numele scriitorului Paul Veuce.

In nuvelele cu conținut istoric, A. France e de o mare fineță; niciun scriitor n'a știut vre-odată mai bine de cit el să pue in lumina epocii lor, personajele istorice, d. p. nuvela cu titlul „Procuratorul Iudeei”.

Ca poet, Anatole France are o mare însușire. Sinceritatea, care face ca creațiunile sale să fie sînte-vii, nu

marionele. Apoi posedă, ceea ce el singur consideră drept cele mai de căpetenie trei calități pentru un scriitor: „întâi claritate, apoi claritate și în sfârșit claritate”. Afară de aceasta, mai posedă moderație și tact, e lipsit de pasiune, nu e niciodată exuberant, chiar erotismul său e mai mult epicureism, și, mai presus de toate, e un mare eugelător: personajele sale au alitea idei în cât de multe ori nu le mai ajunge un roman, ci au nevoie de volume anumite, precum: Les Opinions de Jérôme Coignard, Le Jardin d'Épicure, o parte din Pierre Nozière. Anatole France are mai multe idei decît sentimente.

C. B.

* * *

D. Onciul. *Tradiția istorică în chestiunea originelor romine.* Analele Academiei romine 21 p. 1907. București

Față de încercările d-lui Radu Rossetti de a pune în legătură originea Romnilor din Dacia cu captivii transportați aci din Imperiul roman de către barbari, D-l Onciul își propune de a preciza tradiția istorică, sigura bază reală pentru punctul de plecare al istoriei noastre.

Începînd cu secolul 11 și 12, d-sa arată că atît în imperiul bizantin cît și în acel vlaho-bulgar, în Ungaria, ca și în cancelaria papală, era cunoscută o tradiție despre originea romană a Romnilor din Dacia.

Și tradiția se păstrează în aceeași formă și la istoriograful umanist, dela curtea lui Matiaș Corvin, Bonfini, care precizînd tradiția prin mărturiile scriitorilor, aduce o nouă lumină asupra începuturilor noastre.

În principatele romine, e constatată o tradiție națională, în sec. 16 la călugării mănăstirii din Deal, păstrată de Francesco dalla Valle.

Cele dintâi cronici au numai o vagă amintire de originea romană.

În secolul al 17-lea, Miron Costin și

după urnele sale Nicolae Costin, apoi Dimitrie Cantemir, dau o formă puternică vechii tradiții istorice.

În a II-a jumătate a secolului 18, cu noua direcție critică introdusă în istoriografie, s'au format două teorii contrare asupra originilor romine.

Una e teoria autoctonei, alta teoria migrațiunei Romnilor.

Cea dintâi e începută cu *Thunmann*, care susține că Romii din Dacia sînt urmașii Dacilor romanizați; cea de a doua pune originea poporului romin în peninsula Balcanică.

Această din urmă ipoteză, primită de Engel, a fost pusă de Unguri în interesul luptelor politice.

Miklosich o primește din motive lingvistice, iar Koesler o susține din punct de vedere istoric.

Dar fruntașii istoriografiei moderne, etnograful și geograful, susțin continuitatea.

D-l Onciul adaugă că în adevăr, se constată o transmigrare romină din dreapta în stînga Dunării, dar aceasta nu poate fi o probă contra tradiției istorice în ce privește stratul etnic fundamental.

Tradiția istorică se confirmă și prin faptul că așezările dintâi ale Romnilor se constată tocmai pe teritoriul cel mai intensiv colonizat pe timpul stăpînirii romane.

Ea se confirmă și din punct de vedere geografic: centrul Romniilor fiind Carpații meridionali, de aici s'au rasfrut Romii și nu de aiurea.

Poporul rominesc, care a supraviețuit năvălirilor, putut să absoarbă elementul slav conlocuitor, o putere de asimilare și de expansiune, care nu se constată decît numai la popoare autoctone sau cuceritoare.

Față de asemenea fapte, știința nu poate părăsi tărîmul tradiției istorice, mai ales cînd nu sînt probe hotărîtoare pentru afirmările d-lui Rosetti.

L. T.

* * *

D. Rouso, *Studii Bizantino-Române*,—51 pag. București, 1907.

D. D. Rouso studiind textele publicate de D. B. P. Hasdeu în „Cuventen Betrani” sub titlul *Cugetări în ora morții*, arată cu probe paralele că aceste texte nu sînt decît fragmente traduse din diferite texte eshatologice ca *Evhologiu*, *Dioptra* lui Filip Solitarus, *Viata Sf. Vasile* cel nou cari n'au nimic a face cu bogomilismul și prin urmare *Cugetările în ora morții* nu pot avea o proveniență bogomilică cum le-o atribuiseră d. Hasdeu.—Pe lângă probele paralele, d. Rouso aduce și cîteva argumente prin care se poate iarăși vedea că nu e nimic bogomilic în textele numite.

Se vorbește în aceste texte totdeauna cu venerație despre învierea trupului, despre Sf. ierarhi și despre Sf. cruce, care erau respinse și dușmănite de către Bogomili.

În o altă parte a lucrării autorul ne anunță fără probe că învățăturile atribuite până acum lui Neogoe nu pot fi decît ale unui călugăr, admirator al lui Neogoe, din secolul al XVII și că originalul a fost scris în limba slavonă.—Proba și tratarea definitivă a acestei chestiuni d. Rouso spune că ne va da-o într-o lucrare ulterioară.

Felul studiilor d-lui Rouso e rar la noi și terenul nu este exploatat, așa că putem aștepta studii folositoare din partea d-nei sale.

Dragoș,

* * *

Dr. Danil Ionescu și Alexandru I. Danil, *Culegere de Descriețe*, cu o prefață de N. Iorga, vol. I, București, Minerva 1907, un volum în 16° de 240 pg. prețul 1 l. 50 b.

Noița colecție de descriețe, adunată din jud. Romanați, prin sîrguința d-lor dr. Danil Ionescu, medic primar al jud. Romanați, și A. I. Danil, student

în farmacie, este o contribuție mai mult pentru cunoașterea genului folkoric respectiv. Grație unui anumit mijloc de construgere, pe care l-au întrebuițat față de *babe*, descîntătoare și vrăjitoare (pg. 10), culegătorii au reușit să formeze din materialul adunat un volum de 240 pagini de tipar cu un număr însemnat de descriețe privitoare la 27 de boli trupești și 5 sulețești, volum în care am găsit o sumedenie de lucruri foarte interesante.

Ni se săgăduiește și un al doilea volum. Volumul următor va trebui să îndrepte unele grave greșeli de tipar din acest prim volum (la pg. 95 acelaș cuvînt apare odată ca *cocovele* și odată ca *coconete*; la pg. 113 acelaș nume de persoană apare odată ca *Silea*, odată ca *Silca*. Cel care nu cunoștea dialectul oltenesc nu vor putea ști care din cele cite două forme sînt bune. La pg. 183 trebuie să citim *mătească* ori *mățească*?); va trebui el însuș tipărit cu foarte mare băgare de samă pentru a nu se mai putea strecura greșeli de tipar, care, în asemenea cărți, pot da naștere la încurcături zădărnice; însfirșit va trebui să fie însoțit de un *glosar* care să cuprindă traduse toate cuvintele puțin cunoscute din ambele volume, cu indicarea precisă a paginii (paginilor) și volumului în care se află. Pentru ca acest glosar să fie cit mai util, autorii vor trebui să înregistreze, după acelaș sistem, și cuvintele ale căror înțelesuri nu le pot afla, pe de altă parte autorii trebuie să se pue din punct de vedere de pildă al Moldovenilor, care nu cunosc deloc dialectul oltenesc, și să caute decît a trece în glosar cit mai multe cuvinte și a da explicații cit mai bune.

G. P.

* * *

Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale din Dobrogea*, Ti-

pografia „Ovidiu“, Constanța 1907. — 360 pag. — Prețul 5 lei.

Cunoscut prin studiul său „Dobrogea și drepturile politice ale locuitorilor ei“, tipărit în 1905, autorul apare acum cu o nouă lucrare asupra României transdanubiane. Opera d-lui Roman este însă departe de a fi un studiu complet asupra proprietății rurale din Dobrogea, de oarece, după cum mărturisește însuși autorul în prefața sa, studiul asupra „situațiunii de fapt“ a proprietății imobiliare dobrogene, rămâne încă de făcut. Cartea d-lui Roman privește subiectul numai din partea lui juridică, lăsând cu totul în umbră latura economică.

Lucrarea cuprinde două părți deosebite: O introducere, în care găsim pe de o parte o privire generală asupra condițiunii legale a proprietății funciare în legislația otomană, analizându-se cu acest prilej mai ales Codul funciar otoman din 21 April 1858, precum și dispozițiunile dreptului religios relative la moșteniri; iar pe de altă parte, o privire istorică asupra legislațiunii române relative la proprietatea dobrogeană. — Partea a doua a lucrării este o simplă colecțiune de legi și regulamente, în care sînt adunate, într-o primă secțiune, *legiunile otomane* relative la proprietatea rurală (care s'au aplicat în Dobrogea până la 1882), iar în secțiunea următoare, *legiunile române* în legătură mai apropiată sau mai depărtată cu subiectul, adnotate cu cea mai nouă jurispru-

dență a instanțelor judecătorești. — Munca de coordonare a d-lui I. N. Roman va fi apreciată mai ales de specialiști.

*

C. Lacrițianu, *Datele de sol și climă ce trebuiesc cunoscute la noi spre folosul agriculturii*, Tipografia „Viitorul“, Tirgoviște 1907.— 18 pg.

Autorul are în vedere întocmirea unei hărți agronomice a țării, fără de care nu crede posibilă o agricultură științifică. — Este adevărat că Institutul nostru geologic urmărește întocmirea unei hărți *agro-geologice*, dar lucrarea aceasta, care cere încă multă muncă și răbdare, va fi totuși neîndeplătită pentru agricultură, de oarece i-ar lipsi datele relative la climă și alți agenți naturali; tocmai de aceea d. Lacrițianu propune ca institutul geologic să fie ajutat și *complectat* în opera sa de profesorii de Științe naturale, care și-ar putea lua sarcina de a face studiile necesare, în timpul vacanțelor. Și broșura profesorului dela Tirgoviște are tocmai menirea să indice celorlalți colegi ai săi din țară, metodele de urmat spre a determina: 1) relieful solului și cauzele ce au determinat acest relief; 2) apela regiunii în raport cu relieful solului; 3) calitatea solului din punct de vedere fizic și chimic; 4) bogățiile naturale ale solului și în fine 5) condițiunile climatice ce ar trebui cercetate.

G. K.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare (Maiu).—

D. A. Naum își tipărește cuvîntarea despre Vasile Alexandri ținută cu prilejul desvălirii statuei poetului de la Mircești. Tot alit de ditirambic și cu acelaș elan, vorbește d. I. Bianu despre Dicționarul d-lui S. Pușcariu, care este în viață, pe care i-o dorim lungă.

D. Teohari Antonescu începe un articol despre „Cule”, în care cercetează dacă ele „sînt sau nu naționale”, — și a cărui urmare o așteptăm spre a vorbi mai pe larg, (Am așteptat și urmarea articolului d-lui Mehedinți despre problema agrară, dar n'a mai apărut).—D. M. T. Djuvara vorbește despre problema pusă de Leduc: „creațiunea vieții”.—D. Dr. G. Proca tratează, cu competența-i cunoscută, „Alcoolismul la țară”, arătînd primejdia lui și indicînd oarecare măsuri, care ar putea înfrîna acest primejdios vițiu. Două poezii de d-na Ana Conta-Kernbach. Și mai multe „cronici”.

Luceafărul (15 Maiu, 1 Iunie).—

D. G. Bogdan-Duică recenzează cele „Trei romane de Duiliu Zamfirescu”, scoțînd în relief—poate un relief puțin cam exagerat—valoarea celor trei romane, fără ca să arate, cum trebuia, indiscutabila superioritate a primului („Viața la țară”) asupra celorlalte două. D. Murnu își urmează interesele sale schițe asupra „Monumentelor antice din Roma”; D-nii Ciura și Ciocir-Jan publică placute bucăți de proză;

D-ra Cunțan, d. Z. Birsan publică versuri; apoi dări de samă, cronici, etc. Admirabile ilustrații.

Arhiva, (Maiu, Iunie 1907).—Ambele fascicule cuprind numeroase articole, al căror conținut—juducînd după titluri—trebuie să fi extrem de interesant. Menționăm: Mijloacele de îndreptare ale slărilor țărănimii romîne, articol încă neterminat, în care d. A. D. Xenopol atacă „chestia țărănească”, subiect ce pare de sigur prea meschin pentru d. A. D. Alanzsiu, care și intitulază una dintre contribuțiunile sale luare: „Chestia țărănească și d. A. D. Xenopol”. Pe aceste călduri caniculare, celitorul va prefera să acorde însă toată bine meritata sa atențiune noului colaborator dr. Leon Cozmovici, care în Rolul educativ al științelor naturale ventilează o sumă de idei vechi și nouă. După ce stăruie asupra importanței acelor discipline, profesorul unversitar se întreabă cu litere cursive: nu se impune dar *ca lor să li se deie înălțătea în educația maselor?*—Ba da, de o mie de o i da; cări deși neovitalismul eruditului profesor nu este poate tocmai ultimul cuvînt al științei actuale; deși poate nici științele naturii și nici poezia religiunilor nu ar avea nimic de câștigat dacă ar admite nomenclatura propusă de d. dr. Leon Cozmovici, care ne asigură că lui Dumnezeu îi este indiferent dacă i-am zice elec-

tron ori *energon*, totuși—gîndiți-vă numai!—cît ar cîștiga educația maselor dacă anumite locuțiuni populare care înroșesc acuma păreții căzărnilor și altor așazăminte publice, ar putea fi traduse în formula științifică!... De pildă: „Nașterea și *energonul*“... ori „Măica și *Electronul*“... Da, *suum cuique* să dam d lui dr. Leon Cozmovici și științelor *sale* naturale rolul educativ ce li se cuvine.—Ca literatura, versuri de Riria. Spre a putea însă gusta pe deplin poezia cuprinsă în „putregaiurile durorii“ ori „cei 6000 ce stăm pe perna“, etc. etc., celitorul va trebui să aștepte fascicula pe... Iulin, de oarece Direcția ne face cunoscut că a înlocuit în acest scop pe vechiul comentator printr'un altul „care este Român nu numai cu drepturile politice, ci și cu drepturile inimei și ale graiului.“

Convorbiri (Iunie).—Atragem încă odată atenția tuturor coproprietarilor și Mecenaților săi, că ilustrul critic tot nu pricepe că *a imita* nu este *a copia*, că *a imita* este *a crea*, conform însă cu realitatea; că eminentul critic torturează pe Brunetiére pentru a scoate din el ceea ce nimeni n'a negat că este în Brunetiére... Sfatuim pe acești coproprietari și Mecenați să recomande ilustrului critic articolele unuia dintre noi, „Probleme Literare“, pentru a vedea expusă pe larg teoria că arta nu copiază realitatea, că în artă totul e ceea ce pune artistul... dar că, încă odată! *materialul* de care se servește artistul, pentru a-și realiza concepția sa, trebuie să fie luat din realitate, *creația* sa să fie conformă cu realitatea, artistul să creeze o lume după chipul celei create de Dumnezeu,—autorul de năvele istorice să creeze un veac XVI după chipul veacului XVI așa cum Dumnezeu, în economia sa, a avut buna plăcere să-l creeze...

În rezumat: d. Dragomirescu are o mare însoșire de scriitori: el conden-

sează, încît mai puține cuvinte, cît mai mult fond: Niciodată o mai mare cantitate de... inocență n'a fost condensată în mai puține cuvinte.

P. S. D. Dragomirescu ne trimite să învățăm de la studenții și studentele D-sale... Mii de mii de bombe! Așu dar, d. Dragomirescu face și spirit!? Ați văzut vreodată un elefant pres-tidigitor stînd cu toate cele patru picioare ale sale pe o ghiulea? Ori, mai bine, imaginați-vă o vacă jucînd *pus des patineurs*...

Revista Generală a Invățămîntului. (Iunie, 1907 București).

Dr. B. Banu—O anchetă într'un Seminar—termină interesanta anchetă asupra ideilor ce le au viitorii preoți eșii din seminarul „Nifon“ cu privire la raporturile sociale dintre țărani și orașeni.

Apoi, acest No. cuprinde studii asupra metodei diferitelor obiecte din învățămîntul secundar, datorite d-lor R. Ionașcu, S. Popesca, Al. Bărcăcilă și d-nei Ad. Proca.

Săptămîna (Iunie).—Sub titlul de Toemelle agricole față de Principii, d. Panu a scris zece articole, în care a dovedit magistral că 1) *Neintervenționismul* statului între țărani și proprietari este un principiu care nu poate sta în picioare în fața criticii și 2) *Intervenționismul* este în tradiția noastră istorică, căci de aproape două sute de ani legile *interven* mereu în raporturile dintre țărani și proprietari.—D. Panu arată că atunci cînd nu e vorba de raporturile *dela individ la individ*, ci *dela clasă la clasă*, nu poate fi vorba de neamestecul statului. D. Panu arată cum în *Rusia*, primul-ministru a ajuns cu *intervenționismul* până acolo, încît a făcut un proiect de lege, prin care se hotărește că Statul va da bani țărănilor să cumpere pămînt, cînd ei nu vor avea bani de ajuns,—adică un început de *naționalizare* a solului; iar

În individualista și „neintervenționista“ Anglie, guvernul actual, spre a păstra clasa fermierilor, a făcut o lege de *expropriare* a proprietarilor mari!—Dar d. Panu—și aici stă importanța admirabilului său studiu—dovedește că *nicic* din ceea ce propune actualul guvern romînesc, nu e nou ca *principiu* și nici chiar ca *reformă*. Reformele lui C. Mavrocordat, *mai ales mărirea zilelor de lucru și fixarea eciciei* sînt un act de *intervenționism* în favoarea țaranului.—D. Carp, zice d. Panu, a citat pe... Dioclețian, ca pe singurul... intervenționist. Dacă știa istoria Romînilor, n'avea nevoie de... Dioclețian, căci, iată, de o cîndată *Regulamentul organic*: Impins de abuzurile colosale ce se făceau cu țaranul, *Regulamentul organic*, prin luminata influență a lui Kiselef, *intervine și hotărăște*: Cîtă pășune e dator proprietarul să dea țaranului și pentru cîte capete de vite; *Regulamentul* interzice pentru dreapta măsurare a pămîntului; *Regulamentul* hotărăște și *numărul orelor de muncă*, ceea ce pentru D-nii Filipescu și Carp este culmea aberației! Mai departe: La 1840, în vremea lui Alexandru Ghica, în Muntenia, *se hotărăsc și prețurile muncii agricole*; tot în vremea acestui Domn, din cauza lăcomiei proprietarilor și arendașilor, *se fixează maximul prețului* pe care un proprietar sau arendaș îl poate lua de la țaran pentru *imașul* închiriat... „Un mai flagrant amestec al statului în învoile libere dintre particulari se poate?“ se'ntreabă d. Panu. Tot pe acea vreme *se fixează cîte parale* va plăti un țaran proprietarului pentru pășunatul vitelor ce ar avea mai mult decît numărul legiuit; iar învoială „*liberă*“ nu e permisă de Stat decît pentru vitele care trec peste numărul de 12, căci un țaran care avea peste 12 vite, nu mai avea nevoie să fie protejat.—În programul guvernului actual

se spune că arendașul să nu aibă voie a sub-arenda cu *orice preț*, ci cu cel mult o treime mai mult decît plătește însuși; ei bine, la 1840 arendașul era obligat, prin lege, la anumite condițiuni, el nu era *liber* de a impune țăranilor orice preț pentru pășunatul vitelor, ci, odată cu arendarea moșiei, i se impunea și regulamenta anume lucruri. Deci proprietarul n'avea *libertate* să dispună cum vrea de moșia sa: i se impunea din oficiu ca, în contractele de arendă, să stabilească purtarea arendașilor cu țaranii.—Sub Mihailu Sturdza, un alt... atentat la „*libertatea*“ de a contracta: Se hotărăște ca muncile întîrziate, dacă nu se fac la un an, peste doi ani obligația să fie slinsă. —Acum pentru ce toate aceste multe legiuiri? Din cauza unor *abuzuri*, care trebuiau stîrpite! Cînd sînt *abuzuri*, cine să le stîrpească, dacă nu *Statul*? Și dacă sînt *abuzuri* azi, și conservatorii nu propun legi care să le stîrpească, sau propun legi care nu-s menite a le stîrpi —adică *neintervenționismul* d-lor Carp și Filipescu—apoi atunci este un scandal, „*căci, zice d. Panu, nu-i permis nici unui legiuitor, nici unui om de stat, ca să constate abuzuri și apoi să adauge: nu e treaba mea ca să le reprim*“—Legea dela 1864 face pe țărani liberi, dar imediat sînt transformați în clăcași prin legea locmelilor agricole dela 1866, care dă drept proprietarului *dea chema forța publică* pentru a sili pe țaran să se țină de contract; iar la 1872, proprietarul are drept a *chema dorobanțul pentru ca acesta să mîne pe țaran la muncă!* „Iată, zice d. Panu, cea mai odioasă intervenție a Statului făcută în favoarea proprietarului...“ Și d. Carp nu cunoaște decît pe Dioclețian, și d. Carp se ridică împotriva acestei *noutăți*: *intervenționismul*!... Cînd le convine „*intervenționismul*“, conservatorii nu sînt împotriva lui!—Așa dar, și *teoretic* și

ște și istoricește, intervenționismul este legitim,—este, mai mult, singurul lucru ce-l poate face un legiuitor, un om de stat, un guvern, când o clasă abuzează de alta.

În Critică și Critică, d. Panu se ridică împotriva acelor critici care fac din opera criticată un prilej de a-și arăta cunoștințele lor; cu alte cuvinte, d. Panu este încontra criticii impresioniste, așa cum o concepse și a făcui'o, justificând-o, de pildă un Anatole France. Apoi d-sa constată că după Gheera, nu mai avem critici adevărați și disecții literare de oarecare valoare, ci numai atacuri pămășe și personalități... Ar fi putut adăuga ceva mai mult: în loc de critică, avem sentințe în două-trei rânduri, motivate de relațiile personale ale „criticului“ cu cei „criticați“.—fără nici o motivare, probabil de cele mai multe ori fără măcar celierea operei „criticate“.—În Maghiarii în Europa, cazul Vaida îi sugerează d-lui Panu câteva considerații, între care și aceea că *rasa* explică mentalitatea curioasă și deosebită a Ungurilor.—În Judecata lui Solomon, d. Panu arată că acea judecăle este un procedeu nesigur, căci dacă femeea are nu o „mamă“ *îubește* copilul, nici ea n'ar putea primi să fie lăsat în două, căci *îmbirea* poate fi puternică și fără de „vocea singelui“.—Această idee d. Panu o dezvoltă în alte două articole: legătura de sînge și legătura de creștere, în care susține ideea foarte adevărată că nu există *vocă singelui* (dă o mulțime de exemple) și că tot ceea ce se dă pe socoteala acestei „voci“ rezultă din contact, deprimdere, idei etc.

Această recenzie a luat proporții colosale: e vina d-lui Panu, care pune și *gîndește* atîtea probleme. Revistele cu zeci de colaboratori nu ne dau atîta de lucru ca *Săptămîna*, care are numai unul, pe d. Panu... Și pentru unii domni, acest pătrunzător coge-

tător, acest puternic dialectician, este numai un „humorist“! O, este de sigur și aceasta! Și cîți n'au simțit-o pe propria lor piele!... Umorul d-lui Panu este alcătuit din logică, spirit de observație și ironie. Acestea nu se găsesc pe toate drumurile!...

Economia Națională, (April 1907). — În *Industria Națională*, d. C. I. Băicoanu critică circulara Ministerului care invită stabilimentele industriale ce se bucură de avantajele legii pentru încurajarea industriei naționale, să se conforme dispoziției de a avea $\frac{2}{3}$ dintre lucrătorii lor, cetățeni romini. Bună în principiu, autorul crede că această măsură nu poate fi executată decît cu prudență și consideră din cale afară insuficient termenul de o lună acordat de Ministerul industriei acelor stabilimente care nu s'au conformat până acum legii, în termenul legal de 5 ani.—Funcțiunea economică a porturilor, articol datorit d-lui Georges Blondel, are de scop a dovedi, printr'un studiu paralel, superioritatea economică a porturilor germane asupra celor franceze, superioritate care pare a se datorî faptului că aceste din urmă sînt situate în estuarele unor fluvii accesibile vaselor de tonaj mai mare, pe cînd în Franța a predominat multă vreme preferința pentru porturile naturale.—D. C. Filipescu continuă, cu partea demografică, a sa Monografie economică a comunei Armășești. Urmează Revista agricolă, Recenzioni, etc.

La Nouvelle Revue, (Iunie, 1907) Paul-Louis Hervieu, care a mai publicat în această revistă articole relative la dezvoltarea la care a ajuns azi reclama comercială, dă un interesant articol: „Umorul în publicitate“, în care adună un mare număr de exemple caracteristice pentru însemnătatea pe care a căpatat-o în țările civilizate reclama, și pentru sforțările ce se fac în serviciul acesteia.

În articolul „Farmecele Versailles-lul”, G. Deuaint descrie frumusețile acestei localități care a jucat un alt de mare rol în istoria Franței.—„Cetățeanca Maillard” este titlul unui lung studiu biografic pe care Martial Teueo îl face asupra cîntăreței care a ilustrat „Opera” din Paris la începutul secolului al XIX-a, Marie-Térese Daroux, cuprănumită Maillard: pe baza unor documente inedite, autorul scoate în lumină temperamentul de luptătoare al acestei femei care a avut un mare rol în Revoluția franceză. Maurice Pellisson, în articolul: „Un studiu recent asupra lui Molière”, face o recenzie critică a lucrării scriitorului-actor danez, Karl Mantzius, „Epoca lui Molière” („Molièretiden”). Sempul scriitorului danez este de a expune dezvoltarea teatrului francez în secolul al XVII-a și de a arăta ce a fost Molière ca director de trupă, ca regisor teatral, cu prator, actor tragic și comie, și creator al unui nou sistem de declamație. Aceasta din urmă este partea nouă pe care Mantzius o aduce, prin scrierea sa, ca contribuție la cunoașterea vieții marelui scriitor francez.—În articolul „O dogmă care dispare” autorul anonim care iscălește „Un flumin” aduce interesante observații cu prilejul hotărîrii pe care a luat-o papa de a se revizui, „Vulgata” de către ordinul benedictinilor. Dogma care dispare prin aceasta este: infailibilitatea Bisericii creștine.

Mai cităm din numerele de pe Iunie: articolul lui Ernest Tissot: „Jocurile animalelor”. Lămuririle pe care le dă asupra locului nașterii lui Musset Armand Brette în articolul „Cu privire la A. de Musset”, și continuarea însemnatului studiu al lui Gilbert Stenger „Regnul emigranților în 1814”

Mercur de France (Iunie 1907).

În continuarea interesantei anchete în chestiunea religioasă: „dacă a-

sistăm la o evoluție ori la o disoluție a ideii și a sentimentului religios”, revista publică în numerele de pe această lună, alături cu răspunsurile unor personaje de mai mică însemnătate,—și răspunsurile unor bărbați cu o reputație europeană. Cităm dintre aceștia pe poetul-filosof Sully-Prudhomme care crede că „sentimentul religios fiind nesecabil ca, unul ce e o trebuință morală, transformarea lui nu va duce nici odată la o distrugere a ideii divinității”, pe Bjerson care crede că transformarea sentimentului religios va duce la dispariția religiilor și la confundarea lor într-o „adoratie comună pentru o putere eternă”; pe Lombroso care crede că religiile se adaptează și se vor adapta mereu, de și foarte pe încetul la cultura popoarelor; pe E. de Roberty și Gabriel Monod cari cred și într-o disoluție și într-o evoluție, adică disoluție a sectelor și evoluție a sentimentului religios; pe Urbain Gohier și pe I. Novicow care cred într-o viitoare „religie fără Dumnezeu”; și marele critic G. Brandes căruia i se pare că „asistăm la o disoluție parțială a ortodoxiilor europene”. De remarcat e de astă dată numărul relativ mare al celor ce cred într-o dispariție a sentimentului religios: din 45 de răspunsuri, 9 sînt în acest sens, și unele dintre ele foarte categorice: astfel Alfr. Naquet spune: „nu asistăm la o evoluție ci la o disoluție a sentimentului religios”, iar literatul Marcellus Emants din Hugu spune: „evoluția sentimentului religios îmi pare că constă într-o disoluție”. Nu lipsește nici acum răspunsuri, mai ales de ale clericilor, în care nu numai că nu se recunoaște măcar o evoluție, o slăbire, a sentimentului religios, dar chiar se susține că se observă o întărire a acestui sentiment; astfel abatele H. Brémond spune: „asistăm la o revenire, la o redescoperire a sen-

lianentului religios", iar un altul, abatele *Wetterle* spune vorbind de țara sa: „Germania catolică nu cunoaște nici disoluția nici evoluția a ideii religioase”. E locul dar să zicem: cite capete altele părerii. Dar ancheta încă nu e terminată.

Din numerele de pe Iunie mai remarcăm următoarele: un scurt studiu literar „I. K. Huysmans și misticismul naturalist” al lui Marcel Collière; interesantele date asupra pacifismului în antichitatea chineză dintr'un articol de A. David; și studiul lui Louis Dumour „Detractorii lui Jean-Jacques”.

La revue des idées. (15 Iunie).

Într'un art. „Herbert Spencer după autobiografia sa”, *Ch. Duguet* analizează viața și personalitatea marelui filosof. Trăsătura esențială a caracterului său moral era nevoia de independență. Disprețul autorității politice, religioase, sociale, era o tradiție în familia Spencer. Non conformismul era o regulă pentru conduita lui ea și pentru obiceiurile inteligenței sale. Aversiunea sa pentru prejudecățile curente era irezistibilă. Incapabil de receptivitate pasivă, el cerea lecturilor, plăcerea contradicției și glindea prin antiteză cu opiniile altora. Activitatea lui Spencer a fost exclusiv cerebrală, pasiunea de a înțelege și preocuparea operei pe care vroia s'o construiască l'au absorbit cu totul. Calitățile lui afective erau mediocre. În lumea senzațiilor și a emoțiilor el nu vedea decit materialele edificiului său filosofic. Omenirea concretă îl interesa puțin. Afară de cîteva prietenii de elită, cu Georges Elliot, Huxley, Lübbock, el avea față de contemporanii săi o altitudine disprețuitoare. Erezile lui în materie de artă tradează o cultură insuficientă și un pedantism îngust în judecata operei de imaginație. Slăbiciunea nervoasă a făcut din el un hipochondriac, continua preocupat de

sănătatea sa, obsedat de teama surmenajului, inclinat către mizantropie și nelucrărilor în utilitatea acțiunii.

În Spencer, nu omul, ci rugetătorul depășea media. El a avut în grad înalt independența spiritului, indiferență pentru gloria ușoară și nece-sele materiale și mai ales aceea loialitate intelectuală care l'a făcut în chip constant, să-și revadă și să-și modifice ideile. Cunoștințele lui științifice erau vaste, cele filosofice insuficiente și răpătate foarte tirziu. O grijă l'a chinuit totdeauna, cea a originalității. De aici, alitudinea lui neincrezătoare sau agresivă față de orice rugulare streină. Inaccessibil simțului istoric, orea cu tenacitate antichitatea și privea cu indiferență istoria contemporană, afară de cea a societăților anglo-saxone. Sistemul său filosofic are un caracter profund britanic, mai ales prin caracterul său practic.

Revue de métaphysique et de morale. (Mai 1907).

Într'un articol „Logica și intuiția în matematici” *Emile Borel* susține necesitatea unei reforme pedagogice în modul de predare al matematicilor. Independent de utilitatea practică a unor cunoștinți pozitive, scopul esențial al învățămîntului matematicilor, din punct de vedere al formării spiritului, a fost dezvoltarea calităților logice. Acest scop trebuie să rămână, dar nu trebuie să fie singurul: învățămîntul matematicilor trebuie să dezvolte și calitățile intuitive. În învățămîntul superior al matematicilor, logica trebuie amestecată cu intuiția. În cel elementar însă, acest amestec ar risca să aducă confuzii în unele spirite. E preferabil să se dezvolte calitățile logice ale spiritului în unele ramuri ale matematicilor și cele de intuiție în altele; cele logice la aritmetică și algebră, cele intuitive la geometrie. Pentru aceasta trebuie

reformat în mare parte, învățămîntul geometriei.

L. Weber în „Morală lui Epictet și nevoile prezente ale învățămîntului moral, arată că regulile moralei stoice n'au alt scop și nu tind la alt rezultat decît să substituie prin repetiție, reflexelor impulsive, reflexe de inhibiție și reacțiunilor emotive, reacțiuni intelectuale. Ele sînt un program de educație a reacțiunilor psihomotrice provocate de viața socială și pentru cine le îndeplinește, un pas către slăbirea deplină de sine.

J. Wilbois începe un studiu asupra „Cugetării catolice în Franța la începutul secolului al XX.”

Revue philosophique (Iunie, 1907).

Bernard Leroy în „Natura halucinațiilor” susține că nici intensitatea reprezentărilor, nici localizarea lor în spațiu, nici bogăția detaliilor imaginare nu sînt de ajuns pentru a caracteriza sau explica halucinațiile. Condiția primă a halucinațiilor e, după el, un mod particular de succesiune al grupurilor de imagini care în acest caz nu alină de voința subiectului ei de fenomenele lumii externe. Izvorul acestei condiții e exagerarea atenției automate și corporale cu diminuția celei voluntare. Halucinațiile implică o sinteză a reprezentărilor diferite de cea care caracterizează atenția normală.

În „Halucinațiile din punct de vedere psihologic” L. Dupuis combate teoria psihologică obișnuită a halucinațiilor, după care acestea sînt datorite hipertrofiei și transformării intrinsece a imaginilor și teoriei anatomice care le explică prin iritația internă a centrelor senzoriale.

După el, caracterul esențial al halucinațiilor e exteriorizarea spontană a reprezentărilor și aceasta e în relație intimă cu modificările atenției. Imaginile au un caracter ideal cînd

se deșteaptă într'un spirit atent, sînt exterioare într'unul neatenț. Ele nu ne apar ca percepții numai din cauza atenției, ea numai ne împiedică să fim halucinați. Cea ce constituie idealitatea imaginilor, nu-i bogăția lor, care nu-i totdeauna mai mică ca cea a percepțiilor, ci dependența lor simțită în raport cu voința. Halucinațiile rămîu în afară de sinteza personală. Pentru a putea explica din punct de vedere cerebral halucinațiile, trebuie să știm la ce varietăți diferite de activitate nervoasă corespunde execuția automată și execuția intenționată a aceleiași operații mentale și care e organizmul funcțional al asociației sistematice și acel al finalității psihice.

Revue Latine. (Martie, April).

Într'un articol asupra lui „Josué Carducci” Julien Tschirnke analizează temperamentul marelui poet și arată izvoarele inspirației sale. Carducci a fost, după el, poetul demnității italiene, aceasta a fost inspirația lui ca profesor, erudit, critic, jurnalist, senator, ca garibaldian sau mazzinian, ca poet satiric și ca poet epic. Preocupările poetice au fost la el totdeauna strîns legate de cele patriotice. Marea pasiune a vieții sale, alături de cea patriotică, a fost elasicismul antic și laic și ura contra romanizmului și catolicizmului, a manzonismului, cum îl numea el. Reprerzentant al elasicizmului național, opera lui dominată de un moralism stoic format din exaltare intelectuală, dispreț pentru umilitatea și resemnarea creștină, entuziasm și devotament pentru ideile mari ale omenirii, cult pentru viața independentă și energică. Inspirația lui a fost totdeauna anticlericală, liberală, democratică, dar în ultimile lui poezii amarăciunea și ura au făcut loc contemplării calme și milei. Poet superior, Carducci e lipsit de acel neprevăzut adînc al gîndirii care apare la Dante sau Shakespeare, la el elabora-

rea artistică e mai genială decît elementele din care s'a compus opera. Materia poeziei sale e simplă și primitivă, caracterul ei e profund italian și prea puțin universal; marea mișcare socială europeană, activitatea științifică a secolului au mișcat prea puțin pe Carducci. Natura a descris-o în chip solemn dar în linii prea sumare și monotone. Artă discipolilor săi, d' Annunzio și Pascoli e desigur mai rafinată. Poet puternic și dominator, Carducci va ocupa un loc de onoare între marii clasici, sublimi totdeauna, deveniți însă prea simpli și prea înguști pentru noi.

În Leibnitz l'Européen, Faguet analizează cartea lui Barusi: „Leibniz et l'organisation religieuse de la terre.” — Este vorba de un alt aspect al lui Leibniz de cît cel îndobște cunoscut. Leibniz a urmărit „reunirea” Europeanilor, pentru ca, reuniți, să ducă credința și cultura pe tot pămîntul. — Această a urmărit-o mai întâi *materialmente*: S'a gândit mai întâi la Louis XIV, care să cucerească Egiptul, deci să pătrundă la „necredincioși”, apoi la Petru cel Mare, care să „reunească” Nordul și să pătrundă, în Orient, la „necredincioși”; apoi, deși protestant, s'a gândit la Jesuiți; mai ales că „liberalismul” și „toleranța” lor îi plăceau de sigur, dar mai ales pentru că opera lor *misionară* era ceea ce-i trebuia. — Apoi a urmărit ideea sa *spiritualmente*: „Reunirea” protestanților cu catolicii. Leibniz, în scrisorile către Bossuet, argumentează că deosebicile între ramurile catolice (galicani, quietiști, janseniști, etc) nu-s mai mici, dacă nu-s mai mari chiar, ca între catolici și protestanți; atunci aceștia de ce să nu se reunească? Dar Bossuet e sceptic, față ce extrage Faguet din scrisorile lui Bossuet: Bossuet nu crede în „catolicismul” eventual al protestanților, pentru că *Temperamentul* protestant este nesupunerea la au-

toritate, este liberul examen, interpretarea personală; pe de altă parte, el, galican, se teme de „ultra-catolicismul” lui Leibniz, care merge prea departe cu unitarismul său; se mai îndoaie și de „catolicismul” lui Leibniz, căci acest catolicism e prea exagerat ca să nu fie voluntar, deci Bossuet presupune că Leibniz e catolic *pentru că vrea să fie*. — Și, cel care avea dreptate în fond, era Leibniz, zice Faguet. Ideea lui Leibniz, azi e pusă la ordinea zilei de Roosevelt. O fi un bluff american? Se poate! Dar ideea fiind bună, n'are a face forma vulgară (dacă e bluff) sub care ea e aruncată în lume...

Nuova Antologia (1 Iunie 1907).
Alessandro Lusig, Condițiunile igienice în școlile noastre. Autorul a fost însărcinat de către comitetul congresului antituberculos, ținut în Milano în 1904, a face o anchetă asupra condițiilor igienice din școlile primare din Italia; convins însă că observarea regulilor igienei are o tot atât de mare însemnătate și în școlile secundare, și-a estins cercetările și asupra acestora. Neputînd cerceta absolut toate școlile publice din Italia el și-a ales drept timp de observație citeva provincii din Italia de Nord, altele din Italia centrală și altele din Italia de sud și insulară. Rezultatele la care l-au dus aceste cercetări sînt foarte triste. Majoritatea școlilor nu numai că nu contribuie la sporirea puterii de autoaparare a organismului și nici nu sînt un mijloc de însănătoșire, dar provoacă ele înșile slăbirea sănătății școlarilor. Cele mai multe localități au fost construite pentru cu totul alte scopuri și sînt numai închiriate pentru școli; le lipsesc aerul, lumina, apa; multe sînt umede. Băncile pe care stau elevii, sînt în foarte multe cazuri niște adevărate instrumente de tortură. Asistența școlară (cantine, distribuiri de haine, colonii de vară) e foarte puțin dezvoltată, ex-

ceptind numai citeva centre mari: Milano, Torino, Bologna, Palermo, Roma, Padova. Educația fizică nu poate da bune rezultate, cele mai multe școli fiind lipsite de săli de gimnastică igienice. Supravegherea sanitară, cu toate că e prescrisă de lege, nu există în realitate de loc; elevi alinași de flisie ori bolnăvi de lupus, sînt invitați a urma cursurile, formind astfel focare de contagiune pentru camarazii lor. Programul de reforme p6 care-l propune autorul conține 7 puncte, din care 4 nu cer de cit aplicarea conștiincioasă a unor dispoziții prevăzute de mult în regulamentul sanitar, ceea ce însumă că și la frații noștri măsurile bune sînt numai pe hirtie; în tre alte măsuri nouă, autorul propune instituirea unui serviciu de medici scolastici, citind ca model Japonia, care posedă aslăzi mai mult de zece mii de asemenea medici.

Rivista d'Italia (Iunie 1907).
S. L. Roca, Dezvoltarea comerțului exterior al Germaniei. Autorul, consul italian, își propune să examineze care sînt procedurile urmate de Germania în cucerirea piețelor comerciale. Causa principală a succesului comerțului german, zice el, stă în armonia ce domnește între industriași și comercianți; căci cea mai mare parte a mărfurilor nu este exportată direct de fabricant ci trece prin minile exportatorilor și comisionarilor. Fabricantul, mai ales micul fabricant, nu ar putea să se ocupe singur cu găsirea piețelor de desfacere; n-ar avea pentru aceasta nici priceperea necesară, nici timp și nici capital, căci rolul principal în export îl au micii fabricanți, după cum rezultă din statistica industrială din 1895. Organizația exportării Germane e din cele mai complicate și începe toldeanna cu studiul îngrijit al țării către care se îndreaptă exportul. Șeful, sau unul din asociații firmei exportatoare, cunoaște din ex-

periență țara, îi cunoaște limba, obi-ceiurile, nevoile; posedă apoi numeroși impiegați, care cunosc limbi străine și mecanismul comerțului internațional; în acelaș timp dispune și de capital, ceea ce îi permite să a-corde credite. Astfel se explică repe-dea creștere a clientelei extraeuropene, căci deși în prezent clientela euro-peană e cu mult mai înseamnă (din 5 miliarde 840 milioane mărci, care reprezintă exportul total german, 4 miliarde și jum. absoarbe numai Eu-ropa) totuși pe cînd clientela euro-peană a crescut, dela 1898 la 1905 cu 16%, cea extraeuropeană a crescut cu 81%. În al doilea rînd a contribuit la această înflorire și organizarea trans-porturilor pe marile căi fluviale ca Elba și Rinul; pentru această organi-zare Germania n-a cruțat nici o jertfă. Toate aceste progrese însă se dato-resc spiritului de inițiativă sistematică privată, nu oficială. Guvernul a înțeles perfect că rolul său în favorizarea ex-portului, consistă numai în publicarea răpede și conștiincioasă a tot ceea ce privește relațiile comerciale cu străi-nătatea. Și în această direcție, în ultimii ani, s-a făcut foarte mult. Spi-ritul de inițiativă privată, e format însă de temeinica preparație educa-livă pe care o dau școlile comerciale, răspîndite în toată Germania.

Deutsche Revue (Iuni

Profesorul *Pontus Fahlbeck*, membru al primei camere suedeze, lămurește, într'un articol, pentru ce Suedia n-a declarat războiu Norvegiol. Se știe că cu ocazia desfacerei Unirii acestor două țări, toată lumea se aștepta la un războiu între ele. De ce războiul n'a avut loc? Primul răspuns, zice au-torul, ar putea fi: Regele n-a voit. Răspunsul însă, sub această formă, n-ar fi complet, căci regele n-a voit fiindcă cea mai mare parte a opiniei publice n-o voia, și n-o voia, fiindcă un războiu între ambele țări n-ar fi

avut nici un scop. În adevăr, pentru ca războiul să fi avut un scop, ar fi trebuit să se urmărească sau răzbu-narea pentru o nedreptate suferită, sau restabilirea Unirii, sau cucerirea unei părți a Norvegiei. Războaie nu-mai pentru răzbu-nare nu se mai în-treprin: astăzi între popoare civilizate ei numai față de popoare sălbatice sau pe jumătate civilizate. Anglia a fost silită, în felul acesta, să poarte mai multe războaie și tot așa se în-timplă lucrul și între republicele A-mericeii centrale, dar în Europa, res-pectul vieții omenești și conștiința co-losalelor jertfe ce cere un războiu, au modificat opinia publică. Menținerea ori restabilirea unirii nu putea fi dorită decit dacă se admitea o complectă transformare în modul ei de a fi, căci, experiența făcută a arătat că unirea, așa cum există, nu era decit o cauză de continuă neplăcere pentru Suedia. Dorința de a cuceri o parte a Norve-giei, n-a lipsit, poate, multor suedeji, dar o examinare rece, a convins ma-joritatea poporului că aceasta ar fi o greșală. Mai întâi ideea de a răpi prin forță, o fașie de țară de la poporul-frate, jignea sentimentele multora; a-poi o asemenea faptă ar fi făcut pen-tru totdeauna din Norvegia cel mai neîmpăcat dușman. Dușmănia Norve-giei, dată fiind vecinătatea Rusiei, ar fi însemnat pentru Suedia o mare pri-mejdie. Primejdia n-ar fi fost numai din partea statului rămas îndușmănit pe veci, dar și din partea celor a-nexați, căci, în timpurile de față, o anexare nu mai lasă decât o repede, desnaționalizare.

Deutsche Rundschau (Iunie 1907). Cunoscutul filolog *Ernst Tappolet* se ocupă, într'un foarte interesant studiu, de **Limba copilului**. În timpurile mai nouă, zice el, interesul pentru studia-rea copilului, din toate punctele de vedere, a crescut foarte mult. Două oa-meni au contribuit la aceasta: Rou-

ssseau și Darwin. Pentru cel dintâi co-pilul reprezintă natura sănătoasă, nea-linsă, sfântă; pentru cel de al doilea, copilul este omul în evoluție. Intere-sul pentru copii, a făcut și pe filologi să se ocupe cu limbajul copilului. Trei perioade caracterizează evoluția limbajului copilului: perioada țipă-tului, a gănguritului și a vorbirii. Perioada întâia n'are importanță; este timpul despre care Rabelais, la po-vestea lui Gargantua, zice: Gargantua passa ce temps comme les petits en-fants du pays, c'est à savoir: à boire, manger et dormir, à manger, dormir et boire, à dormir, boire et manger. Țipatul copiilor are numai importanța de a fi o excelentă gimnastică a plă-măilor și a cordelor vocale. Vine a-poi gănguritul; ca și țipatul, este in-voluntar, și consistă numai din miș-cări de ale mușchilor. Sunetele produse: mai întâi sînt nearticulate și sînt de o varietate uimitoare: copilul pro-duce mult mai multe sunete de cît va-avea nevoie mai târziu; fie-care copil, în perioada gănguritului, este apt pen-tru orice limbă din lume. Cu vremea, sunetele nearticulate devin articulate. În ce gir apar sunetele articulate? Fritz Schulze, crezuse odinioară că s'ar putea aplica dezvoltării sunete-lor, legea celei mai mici rezistențe, dar observațiile minuțioase făcute în urmă, ne arată că nu poate fi vorba de nici o lege. În această perioadă a-pare o particularitate: repeșirea sila-belor. Trei grupe se pot deosebi aici: 1) cuvinte formate spontan de co-pil, cărora adulții le-au dat un înțeles (papa, mama); 2) cuvinte luate din mediul înconjurător *wewe* (*wah*), *dodo* (*dors*, *dormir*), *fanfan* (*enfant*); 3) cu-vinte onomatopelice: *wauwau* (*eine-le*). Acest stadiu face tranziția la a treia perioadă, a vorbirii. Copilul în-vață cuvintele prin imitația sunetelor fără să le știe înțelesul; la început el nu pricepe de cît gesturile și mult

mai linciu asociază înțelesul cu sunetele. Când în sfârșit, copilul a ajuns să vorbească, ceea ce e caracteristic, este tendința de a simplifica, puterea principiului analogiei. Astfel un copil francez, după ce fusese învățat să zică *vous dites* și nu *vous disez*, a început să zică *vous lites*. Altfel copilul după analogia lui *droit, droite*, formează și la *roi*, un feminin *roita* ș. a. m.

Sozialistische Monats-Hefte. (Iunie 1907). **Eduard Bernstein.** Patriotism, Militarism și Social democrație. Cu ocazia unui discurs ținut în Reichstag de deputatul socialist *Noske*, o parte a presei socialiste germane a criticat cu violență un pasaj din acest discurs, în care se spunea că în caz de războiu din partea vre-unui vecin, Socialiștii ar fi gata să-și jertfească viața pentru apărarea patriei. *Bernstein*, luând apărarea lui *Noske*, precizează care trebuie să fie atitudinea Socialdemocrației față de patriotism și militarism. Patriotismul, zice el, în statele moderne nu este un sentiment elementar cum, pe o altă treaptă de civilizație, era odată sentimentul de solidaritate a comunităților de aceeași origine; e drept că totdeauna la trupe de oameni — fie că erau mercenari ori soldați siliți la serviciul militar — s-a dezvoltat un sentiment de solidaritate, dar acel sentiment nu era decît spirit de corp, nu patriotism. Statele moderne n-au eșit în mod organic dintr-o creștere naturală a unei naționalități ei s-au format prin alte mijloace: cuceriri, cumpărări, însurători etc; vremuri îndelungate au posedat foarte puțin din unitatea unui organism format ei, cu înțel și numai sub influența unor factori economici, au căpătat o oarecare unitate. Ca urmare, în masa poporului, multă vreme nu s'a putut dezvolta sentimentul de stat-național, ei numai patriotism local și spirit de corp. Dar cu toate că statele naționale moderne nu

s-au format în mod organic, ele sînt totuși organele unui corp mai mare, ce se numește *menținerea civilizată*, care e prea înclinat pentru a putea forma o unitate și care tocmai de aceea are nevoie de statele naționale ca de niște organe foarte importante. Din acest punct de vedere dar, socialismul poate și trebuie să fie național, fără a fi pentru aceasta în contradicție cu conștiința cosmopolită. Chiar cine cîntă: *Ubi bene, ibi patria*, recunoaște o *patria* și, conform vorbei: niciun drept fără datorii, recunoaște și datorii către dînsa. Una din primele datorii însă față de o colectivitate, este lupta pentru nealinierea și neștirbirea ei. Prin urmare, atunci cînd prin militarism se înțelege educația poporului în sensul de a și să-și apere țara și a fi în stare, la nevoie, nu numai de a alunga dușmanul străin din țară ci și de a-l ține în afara de țară, socialdemocrația nu numai că nu poate avea nimic împotriva, dar trebuie încă să lupte pentru aceasta.

Contemporary Review. (Iunie, 1907. London). — **Dr. J. Ellis Barker.** Starea financiară a Rusiei — studiază politica financiară a acestui mare imperiu în legătură cu starea politică a Europei; „Evoluția politică a Europei atrîună poate mai puțin de tendințele expansioniste ale Germaniei decît de politica financiară a Rusiei”. Autorul socotește că greș se acei care propun ca remediu pentru actuala situație critică financiară a Rusiei: reducerea armatei. În adevăr, Rusia face cheltuieli enorme cu armata în timp de pace, dar să nu se uite că ea are cea mai întinsă suprafață și că are de vecine pe Germania și Japonia, cele mai ambițioase state expansioniste din lume. Rusia nu poate să-și micșoreze numărul armatei, fără să-și pue în primejdie existența ca stat; mai mult, ea are nevoie încă de noi cheltuieli pentru a-și îmbunătăți starea armatei.

V. Recenzii.

	Pag.
<i>Georg Brandes.</i> —„Anatole France“.—C. B.	493
<i>Ferdinand Brunetièrè.</i> —„Honoré de Balzac“.—O. B.	335
<i>Romulus Cioflec.</i> —„Doamne, ajută-ne“.—O. B.	154
<i>Anghel Constantinescu.</i> —„Monografia Sfintei Mitropolii a Dunărei de Jos“.—V. P.	156
<i>Parteniu Cozma.</i> —„Răscoala țărănească în România“.—G. K.	160
<i>N. Duntăreanu.</i> —„Schite și nuvele din viața de port“.—I. S.	491
<i>I. Găvănescul.</i> —„Istoria Pedagogiei, vol. III“.—I. B.	341
<i>Const. Giurescu și N. Dobrescu.</i> —„Documente și registre privitoare la Constantin Brîncoveanu“.—Dragoș.	338
<i>Herz (Dinu Ramură).</i> —„Domnița Ruxanda“.—G. I.	332
<i>Dr. Danil Ionescu și Alexandru I. Danil.</i> —„Culegere de descințe“.—G. P.	496
<i>C. Lacrișianu.</i> —„Datele de sol și climă ce trebuiesc cunoscute la noi spre folosul agriculturii“.—G. K.	497
<i>Alex. Lăpădatu.</i> —„O nouă publicație de documente slavo-române cu privire la relațiile Țării-Românești și Moldovei cu Ardealul în secolul XV și XVI“.—V. P.	158
<i>M. Lermontov</i> —„Demonul“ traducere de I. R. Rădulescu —G. I.	330
<i>A. D. Livezeanu.</i> —„Chestiuni sociale, economice și politice relative la săteni“.—G. K.	341
<i>Henri Massis.</i> —„Comment Emille Zola composait ses romans“.—M. C.	154
<i>D. Onciul.</i> —„Tradiția istorică în chestiunea originilor române“.—L. T.	495
<i>A. Philippiède.</i> —„Specialistul român“.—Gramm.	152
„ „ „Rumänische Etymologien. I. Lateinische Elemente“.—G. P.	337
<i>Ioan N. Roman.</i> —„Studiu asupra proprietății rurale din Dobrogea“.—G. K.	496
<i>D. Rouso.</i> —„Studii Bizantino-Române“.—Dragoș.	496
<i>M. Sadoveanu.</i> —„La noi, în Vișoara“.—G. I.	487
<i>Lazare Sainean.</i> —„La Création Métaphorique en français et en roman“.—G. P.	158
<i>Sylvia de P.</i> —„Calypso“.—M. C.	335
<i>D. Șerbescu-Lopatari.</i> —„Proprietatea moșnenească în indiviziune“.—G. K.	161
<i>Nicolae Titulescu.</i> —„Problema responsabilității juridice a statului și a comunelor cu privire la ultimele răscoale țărănești“.—G. K.	161

IV

	Pag.
<i>Silviu Traian</i> — „Inimă și foc“.—M. C.	492
<i>Nuși Tulliu</i> .—„Poczii“.—M. C.	333
<i>Prof. Dr. Emilian Voitschi</i> .—„Prelegeri academice din Teologia morală ortodoxă“.—**	339
<i>N. Șt. Yacint</i> .—„Dora“.—M. C.	154
**.—„Răsplata Armatei“.—Cv.	341
— «Enciclopédie des Sciences mathématiques pures et appliquées».—D. P.	159

VI. Revista Revistelor.

Convorbiri Literare, Sămănătorul, Luceafărul, Revista Politică și Literară, Junimea Literară, Floarea Darurilor, Convorbiri, Arhiva, Revista generală a învățămîntului, Cultura Română, Școala, Economia Națională, Săptămîna, Revue des deux Mondes, La nouvelle Revue, Mercure de France, La Revue, La Revue des Idées, Revue Historique, Annales de Géographie, Revue de Métaphysique et de Morale, Revue Philosophique, Revue Latine, Nuova Antologia, Rivista d'Italia, Deutsche Rundschau, Deutsche Revue, Sozialistische Monats-Hefte, Contemporary Review, North American Review, Review of Reviews . 162, 342, 498.

VII. Mișcarea Intelectuală în străinătate 178, 354, 511

VIII. Bibliografie 356, 515

Pe lângă nevoile materiale, Rusia are nevoie de bani și pentru ridicarea nivelului întregului ei nivel social-administrativ. Faptul că Rusia este un țară săracă: agricultura n-are aproape singurul izvor al bogăției naționale. În Rusia au numai 14 la suta din locuitorii țării lucrăsc în orașe, restul de 86 la suta sînt țărani. Ca cineva să-și facă o idee de puterea financiară a Rusiei, trebuie să examineze starea agriculturii și și starea economică a țărănului. Nici în țară agricolă țărănul n-a sărăcit atât de mult ca în Rusia: din cauza sporului iute al populației, pămîntul cultivat de țaran a ajuns din ce în ce mai pulverizat, așa că el azi nu mai poate hrăni familiile care-l lucrează. Apoi, deși Rusia are cel mai fertil pămînt din lume, din cauza primitivității exploatării, el răsplătește cel mai slab munca omului. Acruș de pămînt, de pildă, produce în Germania 25,24 hanițe do griu, pe cînd în Rusia, care are pămînt mai bun, acruș produce numai 9,68 hanițe. Numărul vitelor de muncă a scăzut între 1876—1906 cu 36,8 la suta. După statistica lui C. Serov, în 1882 erau 26,9 la suta dintre agricultorii care nu aveau cai, iar între 1893—1896 numărul celor fără cai s-a urcat la 32 la suta. E evident că agricultura—aproape singurul izvor de bogăție în Rusia—decade. Astăzi marea majoritate a populației, în Rusia, suferă de foame permanentă deși cifra exportului cerealelor s'a împărțit dela 1866—1899. Mult timp Rusia și-a echilibrat budgetul cu împrumuturi; cînd ea a înțeles că acest sistem o duce la faliment, a încercat să-și micșoreze cheltueala cerută de armată. Pentru acest motiv Rusia a luat în 1898 inițiativa Conferinței dela Haga. Războiul cu Japonia a silit pe Rusia să-și mărească încă datoria publică. Nici odată ca acum Rusia nu poate fi mai sinceră sprijinitoare a păcii. Rusia tre-

bue să se razime numai pe izvoarele naționale de bogăție, iar aceste izvoare sînt prea slabe pentru nevoile statului. Aci stă situația critică a finanțelor Rusiei. Dările nu pot fi sporite fără ridicarea prosperității materiale a populației, ceea ce presupune: agricultura sistematică, cai ferate, drumuri, reforme... Dar aces e îmbunătățiri cer timp și sacrificii. În adevăr, greutățile pe care trece Rusia sînt enorme. Cu toate că Rusia a făcut eforturi mari să creze o industrie care să îndeplinească lipsurile agriculturii decăzute, ea trebuie să se convingă că scaparea ei nu stă decît în regenerarea agriculturii și această regenerare să se facă înainte ca Argentina și Canada să ajungă stăpînă pe piața cerealelor din Europa. Dacă Rusia nu ar putea scapa din aceste încurcături, ea ar avea înaintea ei consecințele pe care le au înaintea ei Franța, în special în adevărat dezastru: ea ar fi cîștigătoare și industria ei paralizată. Dacă Franței ar fi lovite și nu ar putea întreține o flotă destul de mare spre a putea ținea în friu pe Germania. Slăbirea Franței ar ridica Germania la rangul de Putere conducătoare în Europa; ea ar ajunge stăpînă pe o parte din Austro-Ungaria, din Asia Mică și din Asia Centrală, și ar reduce la minimă importanța pe marele imperiu rusesc. De aceea numai în interesul propriu al Rusiei nu este ca criza ei financiară să se sfîrșască prin faliment.

North American Review. (Maiu, 1907, New-York). Dl. Charles A. Conant — Datoria națională în Cuba—îndreptățește intervenția Statelor-Unite în Cuba prin tratatul de la Madrid. Spațiul în urma războiului Americii cu Spania și prin actul din 2 Martie 1901, prin care act „Guvernul din Cuba consimte cu Statele-Unite să-și exercite dreptul de intervenție în folosul păstrării independenței cubane...”

De altfel nu numai Americanii, dar chiar și Englezii, Germanii, Francezii și Spaniolii își dau seama că interesele lor ar fi mai bine protegute de autoritatea Statelor-Unite de cit de guvernul unei republici cubane. În Cuba chestiunea de rasă e numai incidentală. Între Albi și Negri e o numeroasă populație eșilă din amestec de rase, populație care formează clasa mijlocie. Viitorul acestor insule atîrnă de o bună administrație. Izvoarele naturale de bogăție—zahar și tutun—ale țării pot fi sporite prin înmulțirea căilor ferate și prin o administrație rațională. Dar capitaliștii nu vor primi drum de fer pînă cînd Cuba nu va avea un guvern care să inspire un caracter de siguranță și permanență.

Statele-Unite sînt datoare să garanteze acest caracter guvernului cuban. Această intervenție a Statelor-Unite nu e incompatibilă cu „self-governmentul” Cubei. Actualul guvern provizoriu al Cubei are datoria să introducă în țară unele din reformele care au făcut din Egipt o țară prosperă și fericită sub autoritatea engleză. Intervenția americană a dat roade bune în Florida, Louisiana, Texas și California; ea va da desigur și în Cuba.

Review of Reviews (Mai, 1907. London).—*Caracter Sketch* din această lună e consacrat *Lordului Cromer: Regeneratorul Egiptului*. — *Dr. Stead* crede că istoria regenerării Egiptului întrece în interes romantic orice faptă mare din analele epocii de aur a Elisabetei.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE

W. Rein, *Grundriss der Ethik mit Beziehung auf des Lieben der Gegenwart*. 2. Aufl. Osterwick (Harz). 1906 Verlag von A. W. Zickfeldt.

Cunoscutul etician și pedagog. își expune sistemul său de etică, care este puternic influențat de concepțiile herbartiane, numai că se dă mai mare importanță vieții sociale.

Annibale Pastore, *G. M. Guyau e la genesi dell' idea di tempo*. „Coenobium”. Lugano.

Un rezumat al ideilor filozofului francez asupra concepțiilor de timp și spațiu și a trecerii dela ideea de spațiu la aceea de timp.

Giovanni Gallo. *Il problema della libertà nel pensiero contemporaneo*. R. Sandron, Milano.

Autorul studiază formarea și evoluția ultimelor școli filozofice.

Leo G. Sera, *Sulla tracie della vita*. B. Lux. Roma.

Mai multe articole: asupra lui Nietzsche, origini Societății. amorului, moralei, a lui Stendhal, etc.

ISTORIE

Frédéric Masson, *Napoléon et sa Famille*, tomes VIII et IX. Ollendorff.

În aceste volume, autorul vorbește de familia imperială din vremea anilor 1813 și 1814, adică din vremea născocirilor, când se arată mai bine ce sînt cei de aproape: caracterul și inteligența lor.

E. Speck, *Handelsgeschichte des Altertums*. 3 v. Leipzig, Fried. Brandstetter, 1901—6. Opera merge până la anul 476 p. Ch. Volumul I se ocupă cu istoria comerțului popoarelor orientale; al II cu aceea a Grecilor, iar al III cu a Cartaginezilor, Etruștilor și Romanilor.

Maurice Baring. *A Year in Russia*. Methuen. 390 pp. 10 s. 6 d. net. London 1907.

Un admirabil caleidoscop al unui popor în revoluție. Volumul conține note și observații făcute de autor ca martur ocular al evenimentelor.

Léon Allemand, *Les Souffrances des Juifs en Russie*. Société nouvelle de Librairie et d'Édition.

Istoria acestei chestiuni din vremea Caterinei II până la masacrele din Chișinău.

Bernard Pares. *Russia and Reform*. Constable, 101, 6 d. net. London. 1907.

Autorul și-a dat mare osteneală să.

zugrăvească progresul trezirii Rusiei. Cartea e scrisă cu moderație și bun simț și poate fi citită cu mare folos de acel care poate să-și dea seamă de starea actuală din Rusia.

SOCIOLOGIE. STUDII SOCIALE.

René Worms. *Philosophie des Sciences Sociales, Tome III: Conclusions des Sciences.* V. Giard et E. Brière.

Volumele I și II erau relative la obiectul și metoda, respective, ale științelor sociale. Cel al III-lea conține concluzii, și ultimele principii ale științelor sociale.

Karl Jentsch, *Adam Smith,* Berlin, Emst Hofmann & Co.

Conține biografia precum și rezumatul teoriilor cunoscutului economist englez.

Noel Buxton. *Our duty to Macedonia.* Murray. 244 pp. 2 s. 6 d. London 1907.

O carte care poate să folosească acelor care doresc să stăpânească faptele principale din problema macedoneană.

Paul Louis. *L'Histoire du Mouvement syndical en France.* Alcan.

Autorul ne arată îndrumarea din urmă a socialismului mai ales în spre sindicalism, care formează forța socialismului.

Engène Fournière, *L'Individu, l'association et l'Etat.* Alcan.

Cunoscutul teoretician socialist se arată favorabil libertății de asociație. Cartea sa dovedește că autorul se ferește de dogmatism.

Roguenant, *Patrons et Ouvriers,* Lecoffre.

Autorul e un fost lucrător în bronz. El își arată încrederea în sindicate.

Émile Fagnat, *Le Socialisme en 1907.* Lecène-Oudin 3,50.

E interesant a vedea ce crede despre socialism subtilul critic. Socialismul, pentru dînsul, e: „Orice tendință care are de scop egalitatea reală între oameni.”

Caroline Milhaud, *L'ouvrière en France, sa condition présente, les réformes nécessaires.* Alcan.

Autoarea nu așteaptă salvarea lucrătoarei din Franța decît de la Stat, contrar autorilor de mai sus.

Guglielmo Policastro, *Lo Stato d'animo de l'Italia contemporanea.* Balliati, Catania.

B. Croce. *Materialismo Storico ed Economia Marxista.* Sandron. Palermo.

CRITICA. STUDII LITERARE ȘI DE ARTA

Edmond Estève, *Byron et le Romantisme français.* Hachette.

Autorul arată că, dacă Byron a avut mare influență asupra Franței, el n'a făcut de cit să redue Franței ceea ce a luat de la ea: de la Voltaire, Rousseau Chateaubriand, etc.

L. Reynaud, *N. Lenau, poète lyrique.* Société nouv. de Libr. et d'Édition. 3 fr. 50.

Autorul arată înrîdirea lui Lenau cu Byron; arată că filosofia lui Lenau a fost la hazardul lecturilor sale: reduce la unitate varietatea acțiunilor și reacțiunilor acestui poet, etc.

A. Dragon, *Méphistophélès et le problème du mal dans le drame de Faust.* Sausot 1 fr.

Autorul analizează ambele părți ale dramei, dă o interpretare ingenioasă a personajului; Raul și binele se completează spre a produce viața; Răul este reacțiunea binelui; el, iritînd pe om, îl face să lucreze.

Julie Adam. *Der Natursime in*

der deutschen Dichtung. Wien und Leipzig, 1906, Wilhelm Braumüller.

Autoarea studiază cum se oglindește natura în poezia germană; volumul de față pornește de la cele mai vechi timpuri și merge pînă la Heine. El conține, în cea mai mare parte, numai citații, așa-fel că poate fi considerat ca o antologie făcută dintr'un anumit punct de vedere.

Walter Raleigh. *Shakespeare*. Macmillan 227 p. p. 2 s. net. London, 1907.

Primele 2 capitole conțin biografia, celelalte conțin priviri critice asupra pieselor. Cartea e vrednică de subiectul tratat.

Edmond Lepelletier, *Paul Verlaine. Sa vie. Son oeuvre*, „Mercure de France”, 3. 50.

Un studiu critic și bibliografic, interesant prin istorisirea peripețiilor acestei vieți. Recluziunea la Mous în Belgia și divorțul de femeea sa, i-au hotărât, convertirea și scrierea volumului *Sagesse*.

M. M. Arnold Schröer, *Grundzüge und Haupttypen der englischen Literaturgeschichte* (Sammlung Göschel).

Autorul se mărginește numai la autorii cei mai însemnați din literatura engleză și caută a expune fisionomia sufletesească a poporului englez.

Frizzoni Gustavo, *Le gallerie dell' Accademia Carrara in Bergamo*. Bergamo, Ist. it. d'Arti grafiche.

Se studiază cele trei colecții importante din această Academie: colecțiile Carrara, Lo-hi și Movelli; volumul posedă și 195 ilustrații.

Dr. Josef Karásek *Slavnice Literaturgeschichte*. 2 volume (Sammlung Göschel).

Foraște rezumat, autorul dă un ta-

blou complet al literaturilor bulgare, serbe, croațe, cehe și polone.

Francisco Novati, *A ricotta. Studi e profili*, Bergamo, Ist. it. d'Arti grafiche.

Volumul cuprinde mai multe articole publicate în diferite reviste în diferite timpuri de cătră marele învățat. Astfel: studii asupra Vi-kingilor, asupra poeziei bretone și legenda lui Tristan, asupra poeziei Sardice, asupra lui Alfieri etc.

John Art. Rusconi, *Sandro Botticelli*. Bergamo, Ist. it. Arti grafiche.

Autorul a adunat tot ce se știe despre marele pictor; susține adevărul, tradiției care-l face elevul lui Lippi și la sfârșit dă și 142 de reproduceri de ale operelor celor mai însemnate ale lui Botticelli.

ȘTIINȚA. MEDICINA

L. Poincaré, *L'Électricité*. Flammarion.

Un tablou credincios al stării actuale a „electricității”.

Dr. A. Godlewski, *Les Neurasthénies*. Maloine.

Opera unui clinician, care a observat mult boalele de care vorbește. Opera are două părți: una clinică și alta terapeutică.

G. E. Ughetti, *Sulla via della scienza*. Palermo, Reber, 1907.

Cunoscutul profesor dela universitatea din Catania, vorbește în acest volum despre știința în genere și despre oamenii de știință artiști ca Darwin, Moleschott, Billroth, Helmholtz, Bizzozero.

LITERATURĂ. CALĂTORII.

Léon Daudet, *La Lulle*, Fasquelle, 3. 50.

Un roman din care rezultă, pcate fără voia autorului, că, dacă nu toți catolicii din naștere sint bolnavi, toți bolnavii devin catolici.

Comtesse Mathieu de Nonvilles, *Les Eblouissements*, poezii. Calmann-Lévy, 3. 50.

Henry Butean, *Aimer*, Plon. 3. 50.

Idila între un bărbat și o femeie, care au trecut de vrista idilelor.

Charles Foley. *L'Écrasement*. Librairie générale d'Education.

Roman : Un literat, amărit de viață, de nesuccese, etc., un martir, vrea să ni-l dea autorul,— în realitate un egoist. Bine scris.

André Billy, *Bénoni*. Sansot, 3.50. Istoria vocațiunii greșite a unui preot.

Comte de Sainte-Aulaire, *Le Secret d'un conspirateur*, nuvele. Perrin. 3.50.

Viața la Florența sub Mediciși.

Armani Luigi. *Diciotto mesi al Congo*. Milano. Treves 1907.

Autorul, ofițer de marină, a stat 18 luni în Congo, ca inspector al Statului, și în această calitate a putut observa multe lucruri. Volumul cuprinde toate observațiile sale.

Compiler.

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la recenzii).

Ioan N. Roman, *Studiu asupra Proprietății rurale din Dobrogea*. Constanța, 1907. Tipografia „Ovidiu”, H. Vurlis. Un volum de 359 pag. prețul 5 lei.

Sofia Nădejde, *Părinți și Copii*, Roman, București 1907. Editura „Biuroului Universal”, 361 pagini, prețul 3 lei.

Silviu Traian, *Inimă și foc*, poezii. București 1907. Tipografia „Eminescu”, 114 pag. prețul 1.50.

Ioan N. Roman, *Dobrogea și drepturile politice ale locuitorilor ei*. Constanța, Tipogr. „Ovidiu”. 1905. Un volum de 158 pag. Prețul 2 lei.

Herbert Spencer, *Progresul, legea și cauza lui*, traducere din englezește de Z. Ghips. București, editura librăriei Alcalay „Biblioteca pentru toți”. Prețul 60 bani.

Ion G. Miclescu, *Mamă*, dramă în 4 acte, București, 1907. Prețul lei 2.50.

Dr. Vasile Găină, *Admisibilitatea Căsătoriei a doua a Proștilor*, din punct de vedere dogmatic, economic și practic, Cernăuți, 1907.

Dimitrie Onciul, *Tradiția istorică în chestiunea originilor române*, București, 1907. Prețul 30 de bani.

Răscoală Tărănești, Budapesta 1907, Tipografia „Poporul Român”. Prețul 20 fleri.

D. Munteanu-Rimnic, *Spre centrul Pământului*, Roman științific-educativ, prelucrat din franțuzește. Ploaști. 1907. Prețul 1 leu.

T. Pamfil, *Povestiri pe scurt despre Neamul Românesc*, Editura proprie, Birlad. Prețul 20 bani.

Constantin I. Florescu, *O Îmbunătățire importantă de introdus în Agricultură României*. Focșani, 1907.

Dr. Eusebiu R. Roșca, *XXIII. Anuar al Institutului pedagogic-teologic al Arhidiecesei ortodoxe române transilvane în Nagyszeben (Sibiu) pe anul școlar 1906 | 7.*— Nagyszeben (Sibiu), 1907.

M. N., *Epoca colonizării Sașilor în Ardeal*. Studiu arheologic-istoric. Cluj 1907. Tipografia „Carmen”. Prețul 20 fleri.

Tomă B. Aburel, *Problema agrară*, Galați 1907, Tip. „Buciumul Român”. Prețul 1 leu.

C. Lacrțiianu. *Datele de sol și climă ce trebuiesc cunoscute la noi spre folosul agriculturii.* Tirgoviște 1907. Tip. „Viitorul“.

Societatea studenților în teologie, *Douăzeci de ani dela înființare.* București 1907, Tip. Regală.

Grillparzer. *Hero și Leandro,* traducere de Haralamb G. Lecca.— Editura Alcalay „Biblioteca pentru toți“. București, 1907. Prețul 30 bani.

Preotul Constantin Morariu, *Citiți, citiți ce poate credința în Dumnezeu.* București. Tipografia Cărților bisericești. 1907.

C. Rădulescu-Motru, *Studii Filosofice* Vol. II. Fascicola 1: *Din Psihologia Revoluționarului,* etc. București. Prețul 60 bani.

Camille Flammarion, *Fenomenele Spiritismului,* traducere de Victor Anestin. „Biblioteca pentru Toți“. Prețul 30 bani.

G. Antoniadă, *Iluziunea Realistă,* Incercare de critică filozofică. București, 1907.

Dumitru N. Comșa, *Citeva mijloace economice pentru îmbunătățirea soartei țărânului.* București, 1907. Prețul 1 leu.

Sever Secula, *Limba maternă în școlile noastre pedagogice.* Arad, 1907.

„Naționala“

Societ. Generală de Asigurare în București.

Capital de acțiuni deplin vărsat Lei 2,000,000.00

Fonduri de rezervă Lei 18,160,435.46

Total Lei 20,160,435.46

Daunele plătite în ramurile ele-

mentare peste Lei 83,000,000.00

PREȘEDINTE:

A. BAICOIANU

VICE-PREȘEDINTE:

P. GRĂDIȘTEANU

CONSILIERI:

DR. I. COSTINESCU

J. NEGRUZZI

I. M. ELIAS

EM. M. PORUMBARU

O. GENTILOMO

G. de ORMODY

D. MARINESCU-BRAGADIRU

PRINȚUL BARBU STIRBEY

C. NACU

DIRECTOR-GENERAL

B. POPOVICI

SUB-DIRECTOR

I. A. BERENDEI

„Naționala“

asigură în contra incendiului, grindinei, contra daunelor de transport pe apă și pe uscat. Asigură asupra vieții omului în toate condițiunile usitate:

Cas de moarte. Supraviețuire.

Zestre și Rente.

Sediul social: Palatul societății str. Doamnei No. 12.

AGENȚII ÎN TOATE ORAȘELE ȚĂRII

Reprezentanța generală pentru București se află în palatul Societății.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază ; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit ; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția : manuscrise, reviste, ziare, cărți etc., a se adresa d-lui **G. Ibrăileanu**, strada Romîină, 4, Iași.

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite direct d-lui **Dr. I. Cantacuzino**, str. Dionsie, 98, București.

Pentru tot ceea ce privește administrația : cereri de abonament, mandate, inserare de anuuciuri, etc., a se adresa d-lui **I. Botez**, strada Manolescu, 2. Iași.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romîneasă*, sînt rugate să înștiințeze administrația prin o carta poștală.

În depozitul Administrațiunii aflîndu-se mai multe colecțiuni din anul I al revistei „Viața Romîneasă” (fără No. 1 și 2), se aduce la cunoștința amatorilor că aceste colecțiuni vor fi ținute la dispozițiunea lor, în tot cursul anului 1907, cu prețul de 10 lei colecțiunea celor 8 numere.

Cererile de numere razele se vor satisface deasemenea în cursul anului 1907,—dar numai în măsura pușinelor exemplare disponibile,—cu prețul de 1 leu 50 exemplarul.

A apărut în editura revistei *Viața Românească* și se află de vânzare la librăriile mai de samă, precum și la Administrația revistei:

ÎN LUMEA DREPTĂȚII, Nuvele de *I. Al. Brătescu-Voinești*, un volum în 8° de 290 pagini.—Prețul 2 lei exemplarul.

SPECIALISTUL ROMÂN, Contribuție la istoria culturii românești din secolul XIX, de *A. Philippișe*, un volum, în format mare, de 96 pagini.—Prețul 1 leu 50 bani exemplarul.

DEMONUL, poemă de *Mihail Lermontov*, traducere în versuri de *Ioan R. Rădulescu*, precedată de o notiță privitoare la «Poetul Caucazului».—O plachetă elegantă pe hirtie velină, format special, 68 pagini.—Prețul 1 leu.

Atragem atenția d-lor abonați care nu sînt în curent cu plata abonamentului, că vom fi siliți a le suspenda expediarea revistei.

Prețul 1 leu 75 bani

Publicitatea revistei „Viața Românească”

1. Administrația revistei primește anunțuri pentru 1, 3, 6 sau 12 luni, pe $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ și 1 pagină, după următorul tarif:

Mărimea anunțului	Prețul în Lei pe luni:			
	1	3	6	12
$\frac{1}{4}$ pagină	20	40	65	110
$\frac{1}{2}$ pagină	30	60	100	160
1 pagină	50	90	150	240

2. Anunțurile se imprimă pe hirtie velină, colorată, și alcătuesc—in fie-care No.—o fascioară în formatul revistei, care se broșează la începutul fiecărui exemplar, făcînd corp cu revista.